

900
ADIMDA
900
YIL

5 TOKAT

SEMPOZYUMU

14-15-16 Ekim 2022

TEBLİĞ ÖZETLERİ

www.tokatsempozyumu.com

USKUDAR
BELEDİYESİ

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

5. TOKAT
• S E M P O Z Y U M U
14-15-16 Ekim 2022

TEBLİĞ ÖZETLERİ

EDİTÖR
Coşkun Yılmaz

ISBN: 978-975-7328-88-9

5 TOKAT

• S E M P O Z Y U M U

14-15-16 Ekim 2022

Tokat, tarihimizde derin izler bırakan ve günümüz medeniyetinin manevi dinamiklerini oluşturan birçok ismin yaşadığı ya da doğduğu bir şehrimizdir. Bunların başında Davud-ı Kayseri, Halvetiliği Anadolu'ya getiren Abdülmecid-i Şirvanî, büyük Osmanlı âlimleri İbn Kemal, Molla Hüsrev, büyük halk ozanı Kul Himmet ve Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa akla ilk gelenlerdir.

Kadim tarihi birikimi, verimli ovaları ve beşeri zenginliğiyle ülkemizin müstesna şehirlerinden biri olan Tokat'ın zengin tarihi mirasını tespit ederek günümüze taşımak, günümüzdeki meselelerini ele almak, geleceğine yönelik tasavvurlarda bulunmak ve hayata geçirmek için çeşitli çalışmalar yapmak, entelektüel bir faaliyet olmanın ötesinde bugünü yaşanılır kılmak ve geleceği tasarlamak açısından önemlidir. Tokat Sempozyumları amacı, içeriği ve sonuçlarıyla beklentilerimizin ötesine geçen bir birikim sunuyor bize. Bu manada 1986'dan beri çeşitli tarihlerde düzenlenen Tokat Sempozyumlarının beşincisi Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi önderliğinde, Tokat Valiliği, Tokat Belediyesi ve Üsküdar Belediyesi'nin katkılarıyla 14-15-16 Ekim 2022'de gerçekleştirilecektir.

Türkiye'den ve dünyadan iki yüzün üzerinde bilim insanının çalışmalarıyla katıldığı ve 3 gün sürecek sempozyumun bildiri-lerini de titiz bir editöryal çalışmayla kitaplaştıracamız.

Organizasyonda emeği geçen düzenleme kuruluna, katılımcılara, sempozyumumuzu takip eden konuklarımıza çok teşekkür ediyoruz.

BİLİM KURULU

5. TOKAT

• S E M P O Z Y U M U

14-15-16 Ekim 2022

SEMPOZYUM YÖNETİMİ

KOORDİNATÖR

Coşkun Yılmaz

BİLİM KURULU

Mehmet Âkif Aydın (Başkan)

Ahmet İnanır

Ahmet Karadağ

Ahmet Önal

Ali Açıkkel

Ali Satan

Alpay Doğan Yıldız

Ayla Aydın

Biröl Çetin

Bünyamin Şahin

Cemalettin Şahin

Coşkun Çakır

Coşkun Yılmaz

Emel Şener Boy

Eren Yürüdür

Erhan Afyoncu

Fatih Savaşan

Fikret Sarıcaoğlu

Halil İbrahim Zeybek

Hamza Üstün

Hatice Uyanık

Hüsrev Subaşı

İbrahim Aykun

İbrahim Özbay

İsmet Türkmen

M. A. Yekta Saraç

Mahmut Ak

Mehmet Karakaş

Mehmet Karataş

Mehmet Serkan Umuzdaş

Muhittin Demiray

Murat Hanılçe

Mustafa Sabri Küçükaşcı

Nihat Öztoprak

Nurhan Atasoy

Orhan Mete Kılıç

Orhan Uzun

Sebahattin Bayram

Tuncay Döğeroğlu

Uğur Demir

Yavuz Acungil

Yunus Emre Tekinsoy

YÜRÜTME KURULU

Osman Sarı

Mustafa Bandırmalı

İsmet Türkmen

Murat Hanılçe

Yunus Emre Tekinsoy

Fatih Erarslan

Nazim Boy

Hasan Erdem

Coşkun Ünsal

Hasan Yapıcı

Engin Çetin

Serkan Osmanlıoğlu

5. TOKAT

• S E M P O Z Y U M U

14-15-16 Ekim 2022

V. TOKAT SEMPOZYUMU

AÇILIŞ PROGRAMI

14 Ekim 2022 Cuma - 18:30 - Dedeman Otel

İkram

Tarihî Tokat Fotoğrafları Sergisi
Sempozyum Açılış Konuşmaları
Tokat Türküleri Konseri

TEBLİĞ SUNUMLARI

Birinci Gün

14 Ekim 2022 Cuma - 09:00 -17:45

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

15 Temmuz Kongre ve Kültür Merkezi

İkinci Gün

15 Ekim 2022 Cumartesi - 09:30-16:45

Dedeman Otel

Üçüncü Gün

16 Ekim 2022 Pazar - 09:30-14:30

Dedeman Otel

Molla Lütü'nin Tez'ü'l-Mezbah Eserinde Delos Problemine Getirdiği Çözüm ve Bunun Modern Matematik Açısından Değerlendirilmesi

Abdulhamit KÜÇÜKASLAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Molla Lütü, 15. yüzyıl bilimsel ve entelektüel hayatının başarı ve zaafıyla önemli bir tanıdır. Bu tanıklık çağın ilmî birikimini eserlerinde kendi üslubuyla ortaya koymasına yanında olumsuzlukları teşhir ve tenkit etmesi şeklinde de tezahür etmiştir. Onun asrı İslam ilimler tarihinde güneşin zevale henüz yeni meylettiği dönemi temsil etmektedir. İlmî dirayet ve yetkinlik örneklerini görerek ve okuyarak yetişmiş bir entelektüelin medrese ortamlarında sığ ve bencil müderris örneklerini görünce dayanamayıp isyan etmesi ve bunu etkili ve hatta kırıcı bir üslupla dile getirmesi anlaşılır bir tepkidir. Onun özellikle Harnâme'si bu sahada önemli bir örnektir. Matematikçiliğini ortaya koymak için esas aldığımız Taz'ü'l-Mezbah (Sunağın İki Katına Çıkarılması) adlı eseri, matematik alanındaki bilgisizliğin âlim ve entelektüel sınıfta bile yaygın olduğu tespitine dayanılarak yazılmış olup, konunun önemi bir sunak meselesi ekseninde ihsas edilmek istenmiştir. Bir küpün iki katına çıkarılması problemi matematik tarihi boyunca güncelliğini korumuştur. Molla Lütü, bu güncel problemi kendi döneminde yaygın olan veba hastalığına çare bulma amacıyla bu problemi bir uygulamasını Tez'ü'l-Mezbah adlı eserinde bir çeşit mühendislik matematiği yaparak çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu arada ayrıca geometri bilmenin her bürokrat,

âlim ve kadı için önemine işaret etmiştir. Bu çalışmada Molla Lütü'ni'in adı geçen eserin hem kendi dönemindeki matematik ve geometri bilgisi seviyesine uygunluğu araştırılacak hem de modern matematik perspektifinden değerlendirmesi yapılacaktır. Bu problem matematik tarihinde Delos problemi olarak bilinmektedir. Bu problem ismini Apollon tarafından gönderilen felakete çare bulmak amacıyla Delfi'deki kâhine başvuran Delos sakinlerine dayanmaktadır. Bir kübün hacminin iki katına çıkarılması için bir kenarının hangi oranda artırılacağı Delos probleminin temelini oluşturmaktadır. Burada kübün ayrıtlarının oranları irrasyonel sayılarla ilgili olması problemi zorlu hale getirmektedir. Kâhin, köylülere düzgün bir küp biçimindeki Apollo sunağını iki katına çıkarmalarını önermiştir. Molla Lütü'ni'nin de benzer önerilerde bulunmasından onun bu hadiseyi bildiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

İpşir Mustafa Paşa'nın Tokat'ta Kurduğu Tilavet Vakfı

Abdullah ÇAKMAK
Afyon Kocatepe Üniversitesi

İpşir Mustafa Paşa, 17. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde önemli görevler üstlenmiş bir devlet adamıdır. Öncelikle Abaza Paşa maiyetinde Balkanlardaki akınlara katılmış ardından Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya intisap ederek saraya girme imkânı bulmuştur. Bir müddet mirahurluk görevinden sonra 1639'da Budin valiliğine atanmıştır. Daha sonra sırasıyla Silistre, Maraş, Musul, Van, Karaman, Tımışvar beylerbeyliklerine getirilmiştir. 1647'de Sivas Valisi Varvar Ali Paşa'nın isyanını bastırmasıyla Sivas valisi olmuştur. Kısa bir müddet Haleb valiliğine tayin edilmiş ancak akabinde Sivas valiliğine yeniden atanmıştır. Her ne kadar Haleb'teki yönetimini halk ve devlet erkânı hoş karşılamasa da Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'nın felç olmasıyla sadaret mührü 1654 senesinde İpşir Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Ancak İstanbul'da ona destek verenler olduğu gibi muhalif olanlar da bulunduğundan bir müddet İstanbul'a girememiştir. Nihayet İstanbul'a geldiğinde resmi görevine başlayan İpşir Mustafa Paşa'nın sipahilerle arasının açılması ve destekçilerinin yanından ayrılmasıyla yalnız kalmıştır. Sadaret mührünü çıkarıp padişaha teslim edince yerine Murad Paşa sadrazam atanmıştır. Bir müddet hapishanede tutulan İpşir Mustafa Paşa isyancıların baskıları neticesinde 1655 senesinde idam edilmiştir.

İpşir Mustafa Paşa'nın Haleb valiliği esnasında burada bir cami inşa ederek bu cami için han ve dükkânlar vakfettiği bilinmektedir. Ancak onun vakıfları Haleb ile sınırlı olmayıp kendisine ait vakıflardan biri de Tokat'ta bulunmaktadır. O, 1 Zilhicce 1061/15 Kasım 1651 tarihli vakfiyesine göre Tokat'ta bulunan iki han ve iki değirmenini kurduğu tilavet vakfına akar olarak tahsis etmiştir. Vakıf şartları arasında Kur'ân'ı güzel okuyan on kişinin her gün sabah namazından sonra birer cüz okuması bulunmaktadır. Bu cüzlerden hâsıl olan sevabın ise Hatuniye Camii haziresinde medfun bulunan hanımı Ayşe Hanım, oğlu Muhammed Bey ve kendi ruhuna hediye edilmesini şart etmiştir. Ayrıca vakfın giderleri karşılandıktan sonra kalan gelirin Medine'deki fukaraya surre olarak gönderilmesini son şart olarak belirlemiştir.

Bezm u Rezm'e GÖRE Kadı Burhaneddin Ahmed'in Tokat ve Amasya Politikaları

Abdullah KAYA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Anadolu'yu fetheden Türkler, Tokat ve çevresinde birçok beylik ve hanedanlıklar kurmuşlardı. Tokat, Danişmendli, Selçuklu, Eratna, Kadı Burhaneddin ve Osmanlı Devleti'nin önemli medeniyet merkezlerindedir. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere Tokat; Sultan Alparslan'ın komutanlarından Danişmend Gazi'ye iktâ olarak verdiği topraklardandır. Danişmend Gazi bölgeye gelerek Kayseri, Zamantı, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya'yı alarak beyliğini bu topraklarda kurar. Böylece Tokat ilk kez Türk hâkimiyetine girmiş olur. Coğrafi olarak Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Tokat, aynı zamanda yer şekilleri ve iklim özellikleri itibarıyla oldukça güzel bir tarım şehridir.

Hemen her dönem Anadolu'nun önemli merkezlerinden birisi olan Tokat, Türkiye Selçukluları zamanında da İpek ve Baharat yollarının da kısmen geçtiği önemli şehirlerdendi. Sivas'a yakın bir konumda yer alan Tokat şehri, Türkiye Selçuklularının yıkılışından sonra İhanlı, Eretna ve Kadı Burhaneddin devletlerinin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Eretnalılar, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Kayseri, Sivas, Tokat ve Malatya şehirlerini ihata eden devletlerini kurmaya muvafak olmuşlardı. Kadı Burhaneddin Ahmet, Eretnalıları yıkarak onun mirası üzerine kurduğu devletini bölgesel bir güç haline

getirdikten sonra genişleme siyaseti gütmiştir. Tokat ve Amasya istikametine doğru yayılma siyaseti güden Kadı Burhaneddin, bu topraklar ele geçirerek üzerinde hâkimiyet kurmak için buradaki beylere karşı oldukça çetin mücadeleler vermişti. Bu çalışmamızda, Bezm u Rezm göre Kadı Burhaneddin Ahmet'in Tokat ve Amasya politikası ele alınacaktır.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Tokat Merkeze Ait Vakıf İlişkili Tapu Kayıtları (1866-1881)

Adnan TORUN - Hakkı ŞAHİN
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Arşiv Dairesi Başkanlığı)

Özel mülkiyete ilişkin taşınmazların kayıt altına alınması, 21 Mayıs 1847 tarihli bir tüzük ile başlamış ve bu tarih Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir. Bu görevi yerine getirmek üzere de “Defterhane-i Amire Kalemî” yetkili kılınmıştır. Bahse konu tüzük ile; taşınmaz kayıtlarının mahallinde iki nüsha olarak tutulması, birer örneğinin Defterhane-i Hakani İdaresi'ne gönderilerek orada korunması usulü benimsenmiştir. 6 Haziran 1858 tarihli Arazi Kanunu ile de mülkiyet düzeni daha sağlam temellere oturtulmuştur.

“Defterhane-i Hakani Nezareti” bakanlık düzeyinde bir daire iken 1913 yılında “Defter-i Hakani Emaneti” adı altında Maliye Nezaretine bağlanmış, 28 Kasım 1922 tarihinde ise “Umur-ı Tasarrufiye Müdüriyet-i Umumiyesi” adı ile yeniden örgütlenmiştir.

1924 yılında “Tapu Umum Müdürlüğü” adını alan teşkilata 1925 yılında kadastro birimi eklenmiş, daha sonra da bugünkü adına kavuşmuştur. Miri araziye ilişkin ilk tapu kayıtları Arazi-i Atik Defterlerine, vakıf ilişkili kayıtlar ise Vakf-ı Atik Defterlerine kaydedilerek ilgililerine sened-i Hakaniler/temessük belgeleri verilmeye başlanmıştır. Tamamen el yazısı ile tutulan

Vakf-1 Atik Defterleri de yerini bilahare Vakf-1 Cedit Defterlerine bırakmıştır.

Kurumsal bildiri hazırlamak üzere yapılacak olan bu çalışma kapsamında Tokat Merkeze ait 2 adet Vakf-1 Atik Defteri ile 1 Adet Vakf-1 Cedit Defteri, ayrıca Tokat ilinin bazı köylerine ait vakıf ilişkili tapu kayıtlarının Sivas Vakf-1 Atik defteri ile birlikte tutulduğundan bu defter üzerinde de inceleme yapılacaktır.

Tapu kaydı-vakıf ilişkisi ya mülkiyete ya da kayıt üzerindeki vakıf şerhine yönelik olmaktadır. Bu çalışma ile belirtilen dönemde varsa vakıf tüzel kişiliği adına kayıtlı taşınmaz tapu kayıtlarının tespitleri de yapılmış olacaktır. Aynı zamanda bu taşınmazların cinsi, köy/mahalle adı ve aktif/pasif durumları da ortaya çıkarılacaktır.

Tokat Ali Paşa Camii'nin Arşiv Belgeleri Işığında Korunma ve Onarım Süreçleri

Ahmet Ali BAYHAN - Serpil SEYFİ
Ordu Üniversitesi

Bu çalışmada Tokat Ali Paşa Camii'nin arşiv kayıtlarından çıkan belgelere göre; tarihi süreç içerisinde, koruma ve onarım faaliyetleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Cami, 1570'lerde Sivas Valisi Temerrüd Ali Paşa tarafından hamam ve türbeden oluşan bir külliye olarak inşa ettirilmiştir. Eser, Osmanlı döneminden itibaren çeşitli onarımlara maruz kalarak günümüze ulaşmıştır. Bu tür bir yapının, korunması ve onarılmasında vakıf eseri olması da önemli bir yer teşkil etmektedir. Yani Osmanlı döneminde caminin kullanımındaki sürekliliğin sağlanması için vakıf gelirleri vasıtasıyla onarımlarının sağlandığı ve bu tür eserlerin varlığının bu şekilde devam ettirildiği bilinmektedir.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine değin çeşitli onarımlarla günümüze sağlam bir şekilde ulaşan eserin geçirdiği onarımlardaki süreç ve işleyişin açıklanması o dönemki koruma anlayışı ve mimari organizasyonun ortaya çıkarılması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda eserle ilgili olarak hem Osmanlı dönemindeki inşa ve onarım çalışmaları hem de Cumhuriyet dönemi sonrasındaki tamir, onarım ve koruma süreçlerini kapsayacak şekilde bir araştırma yapılmıştır. Caminin cumhuriyet dönemi sonrasındaki geçirdiği restorasyonların dönemin koruma anlayışının açıklanması açısından önemli bir yere sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmada çeşitli arşiv kayıtlarından faydalanılmıştır. Bunlar Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Özel Arşivlerden Hasan Erdem Arşivi ve Ali Saim Ülgen Arşivi'dir. Bütün bu kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda onarımlarda tamir süreçlerindeki organizasyonlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı'dan günümüze bu işleyiş süreçlerindeki değişiklikler ve gelişmelerin tespit edilmesine yönelik incelemeler de yapılmıştır. Bu organizasyonlar içerisinde yapı onarımlarında esere yapılan müdahaleler ve eserin değişim süreci de çalışmanın mimarlık ve sanat tarihi açısından önemini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca konu bu çerçevede değerlendirilerek elde edilen belgeler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Tokat Masallarında Evrensel Motifler ve Mitolojik Ögeler

Ahmet ALKAN
Milli Eğitim Bakanlığı

Masallar, birçok milletin sözlü kültüründe yer alan ve içerdikleri olağandışı dünya sayesinde özellikle çocukların kişisel gelişiminde rol oynayan edebiyat ürünleridir. Masallar, evrensel özellikler taşımakla birlikte içlerinden çıktıkları milletlerin ve toplumların bazı kültürel ipuçlarını da bünyelerinde barındırırlar. Sözlü kültür içerisinde aktarımı sırasında değişime uğrayan masallarda yer alan bazı tanıdık ayrıntı ve izlekler sayesinde hem o masalın uzandığı mitolojik örüntü hem de o örüntüye bürünürken masalın uğradığı değişim hakkında bilgi edinilebilmektedir. Kalkolitik Çağ'dan beri üzerinde yaşayanların bulunduğu bilinen, üzerinde yer alan kadim uygarlıklar ve devletler sayesinde köklü bir geçmişe sahip olan Tokat yöresi de içerisinde birbirinden güzel, renkli ve kültürel açıdan önemli masalları barındırmaktadır. Tokat'ın ilçelerinin köylerinde anlatılan çok sayıda masal bulunmaktadır. Bazıları birbirine benzemekle birlikte konu ve kurgu açısından zengin bir çeşitlilik kendisini dinleyiciye hissettirmektedir. Sözlü anlatımın taşıyıcıları olan masal analarının ve masal atalarının bugün bile yaşadığı Tokat'ta anlatılan masalların, geçmişle kurdukları evrensel bağdan dolayı bazı mitolojik uzantıları vardır. Bunun yanında bu masallar, diğer dünya masallarında görülen bazı motifleri de barındırmakta ve böylece evrensel kültürün

bir parçası olarak dünya edebiyatındaki yerini almaktadır. Taşa dönüşme, üçlemeler, sihirli nesne, kılıç, şekil değiştirme, sabır taşı, açılması yasaklanan kapı, ırmağa bırakılan çocuk, şahmeran, anka kuşu, at, çocuksuzluk, kuyu, üç-yedi-kırk sayıları Tokat masallarında yer alan ve gerek mitolojik kökenleri gerekse masalların tipik birer motifi olması yönüyle önem arz eden edebi ürünlerdir. Bu bildiride amaç Tokat masallarında yer alan bu mitolojik öge ve motifleri tespit etmek ve bu öğelerin mit-sel geçmişle olan bağlarını ortaya çıkararak masal içerisindeki fonksiyonlarını açıklamaktır.

XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Tokat Gündelik Hayatında Bağcılık

Ahmet ÇANDIR
Ege Üniversitesi

Bağcılık tarımın en önemli kollarından biridir. Nitekim bağcılık bataklık alanların dışında hemen hemen elverişli tüm topraklarda yapılırdı. Anadolu'da bağcılığın binlerce senelik tarihi vardır. Hititler de bağları korumak için hükümler çıkarmışlardır. Aynı durum yüzyıllar sonra Osmanlı Devleti'nde de görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde bir yandan yaş ve kuru üzüm olarak tüketilen, diğer yandan üzümün değişik şekillerde işlenmesiyle elde edilen şarap, sirke, pekmez, pestil, vb. alanlarda kullanımı itibarıyla bağcılık tarımsal sanayiye dayalı önemli bir zirai uğraş idi. Osmanlılarda pek çok yer, üzüm bağlarıyla meşhurdur. Bu yerlerden biriside Tokat bağlarıydı. Tokat bağları, Tanzimat sonrasında Osmanlı padişahlarının kendileri, gayrimüslim girişimciler ve bankerler arasında yaşanan tarım mülkleri edinme yarışından da etkilenen bölgelerdendi. Aynı zamanda Tokat bağları, yörenin sosyal ve ekonomik hayatını etkileyen pek çok olayın da ev sahiplerinden biriydi. Bu çalışma Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, Sadaret Mektubî Kalemi, Şûra-yı Devlet evraklarında bulunan resmi yazışmalar ve araştırma inceleme eserlerin desteği ile XIX. Yüzyıl'dan XX. Yüzyıla Tokat'ın gündelik hayatında bağcılığa ilişkin hem resmi hem özel kurumların gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri tespit etmek akabinde

Tokat yöresinde bağcılığın yeri ve önemine yönelik çıkarımlarda bulunarak Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Zile Çeltek Köyünde Doğan Emirci Zaviyesi'ne Yapılan Vakfın Metin ve Tercümesi

Ahmet İNANIR - Sefer KORKMAZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Zile Tokat'a bağlı ilçelerden biridir. 1530 yılında Zile, 226 hane ve 14 mahalleden oluşan büyük bir kasaba ve ticaret merkezi görünümündedir. 1574 tahririnde de en ayrıntılı şekilde yazılan yerlerden biridir. Zile'ye ait vakıf kayıtları incelendiğinde Zile'nin önemli bir İslam merkezi olduğu ortaya çıkmaktadır. Zile'de Edhem Çelebi, Şeyh Kulu, Ömer Çelebi, Çilehane ve Kalenderhane zaviyeleri bulunmaktadır. Bu durum, Zile'nin Kalenderi ve Mevlevi merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir. Zile'nin köylerinde de Şeyh Salsal, Şeyh Nusret, Şeyh Yakub, Şeyh Bahadır, Doğan Eymirci, Şeyh Eyilik, Aye Sultan, Veli Şeyh ve Karabıyık isimli küçük tekkelere rastlanmaktadır. Hacı Beyli, Ağça Keçili, Şarkıyan, Harbendelü (Çölmeklü), Hacılı, Ahi Memişli, Tavşanlı, Elvanlı ve İnallu (Teberrüklü) gibi aşiretlerin faaliyet gösterdiği bir alan olarak karşımıza çıkar. Zile'de çok sayıda akarsu gücüyle işleyen değirmen vardır. Bu tebliğde Zile'deki Meşhedabâd isimli nahiyeye bağlı Hunari Deresi'nde bir hanede bulunan iki un değirmeninin yarı hissesinin vakfiyesi incelenmektedir. Bu değirmenler Hâc Muhammed b. el-Hâc Kaya Zilevî tarafından 980/1573 Zile'ye bağlı bir nahiyeye olan Yeni Müslüman'da bulunan Çeltek köyünde inşa edilen Doğan Emirci Zaviyesi'nin maslahat ve faydasına vakfedilmektedir. Doğan Emirci Zavi-

ye'si Çeltek Baba/Şeyh Mahmut Zaviyesi olarak da bilinmektedir. Şeyh Mahmud'un unvanı Emirci, lakabı Doğan ve ocağı da Çeltek'tir. Emirci adı, bağlılarının mensup olduğu manevi ocağın adıdır. Şeyh Mahmut, Anadolu'ya gelirken tek başına değil, boyu, soyu ve halkıyla birlikte gelmiştir. Göçebe Türkmen zümresi olan taraftarlarının yerleşimi için uygun zemin arayışı için henüz Müslüman halklardan herhangi birinin ulaşamadığı bu köye yerleşmiştir. Bu tebliğde söz konusu vakfiye esas alınarak Doğan Emirci Zaviyesi ve onun İslam vakıf hukuku açısından konumu incelenmeye çalışılacaktır.

XVIII. Asırda Tokat Kalesi

Ahmet ÖNAL
Marmara Üniversitesi

Tokat Kalesi, Anadolu'nun en müstahkem askerî yapılarından. Bizans devrinde inşa edilen kale, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ilavelerle genişlemiş ve çeşitli tamlarlarla günümüze intikal edebilmiştir. Tarih boyunca pek çok muhasaraya/müdafaaya şahidlik etmiş, Osmanlı döneminde bir taraftan sürgün, kalebendlik, prangabendlik gibi cezalara çarptırılanların mecburî ikametgâhı, bir taraftan da şehrin ve bölgenin emniyetini sağlayan, bilhassa şark seferlerinde ihtiyaç duyulan askerî malzemelerin depolandığı ve cepheye sevk edildiği merkez olmuştur. Bu çalışmada daha ziyade Osmanlı arşiv kaynaklarına istinaden Tokat Kalesi'nin XVIII. asırdaki fizikî durumu, askerî ve idarî yapısı, siyasî/sosyal tarihteki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu suretle, zikredilen hususlarda daha önce XVI-XVII. yy'daki durumu açıklığa kavuşturulan kalenin XVIII. asırdaki vaziyeti ikmal edilecektir.

5. TOKAT
• SEMPOZYUMU
14-15-16 Ekim 2022

Sabûhî Ahmet Dede'nin İhtiyârât-ı Mesnevî'sinde Ayetlere Getirdiği İşârî Yorumlar

Ahmet ÖZDEMİR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Bu tebliğde Tokatlı bir mutasavvıf alim olan ve ele aldığı her konuda ayetleri referans gösteren Sabûhî Ahmet Dede'nin ayetlere getirdiği işârî yorumlar incelenecektir. Sabûhî Ahmet Dede, XVII. Yüzyılda yaşamış Mevlevî şeyhlerinden birisidir. Aynı zamanda Yenikapı Mevlevîhane'si şeyhi olarak da bilinmektedir. Önceleri Bektaşilik anlayışını benimsemişken daha sonra Konya'ya gitmek suretiyle Mevlevî olmuştur. Orada Mevlevî dedeliği de yapmıştır. Mevlevîliğinin yanında Ekberî irfan geleneğinin de XVII. yüzyılda önemli bir temsilcisi olmuştur. Daha sonraki dönemlerde yaşamış olan mevlevîleri ve diğer sûfîleri de etkilemiştir.

İhtiyarat-ı Mesnevî adlı eserinde Mesnevî'de yer alan beyitleri şerh etmiştir. Bu çerçevede beyitlerin sadece zahiri anlamlarını açıklamakla kalmamış, onların işârî yorumlarına da yer vermiştir. Tebliğimizle alakalı olan kısmı ise bu çalışmada ayetlere getirdiği işârî yorumlar olacaktır. Örnek verecek olursak Rahmân suresi 55/19-20 “İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.” ve Furkân suresi 25/53 “Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerinki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur.” ayetlerine getirmiş olduğu yorumda tatlı sudan kastın “iman ve itikat”; acı

sudan kastın ise “küfür ve mutsuzluk” olduğunu söylemiştir. Buna benzer daha pek çok işârî yorumları mevcuttur. İmkanlar ölçüsünde bu konuda onun tefsir anlayışı hakkında genel bir kanaat oluşturacak şekilde ayet yorumlarına yer verilecektir.

Bu çerçevede başta aşağıdaki kaynaklar olmak üzere ilgili çalışmalarından istifade edilecektir.

- Sabûhi, Ahmed Dede, İhtiyarât-ı Mesnevî, Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, no. 2085.
- Ateş, Süleyman, İşârî Tefsir Okulu, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Sarı, Mehmet, Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve
- Türkçe Divân'ının Tenkitli Metni, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal
- Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994, s.325-327.

Kemalpaşazade'nin Afyon Risalesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi

Ahmet ÖZDİNÇ
İstanbul Üniversitesi

Osmanlı tıbbının esas aldığı tedavi yöntemleri arasında ilaçlar önemli yer tutmaktadır. İlaçlar bitkisel olduğu kadar madeni ve hayvansal olabilmektedir. Bu ilaçlar hastanın mizacına göre ve hastalığın durum ve seyrine göre hekim veya sağlıkçı tarafından hastaya verilmektedir. Osmanlı tıbbının köken aldığı teorik çerçeve ahlât-ı erbaa denilen insanda bulunan dört sıvının birbiriyle ilişkisi üzerine oturmuştur. Buradan hareketle tedavide nihai hedef bu sıvıların bozulan dengesinin tekrar yerine gelmesidir. Osmanlı tıp literatüründe ilaçları konu alan eserler müfredât ve mürekkebât olarak iki gruba ayrılır. Bunlar hammadde olarak kullanılan ilaçlar ile birleşik halde kullanılan ilaçları açıklayan eserlerdir. Osmanlı ilim geleceği bu literatür açısından oldukça zengindir. Müfredât türünde gerek tabipler tarafından gerekse diğer ilim adamları tarafından devrin sosyal hukuki ve felsefi tartışmaları çerçevesinde eserler kaleme alındığı görülür. Bunlar arasında Osmanlı ilim dünyasındaki yeri tartışmasız her devirde teslim edilen Tokatlı Şeyhülislam Kemalpaşazade'nin tarih, dil, fıkıh, tefsir, hadis, kelim, ahlak, felsefe ve tıp gibi birçok alanda 300'den fazla eseri arasında özellikle tıp alanında kaleme aldığı eserler Osmanlı tıbbı için dikkate şayandır. Kemalpaşazade'nin müfredât türünde kaleme aldığı Afyon Risalesi de Osmanlı tıp literatürü

ve kodeks açısından kıymetli bilgiler içermektedir. Kemalpaşazade'nin Arapça olarak kaleme aldığı Risâle fî Tabî'atî'l-Afyon isimli risalesi bir akakir olan afyonun karakteristiğine dairdir. Bu tebliğimizde Kemalpaşazade'nin afyon hakkındaki risalesinin içeriği değerlendirilecektir. İslam tıbbından aktarılmış geleneğin Kemalpaşazade'de bulunduğu karşılık incelenecek ve afyonla ilgili yazılmış risaleler içerisindeki yerine dair tespitler sunulacaktır. Ayrıca Kemalpaşazade'nin dini ve siyasi kimliği ile bağlantılı olarak afyon etrafındaki bazı tartışmalar irdelenecektir.

Tokat Vilayetine Hicret Eden Muhacirler ve Tokat Halkının Yardımseverliği (19. Yüzyıldan Günümüze)

Ahmet Semih TORUN
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'da zulüm gören Müslümanlar, 19. Asırda Osmanlı Devleti yönetimindeki topraklara hicret etmişlerdir. Bu hicret hareketi 20. ve 21. Yüzyılda da devam etmiş, Anadolu toprakları mazlum muhacir kardeşlerimiz için umut kaynağı olmuştur. Hicret sebebiyle vilayetlerin nüfusu, iktisadi ve mülki yapısı etkilendiğinden muhacirlerin ihtiyaçları doğrultusunda yeni müesseseler kurularak sıkıntılar giderilmeye çalışılmıştır.

Tokat, muhacirlere ev sahipliği yapmış bir vilayettir. Kırım, Kafkasya, Bakanlar, Afganistan ve Suriye'den gelen muhacirler Tokat vilayetini yurt edinmişlerdir. Tokat ahalisinin hayırseverliği ve muhacirlerle olan münasebetleri arşiv belgelerine yansımıştır. Muhacir iskânındaki problemler, muhacirlerden bazılarının eşkıya içinde yer alması, önyargılar ve kültür farklılıkları gibi sebeplerden dolayı yerli ahali ile muhacirler arasında ortaya çıkan gerginlikler alınan tedbirlerle giderilmiştir.

Devlet-millet iş birliğiyle ortaya konan güzel çalışmalar, muhacirlerin dertlerine çözüm bulmada etkili olmuştur. Devlet çözüm üreterek hayır işlerinde ahaliyi teşvik etmiş, Tokat halkı da devletin yanında yer alarak muhacir kardeşlerinin yaralarına merhem olmaya çalışmıştır.

Yoğunlukla 19. Yüzyılda başlayıp belirli aralıklarla günümüze kadar devam eden hicret hareketi Tokat halkını ensar makamına yükseltmiş, ahali ile muhacirler arasındaki kardeşlik ruhu zamanla daha da pekişmiştir. Tokat'ın sosyal ve siyasi tarihine katkı sağlamayı hedeflediğim bu çalışmada; 19. Asırdan günümüze Tokat vilayetine hicret eden Müslümanların durumları, hicret hareketinin vilayet yapısına etkileri, iskân faaliyetleri, muhacirlerin talepleri, muhacirler arasında bulunan münevverlerin devlet hizmetlerine katkıları, Tokat halkının muhacirlerle olan münasebetleri ve ahalinin yardımseverliği Osmanlı Arşivi vesikaları başta olmak üzere arşiv belgeleri ışığında ele alınacaktır.

20. Yüzyılın Başında Erbaa Hapishanesi

Ahmet TAŞDEMİR
Milli Savunma Üniversitesi

Osmanlı'da tutuklu ve hükümlüler, Tanzimat dönemi öncesinde mahbes olarak adlandırılan yerlerde tutulmaktaydı. Genellikle resmî binalar ve makam sahiplerinin konakları altında bulunan mahbesler, modern hapishane anlayışının yerleşmesiyle ıslaha tabi tutulmaya başlandı. Tanzimat reformlarıyla Avrupa usulü ceza sistemi Osmanlı topraklarında uygulanmaya çalışıldı. Artık bedene uygulanan cezalar değil nefsin ıslahını amaçlayan cezalar verilecekti. Bu kapsamda tutuklu ve hükümlülerin tahkikat sonucunu beklediği ve cezasını ifa ettiği müstakil binalar inşa edilmeye başlandı. Sultan II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde Osmanlı hapishaneleri gerek fizikî gerek sıhhi kapasite bakımından yetersizdi. 1880'de çıkarılan Hapishaneler Nizamnamesi ile koşulların iyileştirilmesi ve ceza infaz sisteminin yaygınlaştırılması hedeflendi. Nizamnameye göre; her kaza, liva ve vilayette birer hapishane açılacaktı. Ancak Osmanlı'daki ekonomik problemler nizamnamenin hayata geçirilmesini 20 yıl kadar geciktirdi. Hapishane reformu projesinin uygulanması 20. yüzyılın başında mümkün oldu.

Hapishane reformu kapsamında ıslah edilen hapishanelerden biri de Tokad Sancağı'na bağlı Erbaa Kazası hapishanesi idi. Erbaa hapishanesi, Sivas Vilâyeti dâhilinde az sayıdaki müsta-

kil hapishanelerden biriydi. Sancak merkezleri hariç tutulduğunda en fazla mahkûm Erbaa hapishanesinde bulunmaktaydı. Erbaa hapishanesi müstakil bir hapishane olarak ön plana çıksa da, memleketin genelindeki hapishanelerde yaşanan eksiklikleri barındırmaktaydı. Öyle ki hapishane koşullarının iyi olmamasından dolayı tifo gibi hastalıklar zuhur etmekteydi. Hapishanenin fizikî ve sıhhî imkânlarını iyileştirmek için 1905 tarihinden itibaren muhtelif çalışmalar yapıldı. Özellikle 1911 yılında Hapishaneler İdaresi'nin kurulmasıyla şartların daha da iyileştirilmesi için gayret edildi.

Bu çalışmada Erbaa hapishanesinin koşulları, hapishane ıslahatı kapsamında yaşadığı değişim, tutuklu ve mahkûmların yaşları, meslekleri, belli tarihlerdeki sayıları, suç türleri ve hapishanede görevli memurlar ele alınacaktır. Çalışmada özellikle Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki Dâhiliye Nezareti Hapishaneler Müdüriyeti evrakından faydalanılarak Erbaa hapishanesinin 20. yüzyılın başındaki durumunun ortaya konulması hedeflenmektedir.

Sulusaray-Sebastopolis Kazılarının Dünü, Bugünü ve Yarını

Akın TEMÜR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Karadeniz bölgesinin önemli Roma kentlerinden biri olan Sebastopolis, Tokat İlinin 69 km güneyinde, Tokat-Sivas karayolunun 36 km batısında, 2000 m'yi bulan yüksek dağlarla çevrili, 1000 m yükseltiyeye sahip geniş bir alüvyon ovanın merkezindeki Sulusaray ilçesinin sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bölgeye 18 ve 19. yüzyıllarda birçok Avrupalı gezgin tarafından ziyarette bulunulmasına karşın, bu gezginlerin Sebastopolis'ten hiçbir şekilde söz etmedikleri anlaşılmaktadır. 1871 yılında Roma imparatoru Hadrian onuruna adanmış bir yazıt üzerinde, "Sebastopolis" adının okumasıyla başlayan süreç ve akabinde birçok gezginin yaptığı araştırmalarla, kent tarih sahnesine yeniden çıkmayı başarmıştır. Çekerek Irmağı'ndan (Skylax) kaynaklanan su taşkınları vb. doğal afetlerden dolayı, büyük bir kısmı toprak altında kalmış olan kentte, mevcut kalıntıların üzerine, bölgenin Türk egemenliğine geçmesiyle birlikte başlayan süreçte küçük bir Türk köyünün kurulmasıyla tamamen gözden kaybolmuştur. 1987 yılında Tokat Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazıları ile tekrar gündeme gelmeyi başaran kentte, aralıklı olarak on yıl süren kazı çalışmaları boyunca elde edilen arkeolojik veriler, kentin MÖ 3. binden (Tunç Çağı) günümüze kadar geçen süreçte beş bin yıllık kesintisiz bir yerleşime tanıklık ettiğini göstermektedir. Bünyesinde, Hitit,

Frig, Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı gibi birçok kültürü barındıran kent bu özellikleriyle, Anadolu kültür tarihinin bütün katmanlarını bünyesinde toplayan, eşsiz kalıntıları ile Anadolu'nun bir özeti ya da küçük bir modeli niteliğini taşımaktadır.

Osmanlı Döneminde Tokat Kalesi Camii ve Vakıfları

Ali AÇIKEL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Tokat Kalesi, M.S. VI. asırda Bizans döneminde şehrin kuzeybatısında yer alan hakim tepenin zirvesinde sarp kayalar üzerinde kesme ve moloz taşlarla iç kale olarak inşa edilmiştir. Danişmendli, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ise tamir görerek kullanılmaya devam edilmiştir. Kale içinde cami, dizdarhâne, cebehâne, ambarlar, sarnıçlar, mahzenler ve muhafız barınakları bulunmaktadır. Çevresi 1500 metre olup batı yönüne açılan tek bir kapısı vardır. Tokat suyuna inen 362 basamaklı taş merdiven, kalenin su ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiştir. Kale içindeki caminin ne zaman ve kimler tarafından inşa edildiği bilinmemekle birlikte Danişmendliler zamanında mescit şeklinde tesis edildiği tahmin olunabilir. Kale Mescidi Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde de tamir ve bakım giderleri ile görevlilerinin ücretleri için vakıflar kurularak kullanılmaya devam edilmiştir. XVII. asırda kalede yaşayanların sayısının artması ile Kale Mescidi, minber ilave edilerek camiye çevrilmiştir. Arşiv kayıtlarından ve seyyah raporlarından Tokat Kalesi ve Kale Camii'nin XIX. asrın ortalarına kadar işlevini sürdürdüğünü anlaşılmaktadır. Bu bildiride Osmanlı döneminde Tokat'ta mevcut olan zengin vakıf eserleri arasından Tokat Kale Camii ve vakıfları ele alınacaktır. Bu cami vakfı hakkında bazı münferit çalışmalar bulunmakla birlikte bunlar başlangıcından

günümüze bu caminin vakıf akarlarını incelememektedir. Kale Camii XII-XX. asırlar arasında Tokat şehir merkezinde inşa edilen 17 camiden birisidir. Caminin vakıfları ilk olarak “Mescid-i Kal’a-yı Tokat” başlığı altında 1574 tarihli Rum eyaleti Evkaf Defteri’nde verilmiştir. Cami vakıfları ile alakalı son muhasebe kaydı ise 1836-1838 yıllarına ait muhasebe defteridir. Bildirinin kaynakları, arşiv malzemesi, seyahatnameler ve araştırma eserlerdir. İncelemenin amacı, Kale Camii Vakıflarını bir bütün yönleriyle ele alarak Tokat’ın dinî ve sosyo-kültürel tarihine katkı sağlamaktır.

Yavaş Şehir Modeli İçinde Asırlık Zile Panayırı'na Eski Canlılığının Kazandırılmasına Yönelik Algı ve Öneriler

Ali KOÇAK - Muhammed Şamil AYDIN
Milli Eğitim Bakanlığı - Araştırmacı

Bu araştırma; yavaş şehir modeli içinde Asırlık Zile Panayırı'na eski canlılığının kazandırılmasına yönelik öğretmen ve öğrencilerin algılarını belirlemek ve önerilerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evreni, Tokat ili, Zile ilçesinde bulunan tüm liselerdeki toplam 3048 öğrenci ve yine ilçedeki tüm liselerde görev yapan 293 öğretmen oluşmaktadır. Çalışma grubu rastgele örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak kullanılan anket formundaki soruları cevaplamaya gönüllü olan 30 (%10) öğretmen ve 259 (%90) öğrenci olmak üzere toplam 289 kişi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Hazırlanan anket soruları katılımcılara “google formlar” üzerinden uygulanarak cevapları toplanmıştır. Genel tarama şeklinde gerçekleştirilen bir durum çalışması olan bu araştırmanın bulguları, veri toplama aracı olarak kullanılan bir anket formundaki sorulara veya ifadelere verilen cevapların analiz sonuçlarına dayanmaktadır. Bu bağlamda, ankette; üçlü Likert şeklinde sorulara, açık uçlu sorulara ve sıralama gerektiren sorulara da yer verilmiştir. Nicel verilerin yorumlanmasında betimsel analiz yöntemlerine başvurulmuştur. Açık uçlu sorulara verilen cevaplar için ise içerik analizi yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde;

Öğrenci ve öğretmenlerin, yavaş şehir modeli içinde Asırlık Zile Panayırı'na eski canlılığının kazandırılmasına yönelik olumlu bir algıya sahip olduğu bulgulanmıştır. Yavaş şehir modelindeki felsefe, anlayış ve kriterler; şehrin kültürel ve doğal değerlerini bilen ve onları geliştirmek isteyen halkın varlığına da işaret etmektedir. Öğrenci ve öğretmenlerden alınan yanıtlar; şehrin tarihi ve doğal güzellikleri, ünlenmiş tatları, panayıra ilişkin geçmiş bilgisi, geleneksel el sanatları ve meslekler, düzenlenebilecek yeni etkinlikler ve diğer açılardan şehrin sahip olduğu potansiyelin halk tarafından bilindiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu bağlamda yavaş şehir modeline entegre edilecek panayırın canlanması da söz konusu olabilecektir.

Tokat DP Milletvekili Ahmet Gürkan'ın TBMM çalışmaları (1950-1957)

Ali SATAN
Marmara Üniversitesi

Tokat Demokrat Parti (DP) Milletvekili Ahmet Gürkan'ın TBMM çalışmaları (1950-1957) 1950 ve 1954 Milletvekili Genel Seçimlerinde Demokrat Parti (DP) Tokat mebusu olan Ahmet Gürkan (1903-1990) TBMM'de son derece faal bir milletvekili olarak dikkati çekmiştir. Meclis konuşmaları, Hükümete yönelttiği sorular Kanun Teklifleri ve Meclis içi soruşturmaları ile 27 yıllık Tek Parti iktidarında yapılan ve üzeri örtülen veya unutulmuş uygulamalarını hem gün yüzüne çıkarmış hem de haksız işlerin ortadan kaldırılmasına çalışmıştır. Bu bildiride Ahmet Gürkan'ın Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel hayatına dair önemli tespit ve teklifleri, Tek parti döneminde Cami ve evkaf mallarının tasarrufuna dair soru önergeleri, Ezan'ın Arapça okunmasını serbest bırakan kanun değişikliği önerisi, okullarda din derslerinin verilmesi, Diyanet Radyosu'nun kurulması, Mason Derneklerinin kapatılması, Milli Saray, Köşk ve Kasırların eşyaları hakkında yaptığı çalışmalar ele alınacaktır. Ayrıca Tokat'ın Tozanlı ilçesinin isminin bugün hala kullanılan Almus'a çevrilmesini de sağlayan Ahmet Gürkan sadece Tokat için değil Türkiye için önemli ve anlamlı Meclis çalışmalarına imza atmış o günlerden bugüne kadar siyasi tartışmaların odağı olduktan sonra unutulduğunu söyleyebiliriz. Bildiri metni için TBMM Zabıtları ve Ahmet Gürkan'ın hazırlamış olduğu Hatırat ve kitaplar kullanılacaktır.

5. TOKAT
• SEMPOZYUMU
14-15-16 Ekim 2022

Geleneksel Kültüre Katkısı ve Eğitimsel İşlevleri Bakımından Tokat-Zile Yöresi Çocuk Oyunları

Ali YAKICI- Esra ALKAN
Gazi Üniversitesi

Cocuk oyunlarının, insanın doğumundan çocukluk yaşının son bulduğu vakte kadar geçiş dönemlerinin ilk kademesinde çocuğun ve gencin zihinsel gelişimi ve davranış eğitimi bakımından önemli görevler üstlendiği bilinmektedir. Çocuk oyunları, W. Bascom'un belirlediği folklorun dört işlevini oluşturan "hoş vakit geçirme", "eğlenme ve eğlenerek eğitime", "eğitimle kültürün gelecek kuşaklara aktarılması" vd. hedeflere bağlı olarak farklı işlevler üstlenmekte ve geleneksel kültüre katkı sağlamaktadır. Oyuncak sanayisinin baskın olmadığı ve kentleşmenin daha ölçülü olduğu yıllarda çocuklar kendi yaşlarına uygun oyunlar oynamayı tercih ederek hem fiziki hem de zihinsel eğitimi doğal biçimde gerçekleştirmekteydi. Zekâ ve becerilerini kullanarak oyun ve oyuncak icat etmekteydiler. Bu sayede her il, ilçe ve köyde, çocukların yaşadıkları coğrafya ve kültürün şartlarına uygun olarak oyun geliştirdikleri görülmekteydi. Bu durum ise onlarca çocuk oyununun belleklere girmesini ve kalıcılığını sağlamaktaydı. Günümüzde çocuk oyunlarında görülen azalmalara rağmen hâlâ yaşayan çocuk oyunlarının var olduğu ve eğitimsel işlevinin yanı sıra geleneksel kültür mirasına katkı sağladığı görülmektedir. Bu bildirimizde, 1990'lı yıllarda Tokat-Zile ve çevresinde yaptığımız derlemeler sonucunda elde ettiğimiz 70 kadar çocuk oyunundan

hareketle gerçekleştirdiğimiz çalışmanın kazanımlarının neler olduğu tartışılacak ve bu oyunlar, geleneksel kültür ve eğitime katkıları bakımından değerlendirilecektir. Ayrıca, bu oyunların günümüzde yeniden kazanıma dönüştürülmesi için Tokat ya da Zile de bir yaşayan ocuk oyun ve oyuncakları müzesinin kurulmasının önerilmesi, önerinin kabul sonucunda kurulacak bu müze vasıtasıyla hem çocukların dn var olan oyunlarını bugün de oynamalarının sağlanması hem de kurulacak bu müzeyi işlevsel hale getirmek suretiyle ocuk oyunlarına süreklilik kazandırılması ve bu sayede kültür ekonomisine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Tokat'ta Yaşayan Sıraç Topluluklarında İcra Edilen Semahlar Üzerine Bir İnceleme

Ali Orhan DÖNMEZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Anadolu, yüzyıllardır büyük medeniyetlerin, hükümdarlıkların ve devletlerin hüküm sürdüğü, farklı kültürlerin iç içe yaşadığı ve birbirlerinden etkilendiği geniş bir coğrafya olmuştur. Bu topraklar üzerinde, farklı yerlerde ve bölgelerde yaşayan insan toplulukları, yaşamları boyunca maddi - manevi kültür değerlerini koruyarak yaşatmışlar ve aktarmışlardır. Bu kültür ürünlerinden birisi de müziktir. Anadolu coğrafyası müzik kültürü açısından oldukça zengindir. Farklı bölge ve yörelerde görülen değişik çalıp söyleme biçimleri ve müzik türleri bu zenginliğin bir göstergesi olarak düşünülmektedir.

Müzik, birçok toplulukta, günlük yaşamda olduğu kadar inançsal yaşamda da varlığını göstermektedir. Bu anlamda, inançla ilgili pratiklerinde müziğe yer veren ve bu müziği inancın temel taşlarından gören topluluklardan birisi de Anadolu Türkmen Alevileridir. Sıraç Türkmen Alevileride, bir ibadet şekli olan cem ritüellerinde müziği kullanan yaşatan ve aktaran bu topluluklardan birisidir. Semahların, Anadolu'da farklı bölge ve yörelerde, kendilerine has çalıp-söyleme biçimleri olduğu, sözel içerik ve hareket bakımından değişiklik gösterdikleri bilinmektedir. Bu bildirimizde Tokat Sıraç Türkmenlerinde icra edilen semahlar incelenmiş ve özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

5. TOKAT
• SEMPOZYUMU
14-15-16 Ekim 2022

1960'larda Tokat'ta İdealist Bir Köy Öğretmeni, Bir Köy ve Köyden Öğretmen Okuluna Giden İlk Çocuklar

Alpay Doğan YILDIZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Bağpınar Köyü, Tokat iline bağlı Erbaa ilçesinde bir köydür. Erbaa'nın 10 km kuzeydoğusunda yer alır. Bağpınar Köyü çevresinde okumuşlarının çok olmasıyla, özellikle de köyden pek çok öğretmen çıkmasıyla tanınır. Bunda, 1960'ların ortasında köyde görev yapan bir öğretmenin emeği vardır. Öğretmen Hakkı Yolaçan 1964-1965 öğretim yılı baharında Bağpınar Köyü'nde görevlendirilir. Bağpınar'a geldiğinde başka köylerden birkaç öğrenci kendisinden ders almak üzere köye gelir. Bunu gören Bağpınarlılar, kendi çocuklarının da öğretmen okulu sınavlarına hazırlamasını öğretmenden talep ederler. Özverili bir öğretmen olan Hakkı Yolaçan yetenek gördüğü öğrencilerini sınavlara hazırlamaya başlar. Yolaçan, yaz tatilinde öğretmen 6-7 km mesafedeki kendi köyüne gider. Bağpınar Köyünden 10 kadar öğrenci ve civar köylerden öğrenciler yürüyerek kurs almak üzere öğretmenin köyüne giderler. Öğrencilerin gidiş gelişinin zor olduğu görülünce, köyün o yıllardaki tek traktörü öğretmeni köye getirip götürür. Yolaçan, öğrencilerini ilçe merkezinde ve Sivas'ta yapılan sınavlara kendisi götürür. Bütün bu emekler boşa çıkmaz. Daha önce köyden birkaç öğrenci ilkokul sonrası öğrenime devam etmişken Hakkı Yolaçan'ın Bağpınar'a gelişinin ertesi yıl, öğretmen okulu sınavına giren 8 çocuktan 7'si Sivas Pamukpınar İlköğretmen okulunu kazanır. Hakkı Yolaçan,

öğretmen okulunda da öğrencilerini ziyaret eder. Bu ilk adımın ardından köyden pek çok okumuş çıkar. Uzun yıllar Erbaa çevresinde görev yaptıktan sonra emekli olan ve Mart 2017’de vefat eden bu idealist köy öğretmeni öğrencileri ve yöre insanı tarafından saygıyla anılmaktadır. Bugün öğretmen emeklisi olan pek çok öğrencisi hayattadır. Öğretmenlerine, köyden öğretmen okuluna gidişlerine dair hatıraları ve o günlerden kalan fotoğraflar mevcuttur. Bu çalışmada, öğrencilerinin ve yakın çevresinin anlattıkları, milli eğitim arşivlerindeki kayıtlar üzerinden 1960’larda Tokat’taki bir köy öğretmenin emekleri gün yüzüne çıkarılacaktır. Benzer çalışmalar son yıllarda hem yazılı hem de görsel yayınlarla yapılmaktadır. Çalışma, yörenin sosyal tarihine dair çalışmalara katkı sunacaktır.

Padişah Şair Münasebetleri Bağlamında Tokatlı Divan Şairleri

Alper AY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı padişahlarının pek çoğunun şiir ile iştiğal ettiği ve divan tertib ettiği bilinmektedir. Dahası sarayda bilhassa Fatih Sultan Mehmed ile başlayan süreçte şairlere ayrıca iltifat edilmiş, pek çok şair devlet ricali tarafından himaye görmüştür. Tezkirelerin satır aralarında hangi şairi kimin himaye ettiği, hangi padişahın hangi şaire iltifat ettiğine dair bilgiler vardır. Bu kayıtlar bize edebiyat tarihi açısından bir bakış açısı sunmaktadır. Hem padişahın edebiyat ve sanat çevrelerine tutumunu hem de bu çevrelerin devlete ve padişaha yaklaşımlarını bu kayıtlardan okumak mümkündür. Ayrıca bir muhitten veya şehirden yetişen şairlerin de devlet ve padişahla olan münasebetleri de o şehri veya muhiti anlama ve anlamlandırmada bir yaklaşım sunmaktadır. Bu minvalde hazırlamak istediğimiz tebliğde edebiyat tarihinin temel kaynaklarından hareketle Tokatlı divan şairlerinin padişahlarla olan ilişkilerini irdelemek istiyoruz. Bunların başında Tokatlı Melîhî gelmektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, Kühnü'l-Ahbâr adlı eserinin tezkire kısmında Fatih Sultan Mehmed ile Melîhî arasında kuvvetli bir bağlılık olduğunu, padişahın Melîhî'ye çok fazla itibar ettiğini, hatta "Melîhî'nin olmadığı meclisi taam-ı bî-nemek addeylediğini" kaydetmektedir. Kendisi de kudretli bir şair olan Fatih'in bu cümleyi kurduğu başka bir şair acaba

var mıdır? Ahmed Paşa, Avnî, Adlî gibi devletin zirve isimlerinin Melîhî'ye nazire yazdığı da bilinmektedir. Yine Fatih'in Tokatlı Şeyhülislam Molla Hüsrev'e olan iltifatı da bu minvalde dikkat çekicidir. Yavuz Sultan Selim Han'ın Tokatlı Şeyhülislam Kemalpaşazâye'ye olan hürmeti, I. Ahmed'in Abdülmecid Efendi'ye "pederim" diye hitab etmesi de ayrıca şair padişah münasebeti açısından kayda değer numunelerdendir. Tokatlı Muetaccim Leâlî, Molla Lutfî gibi isimlerle beraber Tokat'ın bilhassa divan edebiyatı sahasında eser üreten zengin bir kadroya sahip olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Çalışmamızda Tokat'ta yetişen ve divan şiiri sahasında eser üreten şairler bir bütün olarak değerlendirilecek ve Tokat şehrinin bu sahaya olan katkıları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Henry John Van Lennep'in Seyahatnamesinde 19. Yüzyılda Tokat ve Civarında Ulaşım Ağları ve Konaklama

Alperen KARACA
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Henry John Van Lennep 1840 yılında “American Board of Commissioners for Foreign Missions” (Amerikan Yurtdışı Misyonerler Komiserliği Masası) misyoneri olarak İzmir'e gelmiş ve misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, 1840 ile 1869 yılları arasında Anadolu, Suriye ve Balkanlarda yeni bir misyonerlik teşkilatı kurmuş, başta İzmir (1840-1869), İstanbul (1844-1854) ve Tokat (1854-1856) olmak üzere seyahatlerde bulunmuştur. İki yıllık daimi Tokat ikameti dışında yine birçok defa Tokat'a geldiği bilinmektedir. Tokat'ta Amerikan Koleji ve Robert Koleji'nde dersler vermiştir. Seyyahın bu seyahatleri esnasında gezi notlarını kaleme aldığı “Travels in LittleKnown Parts of Asia Minor” (Küçük Asya'nın Az Bilinen Yerlerine Seyahat) adlı 2 ciltlik seyahatnamesi 1870 yılında yayımlanmıştır. Bu eser onun Tokat, Amasya, Sivas ile Anadolu'nun Hitit devrine ait pek çok arkeolojik kalıntılara dayalı gezi ve inceleme notlarına dayanmaktadır. Henry John Van Lennep 1864 yılında İzmir'den Tokat'a buradan ise Küçük Asya'nın merkezine doğru yapmayı planladığı seyahati kaleme almıştır. Kaleme aldığı eserde seyahatine dair ve konakladığı yapılara dair birçok bilgi vermektedir. “Ahmed Serai Handan saat birde ayrıldık ve Delinos han adı verilen çok güzel bir yerde konumlanmış, büyük izole edilmiş bir binaya vardık. Bu

isim muhtemelen Ellinos (Helinos) Han isminin değişime uğramış halidir. Çünkü herkes buranın Amasyalı bir Rum tarafından inşa edildiğini söylemektedir. Bu yapı bu bölgede görülen diğer tüm yapılardan öylesine farklıdır ki ilk bakışta sanki bir peri onu bu yabancı ortama fırlatmış hissi vermektedir. Üç taraftan muazzam ve uçurumlarla kaplı dağlar tarafından çevrelenen derin bir oyuk içine inşa edilmiştir. Burası gerçekte Akdağ'ın etekleridir.” Sözleri yol boyu konaklama yapıları olan hanlara örnek olarak gösterilebilir. Bizim çalışmamızın amacı Henry John Van Lennep'in 1864 yılında yola çıkarak kaleme aldığı bu seyahatnamede geçen konaklama yapılarını özelde ise seyahatnamede Tokat'ta bahsi geçen konaklama yapılarını, ulaşım ağını ve menzil hanlarını incelenmektir. Henry'nin çizdiği bu konaklama yapılarına dair gravür çizimleri çalışmamıza ışık tutacaktır.

Tokat'ın Kütahya Seramiklerinin İhracatı Konusunda Stratejik Önemi

Altan A. MARÇELLİ - Selçuk EREZ - Kayhan KALFAZADE
Işık Üniversitesi - Bilgi Üniversitesi - Araştırmacı

Bu çalışma 18. Yüzyıl Kütahya seramiklerinin ihracatı konusunda bazı hususları aydınlatmak amacıyla gütmektedir. Zamanla tarihin ve ekonominin çeşitli alanlarında gerçekleştirilen çalışmaların verileri bir araya getirildiklerinde daha doğru sentezler yapma olasılığımız artmaktadır. Tokat'ın bu konuda birçok ihracat mamulü konusunda olduğu gibi stratejik bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

18. Yüzyıl'da Kütahya'dan yurt dışında çeşitli yerlere ihraç edilmiş olan çini eşyalar ile karşılaşmıştır. Özellikle Karadeniz'in kuzeyine ve o yolla Avrupa'ya yollanan Kütahya seramikleri, önce Sivas Vilayeti sınırları dahilinde bulunan Tokat'a ve akabinde oradaki gümrük ya da kervan kesişme bölgesinden geçerek Sinop'a vb. iletilirdi.

2003 yılında Tokat'ta, Haç Dağı veya Tepesi olarak anılan bölgede Kültür bakanlığı ve Valilik izniyle gerçekleştirdiğimiz yüzey kazısında, Uzak Doğu'dan ve Yakın Doğu'dan olduğu gibi Kütahya'dan da çok sayıda seramik ve porselen ürünlerin parçalarının bulunduğu saptamıştık.

Tokat'ın 1706 yılında İmparatorluğun doğudaki kara gümrük kapılarından biri olarak ilan edilmiş olduğunu anımsarsak bu alanda kervanlarla getirilmiş ürünlerin indirilmesi, yüklenmesi

işlemleri sırasında bunca fire verilmiş olmasının nedeni çözülmüş olur.

O tarihlerde bir takım 18. Yüzyıl Kütahya ürünü seramiğin altında “Sivaz” kelimesinin yer alması, bu ürünlerin, önce Sivas’ın Tokat Sancağına gönderileceklerini, gümrük vb. işlemlerinin orada yapılacağını belirtmek amacını gütmesinin -aykırı tezlerin varlığına rağmen- güçlü bir olasılık olduğunu düşünmekteyiz.

Samsun-Sivas Demiryolunun Uzantısı Gerçekleştirilemeyen Proje: Turhal-Tokat Demiryolu

Arif KOLAY
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Sanayi İnkılabının gerçekleşmesinden sonra dünyada yeni bir ulaşım aracı olarak demiryolları ortaya çıktı. İlk demiryolu 1825 yılında İngiltere’de döşendikten sonra lokomotifler raylar üzerinde hareket etmeye başladı. Yapılan ilk demiryolları hem ham madde taşıyıcılığı yaparak bir emperyalizm aracı olarak kullanıldı hem de geçtiği bölgelerde kültürel, sosyal ve iktisadi gelişmelerin yaşanmasına katkı sağladı. Demiryolu yapımında hız kazanan Avrupa’nın aksine Osmanlı Devleti Sultan Abdülmecid döneminde ilk demiryollarının yapımına başladı. Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid dönemine kadar yaptığı demiryollarında İngiltere ve Fransa sermayesinden yararlandı. II. Abdülhamid döneminden sonra ise Almanlar ile yürütülen politikalar gereği bu devlete Osmanlı Devleti topraklarında demiryolu yapma imtiyazı verildi. 1893 yılında kurulan Anadolu Demiryolları Şirketi tarafından Anadolu içerisinde Ankara, Kayseri, Sivas, Eskişehir, Afyon ve Konya gibi vilayetlerde de demiryolu yapım faaliyetleri başladı. Ayrıca yine bu dönemde temel hatların dışında bu hatların uzantıları da yapıldı. II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesinden sonrada demiryolu hattı yapım faaliyetlerine devam edildi. 1911 yılında Samsun’dan Sivas’a kadar uzanan bir demiryolu hattı yapıldı ve işletmeye açıldı. Bu çalışmanın konusunu, XX. yüzyılın

başlarında Samsun-Sivas Demiryolunun bir uzantısı şeklinde planlanan ve günümüze kadar yapımı konusundaki çalışmaları devam eden Turhal-Tokat demiryolu hattı oluşturmaktadır. 1911 yılında sonra Osmanlı idaresini meşgul eden bu demiryolunun yapım planı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) belgeleri ışığında ele alınacaktır.

Maliye Nezareti Masârifat Defterleri'ne Göre Tokat'a Yapılan Harcamalar (1840-1856)

Arzu DOĞAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren maliye hazinesi, "Beyt'ülmal", "Hazine-i Hümayun" gibi isimlerle anılırken daha sonraları gelir ve giderleri karşılamak amacıyla "İç Hazine" veya "Enderun Hazinesi" gibi ihtiyat hazineleri de teşkil edilmiştir. Devletin sınırlarının genişlemesi ile teşkil edilen "Başdefterdarlık" kurumu, 1838 yılında Maliye Nezareti'nin kurulmasına kadar devletin varidat ve masraflarına dair kayıtları tutma görevini icra etmiştir. II. Mahmud'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmesinden sonra yerine kurulacak ordu çalışmaları esnasında bir de "Masârifât Nezareti" kurulmuştur. Bu nezaretin sorumluluğu kapsamında 1834 yılından itibaren Masârifât Defterleri tutulmaya başlanmıştır. Maliye Nezareti'nin kurulmasından sonra da bu defterler tutulmaya devam edilmiştir. Masârifât Defterleri, ağırlıklı olarak personel giderlerine dair harcamaları ihtiva eden kayıtlardır. Bu harcamaların büyük bir kısmı idari ve askeri kadroları teşkil eden memurların maaş, tayin ve harcırah gibi harcamalarından ibarettir. Bildirimizin konusunu ve kaynağını, adı geçen Masârifat Defterleri içerisinde tespit etmiş olduğumuz Tokat'a dair kayıtlar teşkil edecektir. XIX. yüzyılda Sivas Vilayetine bağlı bir kaza olan Tokat'a dair, Masârifat Defterleri içerisinde çok sayıda kayıt mevcuttur. Bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Ar-

şivi, Maliye Nezareti, ML. MSF. d. adlı fonda mevcut Sivas Vilayeti Masraf Defterleri içerisinde yer alan kayıtların incelenmesi ve diğer tetkik eserlerdeki bilgilerle desteklenmesi ile XIX. yılda Tokat'ta görev yapmış olan idarî ve askerî kadrolar için yapılmış harcamalara ait verileri ortaya koymayı amaçlıyoruz.

Söz Derleme Dergisine Tokat'tan Katkılar

Atilla AYDIN
Emekli Arşiv Uzmanı

Türk Dil Kurumu; Birinci Türk Dili Kurultayı'nda aldığı kararların ilk maddesi olan, "Halk dilinde ve eski kitaplarda bulunan Türk dili hazinelerini toplayıp ortaya koymaktır" ilkesi doğrultusunda, Kurultaydan sonra yazılı kitap gibi eserleri tarama çalışmalarının yanı sıra, halk ağzındaki sözleri derleme çalışmalarına ağırlık vermiştir.

Bu amaçla, 1933-1934 ve 1952-1959 yılları arasında iki derleme çalışması yapılmıştır. Birinci Halk Ağzından Söz Derleme Çalışması, 1933 yılı başında başlatılarak 1934 yılı sonunda tamamlanmıştır. Anadolu'nun her yerinden gönderilen 153.504 söz, bir Kurul tarafından değerlendirilerek 6 cilt olarak Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi adıyla yayımlanmıştır.

Bu çalışmada; öncelikle, "Birinci Halk Ağzından Söz Derleme Çalışması"na Tokat'tan gönderilen 1.954 sözden, o dönemde Türkiye Cumhuriyeti idarî teşkilâtı göz önünde bulundurularak, sadece Tokat merkezi ile merkeze bağlı köy ve yerleşim yerlerinden gönderilen sözler belirlenmiştir. Ardından bu sözler; ad, sıfat, fiil, edat, zarf ve ünlem gibi, dilbilgisi özellikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu sözler, dilbilimin ana alanları olan sesbilim, biçimbilim, sözcükbilim, anlambilim ile kültürel, folklorik ve sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir.

5. TOKAT
• SEMPOZYUMU
14-15-16 Ekim 2022

Tokatlı Bir Ulema Ailesi: Tokâdî-zâdeler

Aykut ÖZBAYRAKTAR
Amasya Üniversitesi

Bu tebliğ aslen Tokatlı olup VII/XIV. yüzyılın sonlarında Amasya'ya yerleşen ve Tokâdî-zâde namıyla tanınan bir ulema ailesinin takribi 150 yıllık tarihçesini sunmaktadır. Tokâdî-zâde ailesinin nitelikli azalarını tespit ederek onların kısa biyografilerini derlemekte, ilmi ya da edebi faaliyetlerini incelemekte ve akademik-siyasi bağlantılarına değinmektedir. Araştırmanın temel kaynağı Abdî-zâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yasar (ö. 1939) tarafından günümüze intikal edebilen veya edemeyen birçok arşiv vesikasından ve eserden faydalanılarak hazırlanan 'Amasya Tarihi' başlıklı 12 ciltlik geniş hacimli kitaptır. Yöntem olarak mezkûr kitabın mevcut ciltleri taranarak Tokâdî-zâdelerin izleri sürülmüş, Tokâdî-zâde ailesine dair eserin muhtelif sayfalarına dağılmış olan bilgiler derlenmiş, elde edilen bulgulardan elverişli olanlar alternatif kaynaklardan istifade edilerek sorgulanmış ya da takviye edilmiş ve ailenin tarihçesi kronolojik bir bütünlük dahilinde ortaya çıkarılmıştır. Tokâdî-zâdelerin ilmi birikimi babadan oğula intikal ettirebilen, entelektüel bir aile olduğu; bu ailenin XV. ve XVI. yüzyıllarda bünyesinden yetiştirdiği alim, şair ve edipler ile altı nesil boyunca Amasya şehrinin mahalli ilmi ve kültürel hayatında önemli bir rol oynadığı ve yükselme dönemi Osmanlı toplumunda örneklerine sıkça rastlanan ulema aileleri için iyi bir örnek teşkil ettiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anadolu'da Yerel Gastronomik Ürünlerin Bir Turizm Unsuru Olarak Kullanılmasını Etkileyen Faktörler: Tokat İli Örneği

Ayla AYDIN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Araştırmanın amacını Anadolu'da yerel gastronomik ürünlerden turizm kapsamında faydalanılmasını etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılması oluşturmaktadır. Bu bağlamda aynı zamanda yöresel yemeklerin restoranlarda sunulmasını engelleyici faktörlerin ve yöresel yemeklerin restoranlarda sunulmasını kolaylaştırıcı faktörlerin de tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma soruları aşağıda yer almaktadır;

- Tokat için gastronomik kimlik bağlamında nasıl bir yerel mutfaktan bahsedilebilir?
- Tokat mutfağı restoranlarda ne dereceye kadar sunulmaktadır?
- Tokat mutfağına ait yemeklerin restoranlarda sunulmasını etkileyen faktörler nelerdir?

Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Bu çerçevede veri toplama tekniği olarak doküman analizi ve yarı yapılandırılmış görüşme; veri analiz yöntemi olarak da içerik analizi kullanılmaktadır. Görüşmelerde kullanılan yarı yapılandırılmış soru formu, konuya ilişkin yapılan doküman analizi doğrultusunda oluşturulmuştur.

Bu bağlamda araştırmanın ilk aşamasında öncelikle Tokat ile ilgili makale, bildiri, yemek kitabı, köşe yazısı vb dokümanlar taranarak Tokat mutfağının karakteristik özellikleri saptanmaya çalışılmaktadır. Araştırmanın ikinci aşamasında Tokat mutfağına ait yöresel yemeklerin restoranlarda yer alıp almadığını tespit etmek amacı ile restoranların menü kartları içerik analizine tabi tutulmaktadır. Araştırmanın üçüncü aşamasında ise Tokat'ta faaliyet gösteren restoran sahip ve yöneticileri (7 kişi) ile görüşülerek aynı zamanda gastronomi festivali kapsamında gerçekleştirilen söyleşilerden faydalanılmıştır.

Araştırma gastronomik kimliğin yöresel mutfak üzerindeki etkisinin tespit edilmesi ve yöresel yemeklerin restoranlarda sunumunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi açısından önemlidir.

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Şark Seferlerinde Tokat ve Çevresinden Yapılan Askeri Yardımlar (1722-1746)

Bekir GÖKPINAR
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İran savaşları önemli yer tutmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyılda batıda Avusturya-Venedik, kuzeyde Rusya ile mücadele ederken doğuda da İran'la uzun süren aralıklı savaşlara girişmiştir. Bu yüzyılda İran ile yapılan savaşlar 1722-1746 yılları arasında üç safhada gerçekleşmiştir. İlki Damad İbrahim Paşa döneminde 1722-1726 yıllarında, ikincisi 1731-1736 yılları arasında ve üçüncüsü ise 1742-1746 yıllarında olmakla birlikte genel olarak 24 yıl gibi uzun süre devam etmiştir. İran'la yapılan savaşlar genellikle birden çok cephede geniş bir coğrafyada cereyan etmiştir. Osmanlı'nın doğu sınırlarının emniyetini Erzurum, Van ve Bağdat valileri sağlamaktaydı. Bu nedenle XVIII. yüzyılda İran ile yapılan bütün savaşlarda merkezden ordu gönderilmeyerek Anadolu'dan tedarik edilen askerler Erzurum, Van ve Bağdat valilerinin yardımına gönderilmiştir. İstisnai olarak da merkezden sadrazamın serdar olduğu seferler de olmuştur. Osmanlı'nın İran'la olan geniş sınırları sebebiyle savaşlar da birkaç cephede birden olmaktadır. Örnek olarak 1722-1726 yıllarında Osmanlı, Kafkasya, Azerbaycan ve Irak cephelerinde savaşmıştır. Osmanlı'nın İran istikametine yaptığı seferlerde Anadolu'nun hemen her yerinden asker, iase, yük ve binek hayvanları yanında mühimmat desteği sağlanmıştır. Anadolu'da

orta kol üzerinde ve kuzey-güney istikametinde geçiş güzergahı üzerinde olması hasebiyle bu seferlerde Tokat'an askerî ve lojistik bakımından önemli miktarda katkı sağlanmıştır. Bunu Osmanlı arşivlerinde döneme ait kayıtları incelediğimizde görebilmekteyiz. Bu tebliğimizde 1722-1746 yılları arasında Osmanlı-İran savaşları sırasında Tokat ve civarından yapılan askerî ve lojistik yardımın çeşitleri, miktarı ve bu arada yaşanan problemler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunlar ise döneme ait Osmanlı arşiv kaynakları temel alınmak hazırlanacaktır.

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi Kataloglarında Yer Alan Tokatlı veya Tokat Nisbeli Müellifler ve Eserleri

Bekir ŞAHİN

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü

Tokat, tarihi derinliği ve kültürel birikimi olan, tarih boyunca hemen her ilim dalından önemli şahsiyetler yetiştiren bir şehir olmuştur. Burada doğmuş, bu topraklarda yetişmiş, Tokatlı olarak bilinen, Tokadî, Kazâbâdî, Niksarî vb. nisbeli; ilmiyle, irfanıyla Anadolu'yu aydınlatan, filolog, edip, tabip, fakih, müfessir, muhaddis gibi pek çok alim vardır. Evliya Çelebî, Seyahatnâme'sinde Tokat için "Âlimler konağı, fazıllar yurdu ve şairler yatağı" ifadesini kullanmaktadır.

Anadolu'yu fetheden Türkler Tokat ve çevresinde beylik ve hanedanlıklar kurmuşlardır. Tokat, Danişmendli, Selçuklu, Eratna, Kadı Burhaneddin ve Osmanlı Devleti'nin önemli medeniyet merkezlerinden olmuştur. Dânişmendliler, Pervaneoğulları, Selçuklular ve Osmanlılar Tokat ve çevresinde çeşitli medreseler inşa etmişlerdir. Diğer yerlerde olduğu gibi Tokat'taki bazı medreselerde de birçok ilmi eser telif ve istinsah edilmiştir. Tokat ilinin bilhassa Osmanlı döneminde âlimleriyle kendinden bahsettiren bir konuma sahip olduğunu görüyoruz.

Bunun en önemli işareti; Tokat'tan hemen her alanda eser yazan pek çok ilim adamının çıkmış olmasıdır. Eserleri günümüze ulaşmış olan Tokatlı olarak bilinen, Kazâbâdî, Niksarî vb. nisbeli Tokat iliyle bağlantılı olan müellif ve müstensihler vardır.

Bu şahsiyetlerin günümüze ulaşan birtakım eserleri de mevcuttur.

Bildirimizde; bu ilim adamlarının Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi'nde bulunan eserleri tespit edilerek; eserleri, müellifleri ve müstensihleri hakkında kısaca bilgiler verilecektir.

Tek Partili Yıllarda Tokat'ta Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1950)

Betül TEKİNSOY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Toplumsal birliğin sağlanmasında, milli duyguları diri tutmada ve milli kültürün nesiller arasında aktarılmasında milli bayramların önemli bir rolü vardır. Bu bakımdan Türkiye'de Cumhuriyet Bayramı'nın müstesna bir yere sahip olduğu görülmektedir. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra yeni Türkiye'nin siyasal rejimi belirlenmiş, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve ülke genelinde geniş destek bulmuştur. Diğer taraftan Cumhuriyet'in ilan edildiği gün, TBMM'nin 19 Nisan 1925 tarihinde gerçekleşen oturumunda milli bayram olarak kabul edilmiş ve bu tarihten itibaren de kutlanmaya başlanmıştır. Cumhuriyet bayramı başlangıçta belirli merkezlerde kutlanırken, 1933-1950 yılları arasında CHP Genel Sekreterliği'nden gönderilen talimatnameler ile ülke genelinde ve dış temsilciliklerde belirli bir program dâhilinde kutlanmıştır. CHP Genel Sekreterliği tarafından takip edilen ve halkın katılımına büyük önem verilen bu kutlamalar aracılığıyla, yeni rejimin halka anlatılması, devlet-millet kaynaşmasının sağlanması, inkılapların benimsetilmesi ve milli bilincin kuvvetlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, 1934-1950 yılları arasında Tokat'ta düzenlenen Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının nasıl gerçekleştiği, kutlamalar için yapılan hazırlıklar, törenler ve programların içerikleri hakkında bilgi vermek amacıyla hazır-

lanmıştır. Ayrıca Tokat halkının kutlamalara ne derece ilgi gösterdiği de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bildirinin ana kaynağını, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan belgeler oluşturmaktadır. Bunun yanına döneme ait Tokat yerel basını ve konuyla ilgili tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterlerine Göre Tokat Halkının Sorunları (1742-1750)

Buket ÇELİK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Osmanlı'da hukuk ve adalet kavramları her zaman üzerinde önemle durulan konulardan olmuştur. Halk, herhangi bir sorununda yerel mahkemelere ya da padişah divanına kolaylıkla başvurabilmiştir. Padişah divanına yapılmış şikâyetler 1742 senesine kadar bölge ayrımı yapılmaksızın Atik Şikâyet Defteri denilen defterlere kaydedilmiştir. 1742'den sonra ise şikâyetler şikâyetçilerin yaşadıkları eyaletlere göre ayrılarak kaydedilmeye başlanmıştır. Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri olarak adlandırılan bu yeni defter grubu içerisinde yer alan Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri, Sivas eyaleti sınırları içerisinde yaşayan halkın 1742-1908 yılları arasında Divân-ı Hümâyûn'a sunduğu şikâyetlerinin birer suretlerinden oluşmaktadır. Sivas eyaletine ait toplam 36 defter mevcuttur. Eyalet halkı İstanbul'a bizzat giderek ya da arzuhal göndererek şikâyetlerini bildirmişlerdir.

Tokat, 18. yüzyılda Sivas Eyaleti'ne bağlı bir kazadır. Bu nedenle Tokat'taki halkın şikâyetleri de Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterlerine kaydedilmiştir. Tokat halkı gerek nikah, miras, alacak-verecek, alım-satım gibi şahsî meselelerinde gerekse vergi, eşkıya saldırıları, görevlilerle ilgili sorunlar gibi toplumun genelini ilgilendiren durumlarda Divân-ı Hümâyûn'a başvurmuştur. Bu şikâyetler sayesinde Tokat'ın ve Tokat'a bağlı yerleşim yerlerin-

de yaşıyan halkın şahsî ve genel sorunlarını tespit etmek mümkün olmaktadır.

Çalışmada 1742-1744 tarihli 1 numaralı, 1744-1747 tarihli 2 numaralı ve 1747-1750 tarihli 3 numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri incelenmiştir. Bu üç defterden 1742-1750 yılları arasında Tokat'tan yapılmış şikâyetler tespit edilerek konularına göre ayrılmış, şikâyetlerden hareketle Tokat halkının sorunları ve şehrin sosyo-ekonomik durumu üzerinde durulmuştur. Şikâyetler kişiler arası ilişkiler hakkında bilgi veriyor olmalarının yanı sıra bölgedeki esnaf kolları, toprak ve vergi sistemi, vakıf sistemi, Tokat voyvodalığı gibi konuları da aydınlatmaktadır. Çalışmada hem kaza merkezinden hem de Tokat'a bağlı nahiyelerden gelen şikâyetler incelemeye alınmıştır.

Bir Edebiyat Mekânı Olarak Tokat ve Tokat'ın Edebiyat Haritası

Burak ÇAVUŞ - Özlem KUM
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Sehirler, ekonomik, siyasi, coğrafi özelliklerinin yanında kültürel farklılıkları ve zenginlikleriyle de bilinirlik kazanır. Kültürün temel yapı taşlarından olan edebiyat ve sanat ise bu bağlamda şehirlerin kültürel ortamını ön plana çıkaran belirleyici unsurlardandır. Edebiyat haritası kavramı da ülkelerin, şehirlerin edebiyat dünyasındaki rolüne, o bölgede yetişmiş edebiyatçılara gönderme yapar ve bölgenin kültür tarihini belirlemede işlevsel bir role sahiptir. Dünyada Prag, St. Petersburg, Paris gibi şehirler bu bağlamda öne çıkarken Türkiye'de İstanbul, Adana, Ankara, Konya gibi şehirler edebiyat ve kültürle ilişkili olarak bilinmektedir. Tokat da tarihsel süreç boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir mekândır ve buna paralel olarak kültür tarihi açısından da önemli bir merkezdir. Söz konusu edebiyat olduğunda da öne çıkan Tokat, birçok şaire ilham olmuş, birçok yazarın doğup büyüdüğü, eserlerini yazdığı bir şehir olmuştur. Gerek Osmanlı dönemi divan edebiyatı sahasında gerek halk edebiyatı gerekse modern edebiyat sahasında önemli edebiyatçılara ev sahipliği yapan Tokat, önemli eserlerin de üretildiği mekân olarak dikkat çeker. Dolayısıyla da Türkiye'nin edebiyat haritasında hatırı sayılır bir yeri vardır. Bu çalışmada ise Tokat'ın edebiyat haritası çıkartılacak ve şehirde doğan edebiyatçılar tespit edilecektir. Bununla bir-

likte elde edilen bilgiler doğrultusunda şehrin edebiyat haritası da görselleştirilecektir. Böylece Tokat'ın Türk kültürü ve edebiyatı tarihindeki yeri irdelenecek ve şehrin bu bağlamdaki birikimi ön plana çıkarılacaktır.

Tokat İl Merkezinde Matbaacılık Faaliyetleri (1950–2000 Yılları Arasına Bir Bakış)

Burak DELİCAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Bu araştırmada Tokat il merkezinde 1950 – 2000 yılları arasında matbaacılık faaliyetleri gösteren kişilerin matbaacılık faaliyetlerine ilişkin bilgi, deneyim ve görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 1950 – 2000 yılları arasında Tokat il merkezinde gerçekleştirilen matbaacılık faaliyetleri matbaa sayısı, personel sayısı, baskı yöntemleri, kullanılan makineler, imalat türleri ve mücellit türleri açısından tasniflenecektir. Çalışma nitel araştırmanın yapısına uygun olarak görüşme tekniği ile gerçekleştirilecektir. Çalışma grubunun belirlenmesinde Kartopu ve Ölçüt örnekleme yöntemi kullanılacaktır. Kartopu örneklemede herhangi bir şekilde evrendeki birimlerden birisiyle bağlantı kurulmakta ve daha sonra bağlantı kurulan kişinin yardımıyla bir başkasıyla, daha sonra yine aynı yolla bir başkasıyla temas kurulmaktadır. Bu doğrultuda 1950-2000 yılları arasında matbaacılık faaliyetleri göstermiş olan ilk kişi ile temas kurulduktan sonra temas kurulan ilk kişinin yardımıyla bir sonraki katılımcının kim olacağı belirlenecektir. Ölçüt örneklemede ise belirli bir koşulu sağlayan katılımcılar belirlenmektedir. Bu araştırmada katılımcıların matbaacılık faaliyetlerine ilişkin bilgi, deneyim ve görüşleri incelemek amaçlandığından katılımcıların 1950 – 2000 yılları arasında en az beş yıl matbaacılık faaliyetlerinde bulunmuş olmaları koşul ola-

rak belirlenmiştir. Bu çerçevede Kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan ve 1950 – 2000 yılları arasında Tokat il merkezinde en az beş yıl matbaacılık faaliyeti göstermiş olan kişiler araştırmanın çalışma grubunu oluşturacaktır. Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılacaktır. Çalışma grubunda yer alan katılımcılara Tokat il merkezinde 1950-2000 yılları arasında gerçekleştirilen matbaacılık faaliyetleri hakkında sorular yöneltilecek, sorularla ilgili dokümanlar incelenecek ve ses kaydı alınacaktır. Araştırmanın veri analizi sürecinde katılımcılardan elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilecektir. Bu doğrultuda katılımcıların 1950 – 2000 yılları arasındaki matbaacılık faaliyetlerine ilişkin bilgi, deneyim ve görüşleri araştırmada cevap aranan sorular açısından kodlar ve temalar altında tasniflenecektir. Ulaşılan bulgular tablo ve grafikler halinde yorumlanarak 1950 – 2000 yılları arasında Türkiye’deki matbaacılık faaliyetleri çerçevesinde tartışılacak; ulaşılan sonuçlar doğrultusunda öneriler sunulacaktır.

Tokatlı Abdülatif Sıhhatî'nin (ö. 1104 / 1692-93) Manzum Avâmil Tercümesi

Bünyamin AYÇİÇEĞİ
İstanbul Üniversitesi

Tokat'ta doğan Abdülatif Efendi, şiirlerinde Sıhhatî mahlasını kullanmıştır. Kaynaklarda onun gençken İstanbul'a geldiği ve yeniçeri ocağına katıldığı ifade edilmektedir. Sâlim (ö. 1156/1743) ve Safâyî (ö. 1138/1725-26) tezkirelerinde Sıhhatî'nin yeniçeri ocağının ilmî zümresinde yer aldığı, imamlık mevkiinde bulunduğu ve bazı ocak ağalarına da muhasiplik yaptığı kayıtlıdır (Mîrzâ-Zâde Mehmed Sâlim Efendi 2018: 289; Mustafa Safâyî Efendi 2005: 628). Tarihî kaynakların verdiği bilgiye göre ocak imamının medrese tahsili görmüş olması gerekmekte, ayrıca Ağakapısı'nda müezzinlik yapan beş müezzinden en kıdemlisi ve âliminin arasından seçilmesi icap etmektedir (Pakalın 1954: 629).

Abdülatif Çelebi'nin şair olduğu, iyi bir medrese tahsili gördüğü, yeniçeri ocağında da ilmiye sınıfında görev aldığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Tezkirelerde ve bazı mecmualarda şiirleri yer alan Sıhhatî'nin Divan'ı henüz tespit edilememiştir. Bildirimizin konusu olan Tercümetü'l-'Avâmil, manzum ve mensur halde birçok eseri barındıran bir mecmu'anın içerisinde bulunmaktadır. Eser, Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) el-'Avâmilü'l-mi'e (Mi'etü 'âmil) adlı meşhur eserinin 61 beyitten müteşekkil mesnevî nazım şekliyle yazılmış manzum tercümesidir. Arapça gramer kavramı olarak avâmil, cümle içe-

risindeki kelimelerin irabına tesir eden unsurları özet olarak inceleyen kitapların genel adı olarak kullanılmaktadır. Bu kuralların kolay ezberlenebilmesi amacıyla Türk edebiyatında, manzum olarak avâmil kitapları yazılmıştır. Bildirimizde, hem bir asker hem de ilim adamı olan Sıhhatî'nin manzum avâmil tercümesi incelenecek, Türk edebiyatında avâmil literatürü içindeki yeri tespit edilmeye çalışılacak, diğer manzum avâmil tercümeleriyle mukayese edilecektir.

Anadolu Jurnal Defterleri'nde Tokat ve Çevresi (1835-1860)

Büşra BEDİR - Rumeysa TAŞÇI
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Sultan II. Mahmud tarafından kurulan Jurnal Teşkilatı, merkez idarenin Osmanlı taşrasının başta asayışı olmak üzere hayatın diğer alanları hakkında bilgi edinmek amacıyla oluşturulmuş bir kurumdur. Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli bölgelerinde, vilayet merkezlerinden beldelere kadar bu teşkilatın faaliyette bulunmuş olduğu bilinmektedir. Resmî ve açık bir kurum olan Jurnal Teşkilatı'nın faaliyet gösterdiği bölgelerin toplumsal hayatında meydana gelen olayları kayıt altına almak için Jurnal Kâtibi adı verilen memurlar görevlendirilmiştir. Bu kâtipler görevli oldukları beldede; seyahat edenleri, seyahat amaçlarını, beldede meydana gelen doğal, beşerî ve ekonomik olayları, doğum ve ölümleri, tanımlanamayan gök cisimleri gibi olağanüstü olayları, resmî kurumlarda gerçekleşen her türlü atama ve azilleri, mahkemelerde gerçekleşen hukuki işlemlerin özetlerini jurnal defterleri adı verilen deftere kaydederek jurnal nizamnamesi gereğince belirli periyotlarla sancak merkezine göndermişler, oradan da ayda bir defa İstanbul'a gönderilmiştir.

Araştırmamıza konu olan Sivas Sancağı'na bağlı Tokat kazası ve çevresine dair de Anadolu Jurnal Defterleri içerisinde çok sayıda doğal ve beşerî gelişme hakkında bilgi mevcuttur. Osmanlı taşrasının doğal ve beşerî tarihine ışık tutan Jurnal Defterleri,

özgün bir kaynak olma niteliği taşımaktadır. Fakat bu arşiv malzemesi, günümüzde üzerinde oldukça az çalışma yapılmış bir defter türüdür. Yakınçağ tarihi araştırmaları açısından orijinal bir kaynak türü olan Jurnal Defterleri'nde tespit etmiş olduğumuz Tokat ve çevresine ait bilgileri düzenli bir metin şeklinde ortaya koyarak hem yerel tarih araştırmalarına hem de Tokat tarihi araştırmalarına katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Tokat İshak-ı Zencâni (Boyun Baba) Mezarlığı'nda Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları

Canan HANOĞLU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Bir kültür, medeniyet ve tarih şehri olan Tokat ili, Türk-İslam dönemine ait eski mezarlık alanları ve bu mezarlık alanları içinde yer alan tarihi mezar taşları konusunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemine ait mezar taşı örneklerinin yer aldığı mezarlık alanları şehrin dört bir tarafında varlık göstermektedir. Sadece il merkezi değil ilçelerde de bu zenginliği izlemek mümkündür.

Bu bildiride Tokat il merkezinde yer alan mezarlık alanlarından biri olan Boyun Baba Mezarlığı'ndaki Osmanlı dönemi mezar taşları ele alınacaktır. Mezarlık, şehrin batısında Haç dağı olarak bilinen tepenin eteklerine konumlandırılmıştır. Bu tepeden dolayı, Haç Dağı Mezarlığı olarak da adlandırılan mezarlığın, diğer bir ismi de İshak-ı Zencânî Mezarlığı'dır. Ayrıca halk arasında Boyun Baba Mezarlığı olarak da bilinmektedir. Çalışmamızda Anadolu'nun âlim ve erenlerinden biri olarak bilinen ve aynı zamanda bir şair olan İshak-ı Zencâni (Boyun Baba) Hazretlerinin hayatından kısaca bahsedilerek, mezarlıkta bulunan mezar taşları üzerinde özellikle durulacaktır. İshak-ı Zencâni Hazretlerinin mezarının da bulunduğu mezarlık alanında daha önceden yapılmış çalışmalarda tespiti yapılan fakat günümüze ulaşamayan mezar taşı örnekleri ve yakın tarihlerde yapılan

çalışmalar neticesinde tespit edilen mezar taşı örnekleri değerlendirilmeye alınacaktır. 16-20. yüzyıl tarih aralığında olan ve Osmanlı dönemi mezar taşlarının genel özelliklerini yansıttığı tespit edilen mezarlıktaki taşlar; malzeme, form, kitabe ve süslemeleri açısından ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve Türk-İslam mezar taşları ve sanat tarihi içindeki yeri ve önemi vurgulanacaktır.

Tokat Kenti Osmanlı Polis Simaları Üzerinden Kurumsal Analiz (1890-1925)

Cemal TEPE
Samsun İl Emniyet Müdürlüğü

Bu çalışmada 1890'lardan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan geniş bir zaman dilimi içerisinde Tokat'ta polis teşkilatının kuruluşu ve gelişim süreciyle Sivas vilayeti dâhilinde kent nüfusuna kayıtlı veya kentte görev yapmış olan Osmanlı polislerinin simaları incelenmiştir. Böylece polislerin künye bilgileri üzerinden hem kent ve hem de kurumsal tarih analizi yapılmıştır. Personelin kimlik bilgileriyle birlikte aile soyu, dini ve ırkî kökeni, eğitim düzeyi, memuriyet hayatı ele alınmıştır. Polislik mesleğine girişi ve polisliği sırasında görev yaptığı yerler, fiziksel özellikleri, maaşları, terfileri, aldığı ödül ve cezaların neler olduğu, polis mektebi eğitimi alıp almadığı gibi meslekle alakalı durumlar sorgulanmış ve cevaplar ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmada esas olarak birinci el kaynaklar kullanılmıştır. Çalışmanın ana kaynağı Osmanlıca olarak kaydedilen Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan Personel Kütük Defteri ile Personel Özlük Dosyalarıdır. Bu yönüyle çalışmanın özgün olduğu düşünülmektedir. İlk olarak defterde Sivas vilayeti polis kadrosunda yer alan polisler arasında kimlerin Tokatlı olduğu ve ardından kimlerin Tokat'ta görev yapmış oldukları tespit edilmiştir. Bu isimler için ayrıca vilayet salnamelerine göz atılmıştır. Ardından tespit edilen isimlerin personel özlük dosya-

larına bakılmış ve kısa künye bilgileri çıkarılmıştır. Çalışmanın sosyal ve kurumsal araştırmacılar bakımından faydalı olduğunu düşünmekle birlikte Tarih bilimine katkı sunmasını temenni ederim.

Cumhuriyet Döneminde Tokat'ta Eğitim (1923-1960)

Cengiz ATLI - İbrahim ÖZKAL
İğdır Üniversitesi

Tokat 1398 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine girerek 1880 yılına kadar Sivas vilayetine bağlı kaza statüsünde idare edilmiştir. Tokat bu tarihten sonra Erbaa, Niksar ve Zile kazalarını içine alarak sancak statüsünde yönetildi. Osmanlı Devleti'nde kuruluştan Tanzimat Dönemi'ne kadar vakıflar eliyle yürütülen eğitim sistemi içerisinde önemli eğitim kurumları sıbyan mektepleri ve medreselerdi. Bu dönem içerisinde Tokat ve çevresi önemli bir eğitim ve kültür merkezi konumundadır. Tokat sancağı ve kazalarında medrese ve sıbyan mektepleri ile eğitim hizmetleri devam etmiştir. Tanzimat Dönemi ile eğitimde başlayan modernleşme sürecine bağlı olarak ülkede rüştiye, idadi, sultani ve teknik okullar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu değişim sürecinden Tokat ve çevresi de nasibini almış var olan eğitim kurumlarının yan sıra rüştiye ve idadiler açılmıştır.

Millî Mücadelenin başarıya ulaşması ve Cumhuriyetin ilanıyla yeni bir dönem başladı. Bu yeni dönemle birlikte her alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Bu dönemde milli ve çağdaş tarzda eğitim veren okulların yaygınlaştırılması ve okuma yazma oranının arttırılması eğitim alanında ele alınması gereken önemli konular arasındaydı. Ayrıca Tanzimat'la birlikte modern okulların kurulmaya başlanması ve eski eğitim kurumlarının da varlığını devam ettirmesi eğitim

sisteminde iki ayrı yapı oluşmasına sebep olmuştu. Cumhuriyetin ilanından sonra ülkede bir eğitim seferberliği başlatılarak sorunların çözümü ile eğitimde ciddi bir ilerleme kaydedildi.

Sunulacak olan bu bildiri ile Cumhuriyet Dönemi'nde Tokat'ta eğitim alanında yaşanan gelişim süreci ele alınmıştır. Bu kapsamda 1923-1960 yılları arasında Tokat'ta açılan okullar ve eğitim alanında yaşanan gelişmeler resmi belgeler, istatistik verileri, araştırma ve inceleme eserleri ve arşiv kaynakları esas alınarak irdelenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Nüfus Kayıtlarının Değerlendirilmesinde “Nüfus” ve “Temettuat” Tahrirlerinin Mukayesesi: Niksar Kazası Örneği

Coşkun ÇAKIR
İstanbul Üniversitesi

Osmanlı Devletinde nüfus tespiti için kullanılan ilk kaynaklar “Tapu Tahrirleri” olmuştur. İlk örneklerini 15. Yüzyıldan itibaren görmeye başladığımız “Tapu Tahrirleri”nin nüfus istatistiği bakımından değeri oldukça yüksektir. Bu verilerden hareketle belli bir zamanda nüfusun ne kadar olduğunu, belli zaman aralıklarında nüfustaki değişmeyi, artış ve azalmayı, nüfus ile toprak ilişkisinin nasıl olduğunu, herkesin yeterli toprağının olup olmadığını ve tarıma yeni topraklar kazandırmanın gerekip gerekmediğini öğrenme imkânı bulmaktayız.

Nüfusla ilgili veriler bulunduran diğer önemli bir kaynak “Temettuat Tahrirleri”dir. Osmanlı Devleti 1840 yılında, gelirlerini artırmak ve giderlerini karşılamak, devletin, Müslüman ve Gayrimüslim nüfusuyla birlikte ekonomik potansiyelini öğrenmek için Anadolu ve Rumeli eyaletleriyle birlikte Kıbrıs’ı da içine alan “Temettuat Tahrirleri” adıyla kapsamlı bir sayımı uygulamaya sokmuştur. Çok değerli bilgiler içeren bu tahrirler, asayiş bozukluğu ve benzeri sebeplerden dolayı idari olarak bütün yerleşimlerde gerçekleştirilememiş olsa da uygulamanın gerçekleştiği bölgelerde ekonomik ve sosyal tabloyu gerçeğe yakın bir surette yansıtmaktadır.

Osmanlı Devletinde ilk genel nüfus sayımı II. Mahmut zamanında, 1830 yılında başlanıp 1831 yılında tamamlanmıştır. Bu sayımda bir yaşıyla yüz yaş arasındaki bütün erkek nüfus sayılmıştır. 1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bazı eksiklik ve aksaklıklara rağmen, imparatorlukta yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim nüfusu kayıt altına alması bakımından çok önemlidir. Bu sayım bağlamında yapılan hukuksal düzenlemeler, çıkartılan nizamname ve talimatnameler, ülke dâhilinde merkezi bir nüfus kayıt sisteminin kurulmasını ve nüfus değişikliklerinin düzenli olarak takip edilmesini büyük ölçüde mümkün kılmıştır.

Son olarak nüfus verileri barındıran bir kaynak grubunu “Salnameler” oluşturmaktadır. Salnamelerde de nüfus hane olarak gösterilmiş, yani bir şehir veya mahallenin nüfusu verilirken kaç kişi değil kaç hane olduğu kaydedilmiştir.

Bu tebliğde, üç yıl arayla yapılan 1838 tarihli Niksar kazası nüfus sayımları ile 1840 tarihli Niksar kazası temettuat sayımlarının verileri karşılaştırılmış, karşılaştırmada örneklem olarak büyük, orta ve küçük sayılabilecek mahalle ve köylerden bir seçki yapılmış ve ortaya çıkan rakamlardan hareketle elde edilen sonuçların ne derece sağlıklı olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Veziriazam Hüsrev Paşa'nın Tokat'ta Katli (1632) ve Metrukâtı

Coşkun ÜNSAL
Millî Savunma Üniversitesi

Hüsrev, muhtemelen Bosnalı olup Enderun'da yetişti. Muhtelif hizmetlerden sonra silahdar zümresine ilhak edildi. Sultan II. Osman'ın 1622'de katlinden sonra yeniçeri ağası oldu. İsyanlarda ve İran'la mücadelelerde hizmetleri görüldü. 1625'te Bağdad'ı kuşatmak üzere yola çıkıldığında Tokat'ta bulunan Hüsrev Ağa orduya katılmak üzere buradan ayrıldı. Seferin başarısız olmasından sonra Mart 1627'de kubbe veziri oldu. Sadrazamlığa tayin edilen Kayserili Halil Paşa'nın Abaza Paşa isyanında başarısız olmasından sonra meşveret meclisinde sadarete Hüsrev Paşa'nın tayin edilmesi gündeme gelse de kıdem sırası probleminden dolayı önce Diyarbekir beylerbeyiliğine tayin edildi. Kısa süre sonra ise sadaret mührü 6 Nisan 1628'de İzmit'te kendisine teslim edildi. Hüsrev Paşa'nın öncelikli görevleri arasında Abaza İsyanı'nı bastırması, ardından Safevîler üzerine yürümesi bulunuyordu. Sefer hazırlıklarını bitiren Hüsrev Paşa, İzmit'ten Tokat'a doğru yola çıktı. Yol boyunca disiplini sağlamak için aşırıya kaçan tedbirler aldı. Haziran 1628'de Tokat'a ulaşan Paşa, takriben 7 hafta Tokat'ta kalarak isyan hakkında bilgi topladı. 6 Eylül 1628'de Erzurum'u kuşattı ve isyana son verdi. Yeniçeri ocağında tayinlere müdahale ederek dengeleri kendi lehine değiştirdi. Temmuz 1629'da tekrar Şark seferine çıktı. Bazı başarılar kazanılsa da asıl he-

def olan Bağdad konusunda başarı sağlayamadı ve büyük zayıyat verilerek Kasım 1630'da kuşatma kaldırıldı. Geri çekilen Hüsrev Paşa tekrar sefer hazırlıklarına başladığı sırada görevden azledildi. Nıkrıs hastalığından mustarip olan paşa uzun bir süre Tokat'ta kaldı. Bu sırada kapıkulları Hüsrev Paşa'nın lehine isyana giriştiler ve Sadrazam Hafız Ahmed Paşa'yı Şubat 1632'de katlederek Recep Paşa'yı sadrazam tayin ettirdiler. Yaşanan bu hadiselerden sorumlu tutulan Hüsrev Paşa'nın idamına hükmedildi. Özi Muhafızı Murtaza Paşa, Diyarbekir beylerbeyiliği vaadiyle Tokat'taki Hüsrev Paşa üzerine gönderildi. Tokat'ta yaşanan çarpışmalar sonucunda Hüsrev Paşa'nın kellesi İstanbul'a gönderilirken bedeni ise Tokat'a defnedildi. Bildirimiz, IV. Murad'ın muktedir sadrazamlarından Hüsrev Paşa'nın Tokat ile ilişkisine dairdir. Bu manada seferler sırasında Tokat'ı bir üs olarak kullanması, azlinden katline (1632) giden süreçte Tokat'ta yaşananlar, katlinden sonra sahip olduğu mallarının durumu dönemin kaynakları ışığında ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Tokat Kabilizâde Mehmet Paşa Camii Vakfı

Derya ASLAN - İbrahim ASLAN
Selçuk Üniversitesi

Tokat Kabilizâde Camii, Zâviye ve Türbesi, Kabilizâde Celâleddin Mehmed Bey'e ait bir külliye'dir. Kabilizâde Celâleddin Mehmed Bey, inşa ettiği bu külliye için bir de vakıf kurmuştur. Adı geçen vakıf, arşiv kayıtlarında, Kabili Paşa Vakfı, Kabili Zâde Vakfı veya Kabilizâde Mehmed ve İbrahîm Paşa Vakfı isimleri ile kayda geçmiştir. Kabilizâde Camii, Zâviye ve Türbesi, Kabilizâde Mehmed ve İbrahîm paşalara, babaları Celâleddin Mehmed Bey'den intikal etmiş vakfa ait bir vakıf eseridir. Celâleddin Mehmet Bey'in oğulları Mehmed Said ve İbrahim Paşalar ile kızları Mihrî ve Zemîşe hanımlar, babalarından sonra vakfın tevliyet hakkını üstlenmişler ve vakfın mutevvelileri olarak görev yapmışlardır.

Bu çalışmada Kabilizâde Mehmed ve İbrahîm Paşa Vakfı ele alınarak bu vakfa ait vakfiye incelenmiştir. Kabilizâde Mehmed ve İbrahîm Paşa Vakfı'na ait 1364 (H. 764) tarihli vakfiyenin aslı günümüze ulaşamamıştır fakat 1 Eylül 1851 (H. 5 Zilkade 1267) tarihinde istinsah edilen nüshası mevcuttur. Adı geçen vakfiyenin yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi başta olmak üzere Devlet Arşivleri'nde bulunan arşiv belgeleri içerisinde Kabilizâde Mehmed ve İbrahîm Paşa Vakfı ile ilgili bulunan şer'iyye sicilleri, mühimme defterleri, kadı sicilleri, tereke defterleri ve ahkâm defterlerinin

incelenmesi sonucunda önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu araştırmalara ek olarak Tokat Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tokat İl Müftülüğü, Tokat Kabilizâde Mehmet Paşa Camii (Dokuztaşlar Kuran Kursu) görevlileri ve Tokat Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler sonucunda bu yapı ile ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. Buna göre Tokat Kabilizâde Mehmet Paşa Camii, Zâviye ve Türbesi'nin günümüze ulaşamayarak yıkıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bir külliye formunda inşa edilen Tokat Kabilizâde Camii, Zâviye ve Türbesi, 1939 depreminden sonra zarar görmüş ve yıkılmıştır.

Bu güne kadar Kabilizâde Külliyesi ve Vakfı hakkında müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Devlet arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucunda Kabilizâde vakfına ait önemli bilgiler elde edilmiş ve vakfın bugüne kadar gelişimi ve değişimi gözlemlenmiştir. Bu yapının gelirlerini karşılamak amacıyla birçok akar vakfedilmiştir. Bu akarlar içinde Muînüddin Süleyman Pervâne'nin yaptırmış olduğu Gökmedrese Külliyesi içinde yer alan Pervâne Hamamı da yer almaktadır ve 1397 (800) yılında vakfiyesi düzenlenen bu hamamın mülkiyeti Kabilizâde Celâleddin Mehmed'e aittir.

Osmanlı Son Döneminde Tokat Karakolhâneleri

Duygu ATEŞ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Klasik dönemde Osmanlı Devletinde güvenlik işleri başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere subaşı,yasakçı, bostancıbaşı, asesbaşı gibi birden fazla görevliyle yapılmaktaydı. 1826 yılında Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu ile birlikte güvenlik işleri yeni bir boyut kazandı. Yeni dönemde batılılaşma ve merkezileşme anlayışının da etkisiyle Sultan II. Mahmut İstanbul'da ilk dönem karakolhaneleri olan Bahçekapı, Samatya, Üsküdar, Çenberlitaş, Fatih, Langa, Şehremini karakolhanelerini yaptırdı. Bu karakollar Mahalli karakol statüsünde olup yerel asayişten sorumluydu. Mahalli karakolhanelerin bir alt kategorisini de Nokta ve Süvari karakolları oluşturuyordu. Nokta karakolları, halkın kolaylıkla güvenlik birimine erişimini amaçlayan ahşaptan yapılmış, küçük, kulübe görünümündeki yapılarıydı. Süvari karakolu ise şehrin içinde gezerek görevini yerine getiren atlı polislerin ikameti için yapılmış karakolhane yapılarıydı. Artık yerel güvenlikte kışla ve ocaklar yerlerini karakolhane binalarına bırakıyordu. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülhamid dönemlerinde de pek çok karakolhane binası inşa edildi. Bu dönemdeki karakolhane binalarının inşasında yabancı etkisi kendisini hissettiriyordu. Öyle ki Abdülmecid ve Abdülhamit dönemlerinde İstanbuldaki pek çok yapıda imzası

olan Fossati ve D'Aronco karakolhane projesinde de yer almıştı. Nitekim Fossatti 1843 yılında Eminönündeki Limon İskelesi Karakolu'nun yapımı için görevlendirildi. II. Abdülhamit dönemi mimarı olan D'Aronco'nun da karakolhanelere dair pek çok projesi bulunmaktaydı. Yabancı etkisinde yapılan karakolhanelerin asayişin temini yanında barındırdıkları mimariyle şehirlere ayrı bir görünüm kazandırdığı açıktır. Bildirinin asıl konusunu oluşturan Tokad Karakolhaneleri de II. Abdülhamid döneminde yapılmıştır. Konu ile ilgili yaptığımız arşiv araştırmamızda bu dönemde Sivas'a bağlı olan Tokad'da Ermeni olaylarından dolayı altı adet karakolhane yapıldığı tespit edilmiştir. Bu bildiride karakolhanelerin masrafları, kira bedelleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Tokat Kızılkaya Köyü Camisi

Ebubekir KOÇYİĞİT - Lokman TAY
Sanat Tarihi Bilim Uzmanı - Akdeniz Üniversitesi

Bu çalışmada Tokat il merkezine bağlı Kızılkaya Köyü Camisi incelenecektir. Köy, il merkezinin yaklaşık 40 km. güneyinde yer almaktadır. Yapılan kaynak taraması sonucunda söz konusu caminin bugüne kadar herhangi bir çalışmanın kapsamına girmediği görülmüş, bu sebeple çalışmaya karar verilmiştir.

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütlede oluşan yapı tek mekânlıdır. Derinlemesine dikdörtgen planlı harim, içten bindirme tavanla, dıştan çinko kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Yapının beden duvarları sıvalı ve boyalı olduğu için inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Ancak, bindirme tavan, minber ve vaaz kürsüsü ahşaptır. Yapının sadeliğine karşılık ahşap minber, oyma ve boyama tekniği ile oluşturulmuş zengin bitkisel ve geometrik süslemelere sahiptir.

Yapının en dikkat çekici yanı ahşap minber üzerindeki süslemeler ile bindirme tavanıdır. Bindirme tavan ya da “Kırlanç-Tüteklikli” örtü sistemi Orta Asya, Sibiryaya, Kafkasya ve Anadolu’da sivil ve dini mimaride yaygın olarak kullanılmaktadır. Anadolu Türk mimarisinde ise daha çok Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Tokat özelinde değerlendirildiğinde ise bahsi geçen örtü sistemine örnek teşkil edebilecek çok az sayıda yapı olduğu görülmektedir.

Çalışma sonucunda Kızılkaya Köyü Camisi, plan, yapı elemanları, malzeme ve süsleme özellikleri bakımından önce Tokat, daha sonra Anadolu ölçeğinde benzer örneklerle karşılaştırılmalı olarak değerlendirilecektir. Böylece caminin Anadolu Türk mimarisindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılacaktır.

Zile Müftüsü Arif Kılıç'ın Hayatı ve Tasavvuf Düşüncesine Yön Verenler

Ebubekir ULUÇAY
Milli Eğitim Bakanlığı

Arif Kılıç, XX. yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir müftüdür. 1899 yılında Zile'de doğmuş 1972 yılında Zile'de vefat etmiştir. Kendisi Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye (Ahseniyye) koluna mensup bir müftüdür. Küçüklüğünden beri dini ilimlerde öğrenim görüp kendini yetiştiren bir kişidir. Kemik hastalığı sebebiyle tahsilini terk etmiştir. Amasya'da tedavi süresince bile hastaneye getirilen gazete, mecmua ve kitapları okumuştur. Bu süre içerisinde yörede bulunan kütüphanelerdeki pek çok kitabı okuyup incelediği rivayet edilir. Kütüphane memuru olduğunda kütüphanedeki kitap sayısını bir hayli artırmıştır. Pek çok kitabı da okuyarak çok yönlü kendini geliştirmiştir. Kütüphane memurluğu süresince ilmi araştırma ve incelemelerine devam etmiştir. Müftü Arif Kılıç'ın son ve asli eğiticisi Muhammed İhsan Oğuz Beyefendidir. Eğitimi mektuplaşmak, sohbetlerinde bulunmak ve onun eserlerini okuyup incelemek şeklinde olmuştur. Hocasından çok etkilenmiş Hayrettin Karaman hocamızı da etkilemiştir. 1953 yılında müftü olarak tayin olmuştur. Hastane, okul ve birçok cami inşaatına öncülük edip, dernek başkanlıklarını yapmıştır. Pek çok caminin onarılmasını sağlamıştır. Verdiği vaazlar incelendiğinde basit bir dil kullandığı, yorumlarında, kültür seviyesi yüksek, bilgili bir âlim, kâmil, mutasavvıf bir müftü olduğu görülmektedir.

Siyasî tartışmalarda ilişkisi bulunmayan bir müftüdür. Gazete yazılarıyla Zile kültürünü hep canlı tutmuştur. Tasavvuf, geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumun manevi yapısını şekillendiren etkin bir dini yaşama anlayışıdır. Kurallı bir sosyal yapı, kendisine has eğitim kurumları olan bir öğrenme ortamı olan, ruh ve beden üzerindeki etkisi ile psikolojik bir alandır. İnsan davranışlarında meydana getirdiği değişikliklerle insanı ahlaki olgunluğa götüren ve dönüştüren bir ilim olduğu bilinmektedir. Kendini Allah'a adanmış ve ömrü boyunca Allah'ın sevgisini kazanmak için çalışmış ve 1972 yılında Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

Arşiv Belgelerine Göre Niksar Hapishanesi

Emel Şener BOY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı hukuk sistemi içerisinde meydana gelen değişiklikler neticesinde 1858 yılında hazırlanan ceza kanunu ile hapis cezası asli bir ceza olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu cezanın uygulanacağı müstakil infaz kurumları bulunmadığından modern hapishanelerin inşa süreci başlamıştır. Hapishane ihtiyacı başlangıçta kamuya ait eski binaların dönüştürülmesiyle veya özel mülkiyetlerin kiralanması yoluyla karşılanmıştır. Osmanlı döneminde özellikle II. Abdülhamid dönemiyle birlikte amacına uygun olarak modern hapishane binaları inşa edilmeye başlanmıştır. Osmanlıda hapishane mimarisinin yaşadığı dönüşüm sürecini Niksar örneğinde görebiliriz. Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerden, şehirde müstakil bir hapishane binası bulunmadığından erkek mâhkumlar için Niksar Hükümet Konağı'nın üç odasının, kadınlar için ise hükümet konağının yakınında kiralanmış bir binanın hapishane olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak zamanla mâhkum sayısının artmasıyla birlikte hükümet konağı içindeki bu bölümler ihtiyaca cevap veremez hale geldiğinden yeni bir hapishane inşası mecburiyeti doğmuştur. Bu çerçevede Niksar Hükümet Konağı'nın yakınlarında 1913-14 yıllarında yeni hapishane binası inşasına dair yazışmaların yapıldığını ve yapının projesinin hazırlandığını keşif defterinden öğrenmekteyiz.

Bu çalışmada Niksar Hapishanesi, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan keşif ve onarımlara ait belgeler esas alınarak tanıtılmaya çalışılacaktır. Yapı günümüze ulaşmamış olup bulunduğu arazi üzerinde sonradan müstakil bir ev inşa edilmiştir. Arşivden temin edilen yazışmalar vasıtasıyla, kat ve cephe çizimleri ile yapının plan ve mekân tasarımı, cephe özellikleri, yapıda kullanılan malzemeler ve masrafları tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen saha çalışması neticesinde hapishane binası, mimari özellikleri bakımından önce Tokat ölçeğinde daha sonra Anadolu'nun farklı bölgelerindeki benzer örneklerle karşılaştırılmalı olarak değerlendirilecektir.

XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat'ın Soğuk Pınar-ı Müslim ve Soğuk Pınar-ı Zimmi Mahallelerinin Sosyal ve Ekonomik Durumları

Emine ÇELİKKUT
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Kuruluş döneminden itibaren arazi ve nüfus bakımından gittikçe genişleyen Osmanlı Devleti, bu genişleme esnasında çağının endüstriyel gelişmelerine ayak uyduramaması nedeniyle önemli bir kırılma dönemi yaşamıştır. Bahsedilen kırılma dönemine çözüm bulabilmek adına birtakım değişiklikler yapılması zarureti ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda XIX. yüzyıl ortalarına yaklaşılrken, 3 Kasım 1839 tarihinde Osmanlı modernleşme sürecinin temelleri sayılan Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Mal, can, namus güvenliği ile vergi alanında eşitlik üzerine bina edilmiş olan Tanzimat Fermanı'nın en önemli noktası toplumsal eşitlik vurgusuydu. Tanzimat Fermanı ile devleti bulunduğu kötü durumdan kurtarmak ve vergide eşitlik ve sadelik önemsenmiştir. Vergilerin düzenli bir şekilde toplanabilmesi, vergi hanesi, arazi, hayvanat, emlak ve gelir durumunu tespit etmek amacıyla Muhassıllık Kurumu ihdas edilmiş, iltizam usulü kaldırılarak 1840-1842 yılları arasında Muhassıllık Sistemi uygulanmıştır. Taşrada Muhassılların başkanlığı altında kurulan Muhassıllık Meclisleri vasıtasıyla varidat ve nüfus sayımlarına başlanmıştır.

Bu kapsamda Osmanlı ülkesinin iktisadi, demografik, sosyal durumunu detaylı bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla merkezden tüm vilayet, sancak ve kaza merkezlerine Muhassıl-ı

Emval adında görevliler gönderilmiştir. Bu görevliler, gittikleri yerlerde Temettüat Defterleri adı verilen varidat ve nüfus yazımlarını gerçekleştirmişlerdir. Hazırlanan bu defterlerde Tanzimat Fermanı'na kadar farklı isimlerle tahsil edilen vergiler tek isim altında birleştirilmiştir.

Bu tebliğde, Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle, 1844-1845 yıllarında Tokat kazasını teşkil eden 184 haneden müteşekkil Soğuk Pınar-ı Müslim ve Soğuk Pınar-ı Zimmi mahallelerinin sosyal ve ekonomik durumlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu iki mahallede yaşayan nüfus miktarı, hane reislerinin isimleri, meslekleri, yıllık gelirleri, devlete ödedikleri vergi türleri ve yıllık miktarları, sahip oldukları emlak, arazi ve hayvanatın miktarı belirlenerek Müslim ve gayrimüslim ilişkileri karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Niksar Rüştiye Mektebi

Emine GÜMÜŞSOY
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Osmanlı Devleti'nde 1870-1880 arası Canik Sancağı'na, 1881'de Tokat Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olan Niksar, çoğunluğu Müslüman az sayıda Ermeni ve Rum nüfusa sahiptir. Kafkasya ve Balkanlardan gelen göçmenlere de ev sahipliği yapmıştır.

19. yüzyıl sonlarında Tanzimat dönemi eğitiminin temelini teşkil eden rüştiye mekteplerinden birisi de Niksar'da açılmıştır. Niksar Rüştiye Mektebi ile ilgili olarak arşiv belgeleri ve salmeler başta olmak üzere dönemin kaynaklarında bilgiler mevcuttur. Bu kaynaklardan mektebin durumu, muallim ve talebe sayıları, okutulan dersler, imtihan ve devam durumu, mektebe gönderilen kitap, risale ve haritalar ile tayin, terfi ve atamalara ilişkin bilgilere ulaşmak mümkündür. Mektebe dair ilk belge H.1287/M.1870-1871 tarihli olup belge yoğunluğu 1890'lardan sonra ve 20. yüzyıl başlarında yoğunluk kazanmaktadır. Özellikle imtihan ve devam cetvellerinden ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bağlı olduğu Sivas vilayet salnamelerinde yıl bazında mektepte görev yapan muallimler başta olmak üzere çalışanlara ilişkin bilgiler mevcuttur. Maarif salnamelerinde bu bilgilere ilave olarak talebe sayılarına da yer verilmiştir.

Sonuç olarak, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Niksar örneğinde eğitim tarihine ve rüştîyelerin işleyişine dair bilgilere birinci el kaynaklardan hareketle ulaşılması hedeflenmektedir.

Tarihi Bir Sokağın Soylulaştırılması: Tokat Sulu Sokak

Emine Saka AKIN - Aygün KALINBAYRAK ERCAN
Yozgat Bozok Üniversitesi - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Kuruluşu Roma Dönemi'ne uzanan Tokat kent merkezi, Osmanlı son dönemine kadar Anadolu'nun ticaret güzergahlarının kavşak noktasında bulunmaktaydı. Bu nedenle kent Danişmend, Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı dönemlerine ait pek çok tarihi yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Tokat tarihi kent çekirdeği olan Sulu Sokak ise bir medrese, üç han, bir bedesten, iki cami, üç hamam ve üç mescit ile kentin bütün tarihini yansıtmaktadır. Kentin bütün ticari hayatının geçtiği Sulu Sokak, 2000'li yıllara gelindiğinde çöküntü alanı haline gelmiştir. Kentsel ölçekte tarihi çöküntü alanlarının ayağa kaldırılmasında rehabilitasyon ve restorasyon çalışmaları soylulaştırma olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, çöküntü alanı haline dönüşen Sulu Sokak'ın rehabilitasyon ve restorasyon çalışmaları ile soylulaştırılmasında izlenen uygulama ve yöntemlerin tartışılması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik öncelikle Sulu Sokak'ın 2000 yılı öncesi durumu tespit edilecektir. Ardından, ilk olarak 2003-2004 yıllarında alanda sonradan inşa edilen ve niteliksiz ek olan Demirciler Han'ın yıkılması ve Yağbasan Medresesi'nin restorasyonu ile başlayan süreç günümüze kadar takip edilecektir. Bu süreç yapı ölçeğinde yeni işlev verilerek yapılan restorasyonlardan, alanın kentsel ölçekte iyileştirilmesine yönelik çalışmalara kadar irdelenecektir. Kentsel

ölçekteki sorunlara ait tarihi kültürel mirasın koruma kararları çok aktörlü bir süreç olduğundan Sulu Sokak'ın soylulaşarak günümüzde kentin cazibe merkezi haline gelmesinde üst karar vericiler olan Belediye, Vakıflar Bölge Müdürlüğü gibi kamu kurumlarının kararları ve uygulamalarının da önemi tartışılacaktır.

Erbaa Yöresi Mânileri Üzerine Bir İnceleme

Emine UZUNÖZ
Milli Eğitim Bakanlığı

Anonim Türk halk şiir geleneğinin en eski ve yaygın ürünlerinden biri olan mânî, sözlü geleneğin önemli bir parçası olarak günümüzde varlığını sürdürmektedir. Erbaa yöresi, sözlü halk anlatıları bakımından zengin bir birikime sahip olmasına rağmen bu anlatıların yeterince araştırılıp incelenmediği görülmektedir. Türk kültür ve medeniyeti ile yoğrulmuş zengin bir kültür hazinesine sahip Erbaa yöresinin sözlü halk anlatılarının oluşturulduğu ve yaşatıldığı kültür ortamlarının kayıt altına alınması; nesilden nesile aktarılan miraslarımızdan mânîlerin derlenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmayla ulusal anlamda Türk folkloruna, yerel anlamda Erbaa folkloruna katkı sunmak, yörenin sözlü gelenek ürünlerinden biri olan mânîleri gelecek kuşaklara aktarmak, genç neslin kendi kültürüne yabancılaşmasının önüne geçmek amaçlanmaktadır. Ayrıca Erbaa mânîlerinde kültürel bir miras olarak yöre ağzının yansımaları da görülmektedir.

Bu çalışmada, mânî genel anlamıyla tanıtıldıktan sonra Erbaa'da söylenen mânîlerin Türkiye mânî varlığı içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Erbaa yöresi mânîleri üzerine yapılan çalışmalar belirtilip yörenin mânî söyleme geleneği değerlendirilmiştir. Hem daha önce yapılan tasnif çalışmaları hem de yörenin çeşitli özellikleri dikkate alınarak hazırlanan tasnif

üzerinde inceleme yapılmıştır. Sözlü kaynaklardan 466, yazılı kaynaklardan 285 mâniye ulaşılmış olup varyantlarıyla birlikte toplam 751 mâni metni şekil ve yapı özelliklerine, konularına ve hazırlanışlarına-uygulanışlarına ve işlevlerine göre incelenmiştir. Ayrıca TRT repertuarına kayıtlı, bent ve bağlantıları mâni dörtlüklerinden oluşan Erbaa yöresi türküleri de incelemeye dâhil edilmiştir.

Mânilerin, sözlü ortam mahsulleri olarak ortaya konmalarından dolayı çalışmada özellikle alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. Kaynak kişilerle birebir görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sırasında görüntü ve ses kayıtları alınmıştır. Derleme sırasında gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmada araştırma yöntemi kullanılarak, literatür taraması yapıp yazılı metinlerdeki mâni metinlerine de ulaşılmıştır. Bu çalışmada sadece ürünü değil ürünün yaratıldığı ya da söylendiği ortamla birlikte icracıyı, dinleyiciyi ve icra edilen ürünün işlevlerini de dikkate alan günümüz bağlam merkezli halkbilim kuramlarının kullanılması uygun görülmüştür. İcra-cıyı etkileyen bütün etmenlerin incelenmesiyle birlikte Erbaa mâni söyleme geleneğinin daha canlı ve gerçekçi bir biçimde yansıtılması amaçlanmıştır.

Tokat Voyvodalığı Mukataası'nın Muhasebe İşlemleri (1700-1750)

Engin ÇETİN
Marmara Üniversitesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli gelir kalemleri arasında yer alan Tokat Voyvodalığı Mukataası'nın idarî, iktisadî ve mâlî yapısı çeşitli incelemelere konu edilmiştir. Ancak söz konusu mâlî kaynağın muhasebesinin merkez bürokrasisi tarafından nasıl görüldüğü, bu kapsamda hangi işlemlerin yapıldığı, mukataa mutasarrıflarının bu işlemler için ne kadar ücret ödediği, bu süreçte karşılaşılan problemler ile tarafların talep ve şikayetlerine dair müstakil bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle bu tebliğde arşiv vesikalarına istinaden Tokat Voyvodalığı Mukataası'nın muhasebe süreci, bu kapsamda yapılan işlemler ve karşılaşılan problemler incelenecektir.

Tokatlı Bir Düşünür Olarak Musa Pehlivânî ve Gayru Mütê‘âref Kıyaslar Hakkındaki Görüşleri

Enver ŞAHİN
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Mantığın temel konularından biri olan akıl yürütme yolları (istidlâl), insanı bilinenlerden bilinmeyene ulaştırarak dolaylı çıkarımlardır. Akıl yürütme yolları arasında epistemik değeri en yüksek olan kıyasdır. Kıyas, Aristoteles tarafından, “Bazı birden çok şey ortaya konulduğunda, bu şeylerden zorunlu olarak başka bir şeyin kendiliğinden ortaya çıktığı sözdür.” şeklinde tarif edilmektedir. Aristoteles’in kıyas tanımını içerisinde dikkati celbeden nokta kıyasın üç terim ve iki öncülde meydana geliyor olmasıdır. Bu üç terim içerisinde en önemlisi, olmadığında kıyası geçersiz kılan ve her iki öncülü birbirine bağlayıp her ikisinde de aynıyla tekrar eden orta terimdir. Orta terimi her iki öncülde tam olarak tekrar eden kıyaslara meşhur kıyaslar adı verilir. Ancak her iki öncülde de orta terimi tam biçimde tekrar etmeyip birinde tam diğerinde ise eksik olup eksik olan orta terimi ise tam orta terimle irtibatlı şekilde olan kıyaslara ise meşhur olmayan gayru mütê‘âref kıyaslar adı verilir. İki öncülde orta terimi aynıyla tekrar etmeyip de bir öncülü diğer öncüle semantik kayıtlarla bağlı kıyasları gayru mütê‘âref kıyas olarak adlandırıp onun şartlarını tayin eden, ilk defa onu geçerli bir kıyas olarak addeden mantıkçı Tokat’ta yaşamış Osmanlı ilim havzası içerisinde yetişmiş bir düşünür olan Musa el-Pehlivânî’dir [v. 1720]. O, gayru mütê‘â-

ref kıyas ıstılahını ilk defa kullanmakla birlikte kendinde sonra gayru müte'âref kıyaslar konusunun ele alındığı şerh ve haşiye yazım geleneğinin de oluşmasına vesile olan bir düşünürdür. Bu tebliğde Musa el-Pehlivânî'nin kısaca hayatına, telif ettiği eserlere, kendisinden ilim tahsil ettiği hocalara, hangi ilim çevresinden etkilendiğine, yapmış olduğu seyahatlere, Tokat'taki ilim hayatına sunmuş olduğu katkılara, yetiştirdiği talebelere, genel olarak mantık ve kıyas anlayışına daha özeldir ise gayru müte'âref kıyasların yapısına, onunla neyi kast ettiğine, bu kıyasın sonuç veren şekillerine, gayru müte'âref kıyasın müsavât kıyasla benzeşen ve ayrışan yönlerine değinilecektir. Ardından el-Risâletü'l-Musâviyye ya da Risâletü'l-Kıyâsiyye şeklinde adlandırılan eserin tahkikli neşri tercümesiyle birlikte sunulacaktır.

Erbaa ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar

Ercan PETEK
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte dilimizin en önemli zenginliklerinden biri olan ağızlardaki söz varlığı yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Erbaa ve yöresi hem geçmişte hem de günümüzde önemli geçiş güzergahlarından biri olmuş ve çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca bir sanayi bölgesi olan ilçe, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden yoğun göç aldığı için kozmopolit bir yapıya sahiptir. Bütün bunlar yörenin söz varlığını doğrudan etkilemiştir. Türk Dil Kurumunun başlattığı çalışmayla 1932-1934 ile 1952-1959 yılları arasında yapılan derlemeler neticesinde yazı dilinde olmayıp ağızlarda kullanılan yaklaşık 600.000 kelime fişlenmiş ve bunun neticesinde 12 ciltlik Derleme Sözlüğü yayımlanmıştır. Erbaa ve yöresinde yaptığımız kelime derleme çalışmalarında bazı kelimelerin Derleme Sözlüğünde hiç yer almadığı; bazı kelimelerin sözlükte olup Tokat ve yöresinin fişlenmediği; bazı kelimelerin ise Tokat ve yöresinde kullanıldığı belirtilip (Artova, Reşadiye, Zile vb.) Erbaa'ya hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Derleme Sözlüğünde maddebaşı olarak yer alan bazı kelimelerin ise Erbaa ve yöresi ağızlarında farklı anlamlarla kullanıldığı görülmüştür. Bu bildiride Erbaa ve yöresi ağızlarında kullanılıp Derleme Sözlüğünde yer almayan kelimeler bir tasnife tâbi tutulacaktır. Çalışmada dikkat çeken bir

diğer husus ise sadece Kıpçak grubu Türk lehçelerinde yaygın olarak kullanılan bazı kelimelere Erbaa ve yöresi ağızlarında da rastlanılmış olmasıdır. Türkiye Türkçesi ağızlarının diyalektolojik atlasının hazırlanabilmesinde söz varlığı üzerine yapılan çalışmaların payı büyüktür. Bu açıdan bakıldığında bildirinin ağız çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Atalık Buğdayların Yöresel Mutfaktaki Yeri: Üveyik Buğdayı ve Tokat Mutfağı

Ercan POLAT - Meral YILMAZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

İnsanlık için beslenme kavramı yaratılış ile başlamış, her geçen dönem değişerek kendini geliştirmiş ve günümüzde de sağlık kavramı ile beraber ortak ele alınan en önemli konu olmuştur. Sağlıklı beslenme, kaliteli hammaddelerin kullanıldığı ürünlerin vücuda yeterli ve dengeli bir şekilde alınması ile sağlanabilmektedir. Hammaddenin kalitesi yetiştiği toprak ve coğrafyaya bağlıdır. Anadolu sahip olduğu coğrafya ve iklimsel kuşak itibarıyla Dünya üzerinde büyük bir değer ve önem taşımaktadır. Bu toprakları kıymetli kılan diğer bir unsurda “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan ve buğday tarımının yapıldığı bölge toprakları içerisinde yer almasıdır. Buğday, stratejik öneme sahip, besin ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan bir kültür bitkisidir. Türkiye buğday genetik kaynakları ile Dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Tahıl ambarı olarak bilinen Anadolu topraklarında 23 yabancı buğday türü ve 400’den fazla kültüre edilmiş buğday çeşidi olduğu bilinmektedir. Ata buğdayları besinsel değerinin yanı sıra iklimsel koşulların değişimine bağlı gelecekte yaşanacak kuraklık şartlarına da oldukça dayanıklı tahıl ürünleridir. Bu buğday türleri arasında yer alan “Durum buğdayı (Triticum durum)” ekmek yapımının yanı sıra özellikle makarna ve erişte yapımında kullanılmaktadır. Bu buğday türü, Konya ve Niğde bölgesinde “Şahman”, Çorum, Çankırı ve Yoz-

gat bölgesinde “Kundurı”, Tokat Bölgesinde ise “Üveyik” olarak adlandırılan önemli bir değerdir. Bununla birlikte diğer Atasal buğday türlerinde olduğu gibi randıman oranının yeni buğday türlerine göre düşük olması, günümüzde sadece küçük kırsal bölgelerde yerel halk tarafından yetiştirilmesine neden olmaktadır. Atasal buğdayların hak ettiği değeri yeniden kazanması ve tanınırlığının sağlanmasında; yetiştirildikleri toprakların ve yöre mutfaklarında kullanım şekillerinin hatırlatılmasının etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca ürün yelpazesinin genişletilmesi ve tüketiciyle buluşmasının da bu tanıtımda etkili olacağı öngörülmektedir.

Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları, üzerinde yaşadıkları için hem hammadde hem de bu hammaddenin kullanılmasında ve şekillendirilmesinde ilham kaynağı olmuştur. Anadolu Mutfağı bu ilhamın bir göstergesidir. Bu bağlamda Tokat ili de çok eski ve köklü bir yeme içme kültür birikimine sahiptir. Bu birikim Tokat yöresel mutfağına ve dolayısıyla Anadolu mutfağına yansımıştır. Hammadde olarak buğday ve buğday ürünleri birçok yöresel yemekte kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu yemekte kullanılan buğdayın bölgenin atalık buğdayı olan üveyik buğdayı olduğu yeni nesil tarafından yeterince bilinmediği düşünülmektedir. Yapılan literatür çalışmasında Tokat mutfağı ile ilgili çalışmalar olmasına karşın bölgenin atasal buğdayı olan Üveyik Buğdayına vurgu yapılarak yemeklerin sınıflandırıldığı bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu çalışma kapsamında; kuraklığın ciddi boyutlarda yaşanacağı ve besin kıtlığının gündeme geldiği günümüz koşullarında atasal buğdaylara dikkat çekerek hatırlatılması ve bölgenin mutfak kültürüne yansıyan gastronomik değerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda döküman analizi ile “buğday, ata buğdayı, tokat ili, mutfak, yöresel mutfak” anahtar kelimeleri kullanılarak çevrimiçi web siteleri taranarak ve konu ile ilişkili kitaplar, yazılı metinler, makaleler gibi ikincil veri kaynaklarından veriler elde edilmiştir. Yapılan çalışmada, Üveyik buğdayı ve ürünlerinin kullanıldığı yöre yemekleri ve reçeteleri ile birlikte sunulurken, görsellerle desteklenmiştir. Hazırlanan bu çalışma ile literatüre katkı sağlanıldığı düşünülmektedir.

Tokat Kebabının Tarihsel Serüvenine Coğrafi Bir Bakış

Eren YÜRÜDÜR - Sevim Zeynep YÜRÜDÜR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Gıda, yutulduğunda yaşamı ve büyümeyi sürdürmek için gerekli besinleri sağlayan herhangi bir maddedir. Çoğu hayvan beslendiğinde, refahları için gerekli yiyecekleri tüketirler ve bunu her zaman benzer şekilde yaparlar. Ancak biz insanlar için bu farklıdır, insanlar beslenmez, yerler. Yemeğin önemli sembolik işlevlerinden biri kültürel kimliktir ve insanlık tarihinin tüm aşamalarında, bölgesel olmasa da yerel bir yemek kültürü duygusu vardır. Yemek kültürü iklim, toprak ve su gibi kaynaklarla; din, eğitim ve okuryazarlık, iletişim gibi inanç ve bilgi unsurlarıyla; etnik kökenlere, teknolojiye (toplayıcılık, avcılık, tarım, pişirme yöntemleri gibi) ve sağlık durumlarına göre şekillenerek, bir halkın menşesi yerinden doğar. Türk yemek kültüründe kebablar önemli bir yere sahiptir. Kebab kelimesi Farsça bir kelimedir ancak bazı kaynaklara göre kökeni Arapça'daki “kebbe” kelimesi de olabilir. Kebabın ilk nereden geldiği net olarak bilinmemekle birlikte bazı kaynaklarda ilk defa Anadolu’da kebab izlerine rastlandığı belirtilmiştir ve tarih boyunca Anadolu’da birçok medeniyetin hüküm sürmüş olması bu bilgiyi destekler. Örneğin, üzerinde çeşitli hamur işi ve kebab isimlerinin tarifleri ile birlikte yazılı olduğu Hitit yazıtları bulunmuştur. 1900’lü yıllara ait yemek kitaplarında da fırın kebablarının sevildiği belirtilmiştir. Günümüzde uluslararası bir

popüleriteye sahip olan kebabın ülkemizin farklı yöreleri ve kültürlerine göre değişen, Çökertme Kebabı, Patlıcanlı Kebap, Adana Kebap, Orman Kebabı, Tokat Kebabı ve Tepsi Kebabı gibi birçok çeşidi bulunmaktadır. Tokat iline ait olan ve coğrafi işaret olarak tescillenmiş Tokat Kebabı, hem içeriği hem de pişirme yöntemi ile yerli Tokat kültürünün kokusunu taşır. Bu kebapta yaylalarda yetiştirilmiş 6-9 aylık Karayaka kuzularının eti, Tokat'ta oldukça fazla üretimi olan biber (2018 yılı, 33040 ton), patlıcan (2018 yılı, 13388 ton), domates (2018 yılı, 349495 ton), sarımsak (2018 yılı, 7477 ton) ve patates ile şişlere takılarak hepsi birlikte pişirilmektedir. Domatesin varlığı Anadolu'da 1840'lı yıllarda görülebilmekteyken, patates Anadolu'ya yaklaşık 20 yıl sonra Çerkez muhacirlerle birlikte geldiği için tarife sonradan eklenmiştir. Tokat kebabının hazırlanma tekniği için çok önemli bir yere sahip olan fırın ise, Tokat bağ evlerinin vazgeçilmezidir. Bu fırın yapılarının içinde bulunan Tokat Kebap Ocağı, tarihi açıdan yerleşik yaşama işaret ederken aynı zamanda tandır kültürünü de andırmaktadır. Bu ocağın inşasında pişmiş topraktan yapılmış kızıl kahverengi tuğlalar kullanılmaktadır ve yiyecekleri direkt ısıya maruz bırakmadan, terleterek pişiren özel bir yapıya sahiptir. Hatta incelenen eski fırın tiplerinde tarihte Tokat kebabının kızdırılmış fırınlarda ateş görmeden pişirildiği görülmüştür. Şişe takılan etler ve sebzeler fırındaki askıya asılarak yüzeyleri yavaş yavaş ve eşit şekilde pişirilir. İçinde kullanılan ürünleri, hazırlanışı, pişirme yöntemi, pişirildiği fırın ve hatta pişiren kişinin ustalığı ile Tokat kebabı yöreden, iklimden, tarihten ve kültürden dolu dolu izler taşıyan lezzetli bir yemek ve aynı zamanda bir gelenektir. Bu çalışmanın amacı, Tokat kebabının tarihsel süreçte zaman ve mekan açısından yaşadığı serüveni ortaya çıkarmak, gelişimini aydınlatmaktır. Bu amaçla çalışmada tarihi kayıtlar ve yazılı kaynaklar kullanılarak doküman analizi, yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla mülakatlar, arazi çalışmaları ile yerinde gözlemlenme gibi nitel araştırma çeşitlerinden faydalanılmıştır.

Tokat Mevlevihânesi Şeyhi Abdülehad Dede ve Tokat'ta İktidar Mücadelesi

Erhan AFYONCU
Milli Savunma Üniversitesi

1 726'da Tokat Mevlevihanesi şeyhi olup yaklaşık 40 sene bu görevde bulunan Abdülehad Dede hakkında bugüne kadar müstakil bir araştırma yapılmamıştır. Halbuki bölgedeki nüfûzu, maddî gücü ve karıştığı olaylarla tam bir âyân portresi sunan Abdülehad Dede, Tokat tarihinin önemli simalarından biridir. Bu tebliğde Abdülehad Dede'nin hayatı, bölgedeki nüfûzu, kurduğu ilişkiler ağı, Tokat'taki diğer âyân gruplarıyla münasebetleri, organize etmekle suçlandığı 30 Mayıs 1760'ta güneş tutulması esnasındaki Tokat mahkemesi baskını ve karıştığı diğer olaylar ile sürgünleri ilk defa arşiv vesikalarına istinaden incelenecektir.

Moğol-İlhanlı Hâkimiyeti Döneminde Tokat ve Çevresi

Erkan GÖKSU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı'nın Türkiye Selçuklu Devleti aleyhine neticelenmesinden sonra Anadolu hızlı bir şekilde Moğol tahakkümüne girdi. Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Tokat ve çevresi de uzun yıllar Moğol-İlhanlı hâkimiyetinde kaldı. Bu dönem de Moğolların Anadolu valisi gibi hareket eden Muinü'd-din Süleyman Pervane, Tokat emirliğine tayin edilerek bazı siyasi ve askerî faaliyetlerini buradan sürdürdü. 1258'de Türkiye Selçuklu ülkesi IV. Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus arasında ikiye bölündüğünde, Tokat başkent olmak üzere Danişmend ili ve çevresi IV. Kılıç Arslan'a verildi. Böylece Tokat kısa bir süre de olsa bir başkent oldu. Yine bu dönemde Tokat ve çevresinde Moğollara karşı Hüramoğlu ve Şah Melik gibi Türkmen isyanları yaşandı. Bu dönemde Tokat, Cüveyni, Fahreddin Kazvinî, Mücerriddin Emirşah, Togaçar Noyan ve Sülemiş gibi Moğol-İlhanlı devlet adamları ve komutanları tarafından bir üs olarak kullanıldı. Buna bağlı olarak Tokat'ta Moğol-İlhanlı döneminin izleri sadece siyasi ve askerî faaliyetlerden ibaret kalmayıp imar faaliyetlerine de yansdı. Bu dönemde Tokat ve çevresinde zaviye, cami ve çeşme gibi eserler inşa edildi. Bu çalışmada Moğol-İlhanlı hâkimiyeti döneminde Tokat'ta meydana gelen önemli siyasi ve askeri olaylar ve bu dönemde bölgede inşa edilen eserler hakkında bilgi verilecektir.

18. ve 19. Yüzyıl Britanya Basınında Tokat ve Çevresi

Fatih GÜRCAN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Britanya Gazeteleri, özellikle 18. yüzyıldaki dünya genelindeki süreli yayınlar içerisinde, en sistematik işleyişe sahip yayın organlarıdır. Dünya geneline yayılan İngiliz tüccarların koruyuculuğunu üstlenen konsolosluklar aracılığıyla, haberler İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğine gönderilmiş ve buradan Londra'ya sürekli bilgi akışı gerçekleşmiştir. Dönemin ulaşım olanakları içinde yaklaşık 25-30 günlük bir süre zarfında Tokat'ta gerçekleşen bir olay Britanya'da yankı bulmuştur. Bu durum, Anadolu'nun önemli kültür ve ticaret şehirlerinden biri olan Tokat için de geçerlidir. Canlı bir ticaret hayatına sahip olan ve İstanbul'dan başlayıp Kars'a kadar uzanan Anadolu sefer güzergahının sağ kolunun önemli bir parçası olan Tokat ile ilgili haberler, Britanya basınında kendine yer bulmuştur. Özellikle İran seferindeki asker sevkiyatı dönemin en önemli haberleri arasındadır. Çalışmamızda Caledonian Mercury, Newcastle Couran, Derby Mercury, The Ipswich Journal, Stamford Mercury, Hereford Journal, Aberdeen Press and Journal, Bell's New Weekly Messenger, Westmorland Gazette, Bell's Weekly Messenger, Salisbury and Winchester, Belfast Commercial Chronicle gibi dönemin İngiltere, İskoçya ve İrlanda gazeteleri taranarak, Osmanlı kaynaklarında Rûmiyye-i suğrâ adıyla bilinen, Tokat, Sivas ve Amasya çevresinin tarihine ait göze batan

detaylar bir bütün olarak mütalaa edilmiştir. İngiliz basınındaki haberler bazen Rum eyaleti Beylerbeyliği ve Sivas menşeli olarak verilerken, bazen doğrudan Tokat haberin çıkış kaynağı olarak gösterilmiştir. Çalışmamızda, bu gazetelerden faydalanan Tokat şehrinin ve çevresinin sosyal ve kültürel hayatındaki gelişmeler ele alınacaktır.

Bahriyeden Tokat'a Bir Armağan: Tokad Torpidobotu

Anıl UZUN
Milli Savunma Üniversitesi

Vatan savunmasının başladığı en uzak yegâne menzil her zaman denizler olarak düşünülür. Bu yüzden donanma ve savaş gemileri, uluslar için daima önem verilen ve gurur duyulan makineler olmuşlardır. Bu gemiler, inşa edilmeleriyle başlayan ve emekli olana dek geçen sürede edindikleri tecrübeleri ile bir şahsiyet ve ruh kazanır. Yine o gemilere verilen isimler ise önemlidir. Genelde bazı şehirler ve önemli şahsiyetlerin ismi verilen gemiler, verildiği isme ciddi bir aidiyet gösterir ve o şahsiyet veya şehir tarafından manevi anlamda sahiplenilir ve gurur kaynağı olur. Tokad torpidobotu ise Tokat şehri için önemli bir gurur kaynağı olarak Osmanlı donanmasına hizmet eden önemli gemiler arasında yer almıştır.

XIX. yüzyılda geliştirilen askeri teknolojiler bahriyede yeni muharebe konseptlerini ortaya çıkardı. Jeune École bunların en önemlilerindedir. XIX. yüzyılda dünya siyasetinde öncü ülkelerin yaptığı devasa zırhlılara karşı, bahriye politikasında daha pasif kalan ülkelerin donanmaları zafiyet içinde bulunmaktaydı. Teknik temelleri önceden atılsa da torpidonun icadı ve kullanılması Jeune École konsepti altında bu ülkelere ciddi bir savunma umudu verdi. Torpidolar küçük gemilerden dahi atıldığında, uygun şartlarda büyük zırhlıları batırabilmekteydi. Ortaya çıkan bu konsept, Osmanlı Devleti'nin de içinde bulun-

duğu çoğu devlete, maliyeti etkin ve torpido taşıma özelliğine haiz süratli gemilere yönelme ve kıyı sularda daha etkin olma politikasını tercih etmelerine sebebiyet verdi.

Tokad torpidosu, söz konusu taktik seviye bir anlayışla İtalya'nın Ansaldo Firmasına sipariş edilmiş ve 1906 yılında Osmanlı donanması saflarına katılmıştır. Aslen bir kıyı savunma gemisi ve torpido gemisi olan Tokad, birçok tarrasud ve devriye faaliyeti gerçekleştirmiştir. Ayrıca 1911 yılında yaşanan Preveze Deniz Muharebesi'nde de önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Tokad torpidosu bu savaşta aldığı yaralar sonrasında Mitika Koyu'ndaki Kalamiç Bölgesi'ne baştankara etmek zorunda kalmış ve ilerleyen süreçte Yunan donanma personeline kurtarılarak Yunan donanmasına katılmıştır. Bahsi geçen tarihi hadiseler göz önünde tutulduğunda arşivin tozlu sayfalarında unutulmuş Tokad torpidobotunun akademik literatüre dahil edilmesi gereken önemli bir gemi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde çalışmamızın amacı; Tokad torpidosunun Osmanlı donanmasına dahil edilme nedenini ve sürecini, donanmadaki faaliyetlerini ve Yunan donanmasına katılma periyodunu inceleyerek, Tokat şehrini ismiyle onurlandıran bu gemi hakkında kayda değer bir akademik çalışma ortaya koymaktır.

Tokâdizâde Şekip Bey ve Mûsikî

Gamze KÖPRÜLÜ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

1 871-1932 yılları arasında yaşayan Tokâdizâde Şekip Bey döneminin önemli şiiir ve edebiyat ustasıdır. Tokatlı Hacı Mustafa Efendi'nin torunu, Mehmet Nûri Bey'in oğludur. Tanzimat döneminin önemli şairlerinden olan Tokâdizâde edebî ürünleri içerisinde hayata dâhil olan nerdeyse her alanda eserler vermiştir. Mevlevî tariki olan Şekip Bey ahlak, ahiret, dünya, siyaset gibi farklı konulardaki edebî şiirleri ve makaleleri yanında gazel, na't, nefes, kaside, ilâhi, şarkı ve münacaat gibi Türk mûsikîsi içerisinde de yer alan formlarda şiirler kaleme almıştır. Arapça ve Farsça'ya hâkim olan Şekip Bey tasavvuf, edebiyat gibi alanlar dışında mûsikî alanında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Mevlevî dergâhı müritlerinden olan Şekip Bey, Mevlevihane'de mûsikî konusunda dik duruşu ve bazı bestekârlara ilham olma konusunda önemli bir konuma sahiptir. Ahenk gazetesinde Türk mûsikîsi ile ilgili olarak kaleme aldığı Zevk-i Mûsikî ve Sanatkârlarımıza Tuhfe-i Hürmet başlıklı iki değerlendirme makalesi yer almaktadır. Bu makalelerinde mûsikînin onun ruhu için bir tutku ve heyecan olduğundan ayrıca dinlediği en güzel mûsikînin ise sabah vakti dinlediği mûsikî olduğundan bahsetmektedir. Türk mûsikîsi repertuarı içerisinde farklı bestekârlar tarafından ilahi, şarkı gibi formlarda ve bestenigâr, hicaz, karcıgar gibi çeşitli makamlarda bestelenen

on bir adet eseri bulunmaktadır. Yöntem olarak durum tespiti- nin kullanıldığı nitel çalışmada; Şekip Bey'in mûsikî yönünün incelenmesi ile birlikte kendisine ait güftelerin usûl- arûz vezni ilişkisi ile usûl dinamiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Pazar Nahiyesine Yapılacak Olan Hükümet Konağı'nın İnşaat Sürecinde Yaşanan Mali Buhranlar

Gökçe YAVUZ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda dönemin şartları gereği askeri, mali, siyasi, kültürel, toplumsal bir takım ıslahat hareketlerine girişti. Bu ıslahatlar hareketlerinden birisi de idari alanda yapıldı. 1839 yılında Tanzimat Fermanının ilanı ile başlayan bu süreçte yeni yönetim sistemleri ve yapılanmalar ortaya çıktı. Tanzimat öncesi taşra yöneticileri kendi yaşadıkları konaklarda devlet işlerini yürütürken 1864 Vilayet Nizamnamesi ile birlikte yöneticiler için ayrı kamu binaları yapılmaya başlandı. Yeni yapılan bu kamu binalarına “hükümet konağı” adı verilmektedir. Bu hükümet konakları şehirlerin dokusunda ve yapısında belirgin etkiler bırakmaya başladı. Böylece şehir yapılanmasında yeni mahalleler ve meydanlar oluşmaya başladı. Yapılan bu uygulama Cumhuriyet döneminde de etkisini devam ettirdi. Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan ve en ücra köşelere kadar sancak, eyalet ve kazalara bu binalar inşa edildi. Bu konaklardan birisi de 1880 yılında nahiyeye olan Tokat Sancağına bağlı Pazar Nahiyesinde yapıldı. Nahiyeye 1880 yılından önce Kazabad (Kazova) kazası olarak bilinmekteydi ve 1903 yılında nahiyenin adı Pazar olarak değiştirildi. Aynı tarihlerde bu ilçe için bir hükümet konağına ihtiyaç duyuldu. Konağın yapımı için halktan destek alındı. Bu tebliğde, Pazar Nahiyesi Hükümet Konağı'nın kuruluşunda yaşanan mali sorunlar ve

bu konuda halktan alınan destekler, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) dikkate alınarak mevcut belgeler ışığında değerlendirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in Nedimi Şair Melîhî'nin Manzum Biyografisi

Göker İNAN

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan kısa bir süre sonra bu şehri ilim ve kültür merkezi hâline dönüştürmüştür. Gerek Doğu'dan ve gerekse de Batı'dan çok sayıda şair, âlim ve sanatkâr zaman içinde İstanbul'a akın etmiştir. Bunlardan biri, kaynaklarda farklı rivayetler olmakla birlikte genelde Tokatlı olarak kabul gören şair Melîhî'dir. Öncesinde İran'a giderek Arapça ve Farsça ile birlikte belâgat ilmini iyi bir şekilde tahsil eden şair, aynı zamanda Molla Abdurrahmân Câmî (ö. 1492) ve Dede Ömer Rûşenî (ö. 1487) gibi tanınmış isimlerle medrese arkadaşlığı yapmıştır. İstanbul'a geldikten sonra Fatih'in yakınlarından ve ricalinden Ahmed Paşa (ö. 1496-97) ile tanışan Melîhî, Ahmed Paşa'nın hocası olmuş ve onun edebî kimliğinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Melîhî, Ahmed Paşa vasıtası ile padişahla tanıştıktan kısa bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed'in iltifatlarına mazhar olmuş ve Fatih'in kurduğu ilmî ve edebî meclislerin aranan ismi hâline dönüşmüştür. Şuara tezkirelerinde belirtildiğine göre padişah her mecliste Melîhî'yi arar ve sorar, onsuz sohbeti tuzsuz yemeğe benzetirmiş. Fakat Melîhî yakalandığı içki müptelalığı sebebiyle zamanla bu meclislerden uzaklaşmış ve aynı sebepten dolayı padişahla arası açılmıştır. XVIII. asır şair ve tarihçilerinden Mü'minzâde Ahmed Hasîb Efendi Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân adlı manzum

tarihinin iki farklı yerinde Melîhî'nin biyografisini ele almış ve ondan ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Ayrıca sık sık kelime oyunlarına başvurarak manzumesini zenginleştirmiştir. Söz konusu biyografik anlatı aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed'in şairler ve âlimlerle olan irtibatına ışık tutması bakımından da dikkat çekicidir.

Tokat Tarihi Açısından Amerikan Board Misyonerlerinin Verdiği Bilgilerin Yıllık Raporları ve The Missionary Herald'ın Kaynak Olarak Önemi ve Değerlendirilmesi

Gülbadı ALAN - Ayşegül KUŞ
Erciyes Üniversitesi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Şehir tarihi, kendine ait soru, konu, yöntem ve kaynakları olan bir disiplin veya bilim dalıdır ve her geçen gün bu alanla ilgili çalışmaların sayısı artmaktadır. Ülkemizde ve dünyada konuya verilen öneme binaen, yapılan araştırmalar temelde arşiv belgeleri, yapılar, yüzey araştırmaları, görsel kaynaklar, edebi eserler, el yazması eserler, mezarlıklar, mezar taşları, efsaneler, şehirlerin sahip olduğu arşivler, şehirlere yapılan ziyaretler sonrasında kaleme alınan seyyah yazıları vb. üzerine inşa edilmektedir.

Çalışmamızda Tokat şehir tarihine katkı sunmak amacıyla, Amerikan Board misyonerlerinin şehirle ilgili kaleme aldıkları yazılar değerlendirilecektir. 1810'da kurulan Amerikan Board örgütü misyonerleri, Anadolu'nun birçok şehrinde misyoner olarak görev yapmışlardır. Bu yerleşim yerlerinden biri de Tokat olmuştur. Önce Kuzey Ermeni Misyonu dâhilinde bir istasyon olan, daha sonra Batı Türkiye Misyonu istasyonlarından Sivas'a bağlı bir dış istasyon haline gelen şehir, misyonerler tarafından sıkça ziyaret edilmiş, hatta istasyon olduğu dönemlerde onların ikametgâhı haline gelmiştir. Şehri ziyaret eden veya bir dönem burada yerleşen misyonerler, kaleme aldıkları yazılarında, şehrin tarihi açısından oldukça önemli bilgiler vermektedirler. Bu nedenler, bu çalışmada, Tokat'ta bulunmuş olan misyonerlerin

kaleme aldığı yazılarından yola çıkarak onların verdikleri bilgiler ele alınarak değerlendirilerek alan yazına bazı katkılar yapılması amaçlanmaktadır.

Tokat Mevlevihane Vakıf Müzesi'nde Bulunan Halı Seccadeler Üzerine Bir İnceleme

Güler YILMAZ ÇALIŞKAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Anadolu'da önemli bir yere sahip olan dokumalar, bir milletin kültürünü en iyi yansıtan el sanatlarından biridir. Anadolu'nun birçok yerinde; halı, kilim, seccade, namazlık, yastık, çanta, heybe, çuval ve kumaş gibi çeşitli dokumalar üretilmektedir. Söz konusu dokumalar Türk kültürü ve sanatı hakkında önemli bilgiler barındıran birer belge niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada ise, Tokat Mevlevihane Vakıf Müzesi'nde bulunan halı seccadeler ele alınacaktır. Söz konusu seccadelerde yer alan karanfil, lale, gül, çiçek, yaprak, eşkenar dörtgenler, su yolu, yıldız, zikzak, şemse, koçboynuzu, çengel, muska, hayat ağacı, ejder, ibrik, mihrap, kandil ve vazo gibi bitkisel, geometrik ve sembolik anlamlar içeren motiflerin İslam sanatındaki yeri ve önemini vurgulamak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Ayrıca bu motiflerin Mevlevilikle alakalı anlamlar barındırıp barındırmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Tokat Mevlevihane Vakıf Müzesi'nde bulunan seccadelerin diğer yörelerde dokunan örneklerle motif, renk ve kompozisyon özellikleri bakımından karşılaştırması yapılarak bu seccadelerin önemi tespit edilmeye çalışılacaktır. Müzede bulunan örneklerin bordür ve zemininde; kırmızı, turuncu, siyah, sarı, beyaz, yeşil, mavi, krem, bordo ve gri renkleri görülmektedir. Bu örneklerde Gördes Türk Düğümü kullanılmıştır. Arapça "secede"

kelimesinden türetilmiş olan seccade, üzerinde namaz kılınacak küçük halı anlamına gelmektedir. Kilim, sumak, cicim, zili ve halı gibi farklı tekniklerde dokunan, sanatsal ve kültürel anlamda mihenk taşlarımızdan biri olan seccadeler; ibadet için temiz bir alan oluşturmalarının yanı sıra dini motifler barındırması açısından da önem arz etmektedirler.

Derleme Sözlüğü'nde Tokat'ın Yemek ve Mutfak Kültürüne Ait Söz Varlığı

Habibe YAZICI ERSOY - Tuğçe NUR KESİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Kültürel unsurları oluşturan gelenek, görenek, örf ve âdetler; insanları birleştirme özelliğine sahiptir. Dil de bir kültür taşıyıcısı olarak geçmişten günümüze en önemli rollerden birini üstlenmiştir. Milletın varlığı bu yönüyle kültür kadar dile de bağlıdır. Anlaşmak ve ortak paydada toplanmak ancak ortak bir dille mümkündür. Bunun yanında standart dil -İstanbul Türkçesi- dışında Anadolu ağızlarında sözlü kültüre ait pek çok kelime yaşamaktadır. Bu kelimeler, o yöre halkının kodlarını oluşturmaktadır.

Dil hazinemiz ve bilinen ilk Türk dili sözlüğü olan Dîvânı Lügâti't-Türk, ağızlar sözlüğüdür. Nitekim Kaşgarlı Mahmut kelimelerin yanına "Oğuzlar böyle der, Kıpçaklar böyle der..." gibi notlar düşerek kelimelerin hangi boylar tarafından kullanıldığını da kayıt altına almıştır. Sözlü kültür içinde yaşayan kelimeleri günümüze kadar ulaştıran Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (Derleme Sözlüğü) Cumhuriyet Döneminde ağız araştırmalarına yönelik yapılan önemli çalışmalarındandır. Dilin günümüze kadar ulaştırdığı ve kendisine Derleme Sözlüğü'nde de yer edinen diğer bir kültür alanı gastronomiye ait söz varlığıdır. Halkın yeme-içme deneyimi olarak gastronomi, ortaya çıktığı yörenin kültüründen izler taşır. Yöreyle ait yemekler, içecekler, pişirme yöntemleri, saklama gibi temel konular gastronominin alanı içerisindedir.

Tokat; zengin kültürü ve köklü tarihî geçmişiyle sadece son yıllarda değil, Anadolu'nun yurt edinildiği dönemden günümüze kadar Türkler için önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışmada, kültürel zenginliğin dile yansımaları açısından Tokat'ın yemeklerine ait söz varlığının yanında mutfak kültürüne dair söz varlığının Derleme Sözlüğü temelinde geçmişten günümüze nasıl bir gelişim gösterdiği üzerinde durulacaktır. Çalışma, art ve eş zamanlı yöntemle değerlendirilerek kelimelerin serüveni izah edilmeye çalışılacaktır.

Tokat Fetvâ Defteri'nin İncelenmesi (1916-1935)

Halis DEMİR - Murat KAYA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi - Tokat İl Müftülüğü

Fetva Defteri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi arşivinde bulunmaktadır. İki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt, 12 Teşrin-i evvel 1332 (28 Zilhicce 1334) ile 29 Teşrin-i Sâni 1335 (6 Rabîü'l Evvel 1338) tarihleri arasında verilen fetvaları kapsamaktadır. Eserde 500 fetva bulunmaktadır. Eserin ilk ve son sayfalarında, “Has livâ-i Tokad”, “Tokat Sancağı Müftülüğü”, “Tokat Sancağı Merkez Müftülüğü 1333-1335” mühürleri ve onay yazıları bulunmaktadır. Eserin başında verilen fetvaların sayfalara göre konularının yazıldığı bölüm bulunmaktadır. Eser yazısının güzelliği, tertip düzeni ve neredeyse hatasız yazılması bakımından incelediğimiz diğer fetva defterlerine göre dikkat çekmektedir. Eser, her sayfanın başında sırasıyla “Aded”, “Müsteftînin İsmi ve Memleketi ve Mahalli İkameti”, “Sûret-i İstiftâ”, “Sûret-i Fetvâ”, “Târih-i İftâ”, “Müftinin İsmi”, “Fetvânın Nakli ve Kitabın Bâbı ve Sahife Numarası” ve “Mülâhazat” bölümleri bulunmaktadır. Bazı sorularda müsteftînin ismi yazılırken bazılarında fetva usulüne uygun olarak kod isimler yazılmıştır. Verilen fetvaların tamamı Hacı Ömer Efendi'ye aittir. Eserde, Tokat merkezi, ilçeleri, köylerinin yanı sıra Sivas, Amasya ve Yıldızeli gibi çevre il ve ilçelerden de sorular bulunmaktadır. Sünni halkın yanı sıra alevi köylerinden ve gayr-i müslim tebaadan da çokça soru sorulmuştur. Fetvalarda miras, nikah, talak, tazminat konularındaki soruların daha ağırlıklı görülmektedir. Müellif eserde Hanefi fihına dair kitapları kaynak olarak göstermiştir.

Eser kaynak çeşitliliği bakımından dikkat çekmektedir. Yaklaşık olarak 55 ayrı eser kaynak olarak gösterilmiştir. Bazı fetvalara bir eser kaynak olarak gösterilirken çoğunluğunda iki, üç bazen dört eserin kaynak olarak gösterildiğini görmekteyiz. İkinci cildin ilk fetvası 20 Teşrin-i Sâni 1335 (7 Rabi'ül evvel 1338) yazılmıştır. 303 fetvadan oluşmaktadır. Bu fetvaların 218 tanesini Hacı Ömer Efendi vermiştir. Hacı Ömer Efendi Eylül 1924 yılında Tokat Müftülüğü görevinden ayrıldıktan 1 ay sonra son fetvasını vermiştir. 17 Teşrin-i Evvel 1340 tarihiyle 17 Haziran 1341 tarihleri arasındaki 16 fetvayı (219-234) Ahmet Efendi vermiştir. Ahmet Efendi'nin bir dönem müftü yardımcılığı yaptığı, Hacı Ömer Efendi'nin görevden ayrılmasıyla vekaleten Tokat Müftülüğü yaptığı Diyanet İşleri Başkanlığı arşivlerinde bulunan belgelerde mevcuttur. 15 Ağustos 1341 tarihinden itibaren kalan 69 fetvayı Faik Efendi (Çelebi) vermiştir. Fetvalarda 926 yılında Miladi takvime geçilmesinin ardından 250. Fetvadan sonra miladi ve hicri takvim kullanılmıştır. Fetvalar 22 Ağustos 1927 tarihine kadar Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Bu tarihten sonra 5 yıl deftere fetva yazılmamıştır. 1932 yılında 2 fetva Latin harfleriyle yazılmış ardından 1935 yılında bir fetva yine Latin harfleriyle yazılmıştır. Eser, çok düzgün bir yazıyla yazılmış, fıkıh terimleri ve günümüzde kullanılmayan Arapça kelimeler kullanılmıştır. Eseri şu müellifler kayıtlı etmiştir: Hacı Ömer (Feyzi) Efendi (Kuntay): Babası esnaftan Muhtabzâde Halil Efendi'dir. İlk öğrenimini Tokat Ali Paşa Mektebi'nde yaptı. Bu arada hıfzını tamamladı. Sonra öğrenimini Tokat Tekkiye Medresesi'nde sürdürdü. Tokat Müftüsü Hacı Osman Efendi'nin derslerine devam etti. Medresede Ulum-u âliye ve a'liyye tahsil ederek, 1892 yılında icazetini aldı. (1892) Tokat Müftü Müsevvidliğine (Müftü Yardımcılığına) tayin edildi. Bu görevde iken, 25 Temmuz 1905'te Erbaa Kadılığı'na vekaleten atandı. Kadı Vekilliği görevi 27 Ekim 1911 tarihine kadar devam etti. 26 Nisan 1915 tarihinde de Tokat Müftülüğü'ne asaleten atandı. Milli Mücadele'nin ilk günlerinden Milli Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatıcı va'z ve konuşmalar yapmıştır. Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda da görev aldı. Tokat Müftüsü olarak Ankara Fetvası'nı tasdik etti. Hacı Ömer Feyzi Efendi, 27 Eylül 1924 tarihinde Tokat Müftülüğü görevinden ayrıldı. Soyadı Kanunuyla "KUNTAY" soyadını almıştır. Ahmed Efendi: Tokat İl Müftü müsevvidliği yapmıştır. Hacı Ömer Efendi'nin görevden ayrılmasının ardından Faik Efendi göreve başlayana kadar Tokat İl Müftü vekilliği yapmıştır. Faik Çelebi: 1925-1941 tarihleri arasında Tokat Müftülüğü yapmıştır.

1922 Yılında Erbaa Rum Çetelerinin Şehit Ettiği Bir Milis: Niksarlı Nalbantoğlu Mustafa

Hasan AKAR
Milli Eğitim Bakanlığı (Emekli)

Tokat, Mondros sonrası bilfiil işgal edilmedi ama iç isyanlar, Rum ve Ermeni zulümleriyle karşı karşıya kaldı. 19 Mayıs 1919 'da Samsun'dan başlayan istiklal mücadelesinin önü kesilmeye çalışıldı. 23 Nisan 1920 'de kurulan T.B.M.M. bir yandan milli hükümet çalışmalarını yürütürken diğer yandan da Kuvayı millie ruhuyla savaş hazırlıklarıyla beraber değişik bölgelerde çıkan isyanlarla mücadele etti. 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra Rum Pontus Devleti kurma hayalindeki Rumlar Karadeniz kıyıları ile birlikte Tokat, Erbaa, Niksar ve Reşadiye yöresinde dış ülkelerin desteğiyle zararlı faaliyetlerini artırdılar. Açıkta açığa dağlara çıkmış olan çetelere yardım ettiler. Çeşitli tarihlerde yurt dışı destekli Samsun, İstanbul, Rum muhacirleri Merkez Heyetinden Tokat Hamhanesine para gönderildi. Bunun önemli bir kısmını Rum göçmenlere yardım maskesi altında Erbaa aldı. Tokat a gönderilen Pontus gazeteleri, kitaplar evlere kadar dağıtıldı. Rum çeteleri bu bölgede 1921 yılı sonuna kadar 279' u Erbaa 'da olmak üzere 1641 Türk'ü katletmiş, 323' ünü yaralamış, 3723 evi yakmışlar, yolcuları soymuşlar, ana ve babalarının gözleri önünde azımsanmayacak sayıda kız ve gelinlerin namusu kirletmişlerdir. Amasya'daki merkez ordusu kuvvetlendirilerek bir bölümünün Erbaa ve çevresine kaydırılmasıyla gerekli tedbirler alınmışsa

da zaman zaman bölgeyi iyi tanıyan bu milislere büyük ihtiyaç duyulmuştur. Hükümet zayıfladığında türeyen Türk çeteleri de Rumların bu alçakça vahşetleri karşısında kayıtsız kalmayarak askeri birliklerle birleşerek Rum eşkıyaların takibine katıldılar. Milis kuvveti diyebileceğimiz bu grupların Rumların bertaraf olmasında çok üstün yararlıkları olmuştur. Keza Erbaa'daki Rum çetelerinin en azılı liderlerinden Koca Anastas'ı, diğer çeteleri bertaraf edenler bu milislerdir. Bu milislerden biri de 1921 yılında Niksar'dan Erbaa'ya gelerek Rum mücadelelerine katılan 1886 doğumlu Nalbantoğlu Mustafa'dır. Askeri birliklerle beraber Rum çetelerinin takibinde büyük rol oynamış, 1922 Ocak ayında korumakla görevlendirildiği Yolaçan Köyünü basmak isteyen Rumlarla kahramanca çarpışırken 25 Ocak günü ağır yaralanmış, Erbaa'ya götürülürken yolda şehit olmuştur. Cenazesi zamanın şartlarına göre Niksar'a getirilerek askeri makamlarca defnedilmiştir.

Almus Yöresinde Ziyaret Fenomeni ile İlgili İnanç ve Uygulamalar

Hasan COŞKUN - Feyyaz OĞLAKÇI
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi - Milli Eğitim Bakanlığı

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Anadolu erenlerinin büyük etkileri olmuştur. Ahmed Yesevî ve onun talebeleri olarak bilinen bu tarihi şahsiyetlerin Anadolu'nun hemen hemen tüm şehirlerinde izlerini görmek mümkündür. Anadolu'nun hemen hemen bütün il, ilçe ve köylerinde yatır ve ziyaret inancı çok güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Her köyde Eski Türk inançlarından kaynaklanan Yer-Su kültüne bağlı sekiz-on âdet kutsal kaya, ağaç ya da su mekânı mevcuttur. Almus ilçesinde ve çevresinde adak yeri olarak ziyaret edilen birçok kutsal mekân vardır. Özellikle “veli kültüne bağlı” evliya, ermiş, hak dostu, pir, veli, şeyh, mürşit, molla, baba, dede kabir ve türbesi son derece yaygın olduğu gözlenmektedir. Bunlardan birisi olan Hubyar Sultan'ın türbesi Tokat'ın Almus ilçesine bağlı bulunan Hubyar köyündedir. Hubyar köyü aynı zamanda Hubyar Sultan Ocak merkezidir. Almus ilçesinde ve çevresinde Kul Himmet, Hamza Abdal, Hubyar Sultan, Pir Mehmet, Çilehane Baba, Derviş Ali gibi birçok evliya kültüne bağlı ziyaret bulunmaktadır. Bu makalede Almus ilçesinde ve çevresinde ikamet eden Alevîlerin, Bektâşîlerin ve Sünnilerin, eren olarak kabul ettikleri kişilerin medfun buldukları veya bu kişilere ait makamların bulunduğu türbe ve yatırlar incelenmeye çalışılacaktır.

18. Yüzyılda Tokat Ermenilerinin Katolikleştirilmesi

Hasan YAPICI
Milli Savunma Üniversitesi

Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlere yönelik misyonerlik faaliyetleri özellikle 18. yüzyıl itibarıyla yoğunluk kazandı. Fransa himayesinde hareket eden Katolik rahipler Ermeni nüfusun yaşadığı bölgelerde Katolik propagandada bulundular. Söz konusu faaliyetler neticesinde Ermeni cemaat içerisinde Katolik mezhebine mensup bir sınıf ortaya çıktı. Bu durum sosyal nizamı bozarak dini ve idari ihtilaflara yol açtı. Osmanlı yönetimi başlarda cemaat içi mesele olarak gördüğü duruma karşı zamanla tavrını değiştirdi ancak kifayet etmedi. 18. yüzyılda Tokat'ta yaşayan Ermeni cemaati de Katolik rahiplerin faaliyetlerine maruz kaldı. Bu tebliğde Tokat ve çevresinde yaşayan Ermenilere yönelik Katolik rahiplerin misyonerlik faaliyetleri arşiv belgeleri ışığında incelenecektir.

Sözlü Tarih Bağlamında Hikâyeli Tokat Türküleri

Hatice SARGIN
Milli Eğitim Bakanlığı

Türküler, halkın yaşamış olduğu olayları içinde barındırıp insanlarımızın duygularına geçmişten günümüze getirmektedir. Bu tarihi vesika niteliğindeki türküler tarihin (siyasi ve sosyal tarihin) aydınlatamadığı bazı olayları da aydınlığa kavuşturmaktadır. Türküler, özellikle tarihi kayıtlarda geçmeyen bazı tarihi şahısları ve halk kahramanlarını da gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla bulunduğu yörenin tarihine ışık tutmaktadır. Karadeniz Bölgesinde Orta Karadeniz bölümünün iç kısımlarında yer alan Tokat, hikâyeli türküler bakımından zengin illerimizdendir. Türkülerin hikâyelerinden hareketle özellikle I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, 93 Harbi'nin halk üzerindeki yansımaları gibi siyasi savaşları, Tokat'ın deprem ve sel tarihi gibi sosyal tarihe ışık tutan Tokat türküleri ve buna benzer nice tarihsel olayı bünyesinde barındırmaktadır. Tarihi olayları ele alan hikâyeli Tokat türkülerinin doğrudan ya da dolaylı şekilde savaşlarla bağlantısı bulunmaktadır. Bunlarla beraber toplumsal tarihe ışık tutacak olan bir diğer hikâyeli Tokat türküsü de eşkıya türküleridir. Bazı Tokat türküleri direkt Tokat tarihini bünyesinde taşımakta olup deprem ve sel felaketinin anlatıldığı sosyal tarih bağlamında Tokat'ı anlatan türküler de azımsanmayacak kadar çoktur. Çoğu Tokat türkülerinde halkın genelini etkileyen tarihsel süreçteki olaylar işlenmektedir. Bazı

Tokat türküsüne konu olan kişi ve kişilerin tarihi olay içinde yer aldığı görölür. Yaşanan olaylar üzerine yakılan türkülerin bu özelliği Tokat türkülerinde de görölmektedir. Özellikle sözlü tarihimiz bakımından önemli tarihi vesikalar olan Tokat türküleri, yazılı tarihimize de ışık tutmaktadır.

Fransız Misyoner Guillaume De Jerphanion'un Tokat Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalarına Yapmış Olduğu Katkılar Üzerine Bir Değerlendirme

Hatice UYANIK
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Guillaume de Jerphanion, 3 Mart 1877 tarihinde Fransa'da dünyaya gelmiştir. Başlangıçta denizci olmak hayali kuran ve bu yönde bir eğitim alan Jerphanion, 18 Kasım 1893'te denizcilik kariyerinden vazgeçip Katolik Hristiyanlığın ikinci büyük tarikatı olan Cizvit tarikatına katılmaya karar vermiştir. Bu cemiyetin kurallarına göre almış olduğu altı yıllık eğitim sürecinden sonra Marsilya'da üç yıl öğretmenlik yapmış ardından 1903 yılında Cizvit tarikatının prensiplerini uygulamak üzere Anadolu'ya gönderilmiştir. Anadolu'daki ilk ve resmi ikametgâhı olan Tokat'ta bir Katolik kolejinde fen ve matematik öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. Bu görevi sırasında iyi derecede Türkçe ve Ermenice öğrenen Jerphanion, arkeoloji, sanat tarihi ve coğrafya çalışmalarına dair ilk adımını da Tokat'ta atmıştır. Tokat'taki misyonerliği döneminde kendi deyimiyle "Karadeniz kıyısındaki Samsun'dan Akdeniz kıyısındaki Mersin'e kadar uzanan bölgedeki kasabaların ve köylerin birçoğuna" seyahat etme fırsatı bulmuştur. Bu seyahatleri sırasında gittiği yerlerde gördüğü kaya mezarı, kale, basamaklı tünel, han, köprü gibi farklı dönemlere ait arkeolojik ve mimari eserleri incelemiş ve not almış, Yeşilirmak Orta Havzası'nı gösteren haritasının hazırlıklarına da başlamıştır.

Kapadokya Bölgesi'ni çok iyi tanıyan Cizvit misyoner Peder Jo-

annes Gransault ile Tokat'ta tanışan Jerphanion, 1907 yılında onun rehberliğinde Kapadokya Bölgesi'nde geniş kapsamlı bir araştırma gezisi yapmıştır. Jerphanion'un ilerideki çalışmalarında belirleyici bir rol oynayan bu gezi, onu büyük bir üne kavuşturacak olan Kapadokya Bölgesi Bizans arkeolojisi ve sanat tarihine dair bilimsel araştırmalarının başlangıç noktası olmuştur.

1907 yılının sonunda teolojik öğrenimine devam etmek için Avrupa'ya dönen ve aralıklarla da olsa 1927 yılına kadar Anadolu'da uzun yıllar bulunan Guillaume de Jerphanion, başta Kayseri ve Ankara olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yörelerinde (Tokat, Sivas, Amasya) arkeoloji ve sanat tarihi üzerine araştırmalarda bulunmuş ve elde ettiği tarihi, arkeolojik, epigrafik her türlü veriyi kayıt altına alarak çok sayıda eser bırakmıştır. Bu bildiride söz konusu misyonerin Tokat özelinde yapmış olduğu bilimsel çalışmaları ele alınarak, bu çalışmaların Tokat'ın tarihi ve arkeolojik araştırmalarındaki yeri ve katkısı değerlendirilecektir.

Tokatlı Hüsâm Çelebi'nin (ö. 926/1519) “Risâle fî istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih İsimli Eserinin İncelenmesi

Hilal ÖZAY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Asıl ismi Hüsâmüddîn Hüseyin bin Abdurrahmân olan Hüsâm Çelebî Tokatlı bir âlimdir. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde müderrislik ve kadılık görevini yapmıştır. Hüsâm Çelebi pek çok öğrenci yetiştirmiş, fıkıh ve kelim alanında pek çok eser kaleme almıştır. Bu tebliğde Hüsâm Çelebi'nin, Risâle fî istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih isimli eseri ele alınmış ve incelenmiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesinde ele alınan nüshası ile birlikte Risâle fi'l-istihlâf, Risâle fî cevazi'l-istihlâf fi'l-cumua, Risâle fi'l-istihlâfi fi'l-cumua şeklinde farklı isimlerle dört nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan Edirne kadısı iken yazdığı Âşir Efendi bölümünün 427 numarasında yer alan 42a-46a varakları arasındaki nüsha okunup değerlendirilmiştir. İstihlâf kavramı fıkıh literatüründe bir mazeret sebebiyle imamın başkasına imamlığı bırakması, hâkimin yerine bir nâib ataması veya devlet başkanının kendisinden sonra yerine birini belirlemesi anlamında kullanılmıştır. Tebliğ konusu olan risâlede Hüsâm Çelebi kadının ve imamın istihlâf yapmasını mukayese etmiş, görüşleri ve delilleri ele almış, tartışmıştır. Eserine Hanefi âlimlerinden olan Mergînânî'nin (ö. 593/1197) kadının istihlâf yapmasının geçersiz, Cuma namazını kıldırın imamın istihlâf yapmasının geçerli olduğu görüşünü yazarak başlamıştır. Bu görüş çerçevesinde konuyu ele almış,

kadının yerine başkasını tayin edememe ve imamın yerine başkasını tayin etme sebebini açıklamıştır. Ayrıca imamın yerine tayin ettiği kişinin başkasını görevlendirebileceği, görevlendirilen kişilerin imam olma şartlarını taşıması gerektiği, imamın izninin genel olduğu, özür olduğunda da olmadığı da geçerli olduğu, iznin namaz kıldırma ve hutbe vermeyi kapsadığı üzerinde durmuştur.

Tokatlı Bir İlim Adamı Olan Mehmet Emin Saraç Hocanın İslam Hukuk Müktesebatı ve Hukuki Görüşleri

Hüseyin KARAYAKA
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı ilim tarihinde makarr-ı ulema (âlimler beşiği) olmayı hak etmiş şehirlerden biri olan Tokat, tarih boyunca hemen her ilim dalında önemli şahsiyetler yetiştiren merkezlerden biri olmuştur. “Göl yerinden su eksik olmaz” atasözünün ifade ettiği hakikat gereği bu ilmi birikim doğal olarak Cumhuriyet dönemine de yansımıştır.

İlim ehli bir ailenin çocuğu olarak 1930’da Tokat’ın Erbaa ilçesinin Tanoba köyünde doğmuş olan Mehmet Emin Saraç da ailesinin yönlendirmesi ile ilim yolculuğuna başlamıştır. M. Emin Saraç ilk eğitimini dedesinden alarak altı yaşında Kur’an’ı hatmetmiş ve akabinde babasında hafızlık eğitimini tamamlamıştır. Küçük yaşta hafızlığını tamamlayan M. Emin Saraç 1940 yılında ağabeyi Bahaeddin Efendi ile birlikte Niksar Arasta Camii’nde, sonraki üç sene de Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii’nde mukabele okurlar; burada halktan gördükleri teveccüh ile İslami ilimleri okumaya yönelmişlerdir.

Ağabeyi ile birlikte 1943’de ilim hayatının en önemli safhalarından biri olan İstanbul’a gelerek birçok hocadan İslami ilimleri tahsil etmiştir. Özellikle zamanın önemli fakihlerinden olan Medresetü’l-Kudâd mezunu ve Te’lifi Mesâil heyeti reisi Ahıska Ali Haydar Efendi’den Merâkı’l-Felâh, Mutasar-ı Kudûrî ve

Mir'âtü'l Usul gibi kitapları okuyarak fıkıh ilmine dair sağlam temelleri burada atmıştır.

1950'de hocası Ali Haydar Efendi'nin o zamanki siyasi atmosfer gereği "bu iş burada tamamlanmaz Mısır'a gidin okuyun" teşviki ile Mısır'a gitmiştir. Mısır'da yapılan imtihanla Türkiye'de almış olduğu eğitim ve Arap diline vukufiyeti sebebiyle hazırlık/dil bölümünü geçip, lise kısmına kaydoldu. Ezher'in lise bölümünü bitirdikten sonra, Külliyyetü's Şerîa (İslam hukuk fakültesi) için açılan sınavda başarılı oldu ve eğitimini orada devam ettirip mezun oldu. Sonra "Tehassusu'l-kadâ" denilen bugünün yüksek lisans eğitimine benzer iki yıllık bir ihtisas eğitiminin bir yıllık kısmını gördükten sonra Türkiye'ye dönmüştür.

M. Emin Saraç, Ezher diploması Türkiye'de geçersiz kılınmasına rağmen 1950 ve 1958 yılları arasında Mısır'da kalarak eğitimine devam etmiştir. Bu dönemde başta Muhammed Zahid Kevserî ve Osmanlı'nın son Şeyh'ul-İslâm'ı Mustafa Sabri Efendi olmak üzere birçok Türk zevattan ve Ezher ulemasından bizzat ders almak veya meclislerinde bulunmak suretiyle istifade etmiştir.

M. Emin Saraç, Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul İmam-Hatip Lisesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Haseki Eğitim Merkezi'nde dersler okutmuş olmakla birlikte ilmi hayatına daha çok Fatih Camii'nde özel olarak okuttuğu ders halkaları ile devam etmiştir.

Biz bu çalışmamızda M. Emin Saraç Hocanın "İslam Hukuk Müktesebatı ve Hukuki Görüşlerini" merkeze alarak ilim ve fikir hayatına katkılarını sunmayı hedeflemekteyiz. Usul olarak da öncelikle ailesi ve ilk eğitim dönemini verdikten sonra İstanbul'daki eğitim gördüğü hocalarını ve okuduğu kitapları ele alacağız. Daha sonra da Mısır'da görmüş olduğu resmi ve özel eğitim kısmını açıklayacağız. Emin Saraç Hocanın almış olduğu bu eğitim safhalarından sonra ilmi ve fikri yönünün tezahür merkezi olan Fatih Camii'nde özel olarak okuttuğu ders halkaları, Hocanın iyi tanınması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple Hocanın burada okuttuğu ve nezaret ettiği fıkıh derslerini ve kitaplarını da ayrıca ele alacağız. Böylece M. Emin Saraç Hoca'nın "İslam Hukuk Müktesebatı ve Hukuki Görüşlerini" ortaya koymuş olacağız.

Yeni Çağ'da Gayrimüslim Seyyahların Gözünden Tokat

Hüseyin Onur ERCAN
Türk-Alman Üniversitesi

Yüzyıllar boyu birçok tüccar ve seyyahın ziyaret ettiği kadim bir şehir olan Tokat, sahip olduğu jeopolitik konumuyla önemli bir uğrak yeri olmuştur. Tokat, tarihin eski dönemlerinden beri gerek ticarî gerekse kültürel açıdan önemli bir şehirdir. Bu önemin başlıca nedeni, sahip olduğu jeopolitik konumdur. Zira Tokat, Orta Karadeniz'in sahil kesimiyle İç Anadolu Bölgesi arasında önemli bir geçit olma özelliğiyle Doğu'dan (Hindistan) Batı'ya (Avrupa) uzanan milletlerarası yolların kavşak noktasıdır, önemli ticaret yolları üzerinde bulunan büyük merkezlerdendir. Tokat, Yeşilırmak havzasındaki mevkii itibariyle aynı zamanda yüzyıllar boyu çok sayıda gayrimüslim seyyahın ziyaret ettiği bir şehir olagelmıştır. Türkiye'de seyahat-nâme literatürüne önemli katkıda bulunmuş olan Stefanos Yerasimos'un Fransızca hazırladığı "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyyahlar: 14.-16. Yüzyıllar" isimli kronolojik bibliyografyada, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına gelen çoğu Batılı gayrimüslim seyyahın kısa biyografik bilgileri, geliş sebepleri ve kaldıkları süreleri yer almaktadır. Söz konusu eserde seyyahların uğradığı şehirlerin listesine bakıldığında bazı gezginlerin tercih etmiş oldukları güzergâhlar üstünde Tokat'ın da bulunduğu görülmektedir. Bir şehrin yabancıların gözünden panoraması, toplumsal şehir hafızası için bir değer olup günümüzle

geçmişı karşılaştırabilmek ve şehir tarihinin zenginliğine şahit olmak adına önem arz eder. Başta Stefanos Yerasimos'un hazırladığı bibliyografya olmak üzere Tokat'a uğramış olan seyyahların listelendiği kıymetli çalışmalar mevcuttur. İçinde Tokat şehrinin zikredildiği ve bugüne kadar Türkçeye kazandırılmış olan zengin bir seyahatnâme literatürü olmakla birlikte tüm kaynakların araştırılmadığı da açıktır. Bu bildiri, Yeni Çağ'ın bazı Batılı ve Doğulu gayrimüslim Rus, Gürcü, İtalyan, Fransız ve İngiliz seyyahlarının Tokat hakkında yazdıklarını aktarmayı, böylece şehrin çeşitli zamanlardaki durumunu sergilemeyi amaçlamaktadır.

Feda-yı Nefs'ten Tehcire Tokat'ta Ermeni Olayları

İbrahim AYKUN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki önemli şehirlerinden birisi olan Tokat'ta Türklerden sonra en çok nüfusa sahip millet Ermenilerdi. Devlete sorun çıkarmadan yaşayan Ermeniler, Berlin Kongresi'nde umdukları bağımsızlığı elde edemeyip hayal kırıklığına uğrayınca, büyük devletlerin diktatlerini kendi üzerlerine çekmek için isyanlar çıkarmışlar ve Anadolu'yu kan gölüne çevirmişlerdir. Ermenilerin isyan çıkardıkları şehirlerden birisi de Tokat olmuştur. Tokat'taki Ermeniler ilk olarak "Feda-yı Nefs" adında bir cemiyet kurmuş; bu cemiyetin çatısı altında ilk eylemlerini gerçekleştirmiştir. Tokat'a özgü bu cemiyetin varlığının devlet tarafından haber alınması üzerine, Osmanlı kolluk kuvvetleri ve adli organları, cemiyetin yöneticilerini tespit etmiş ve haklarında gerekli kovuşturma ve hukuki işlemler yapılmıştır. Ermenilerin Tokat'ı isyan merkezi olarak seçmelerinin başlıca sebebi şehrin İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde Ermeni ve Rumları örgütlemek için çalışmış ve adeta terör yuvası haline gelmiş olan Merzifon Amerikan Koleji'ne yakın olmasıdır. Kolejin bulunduğu Merzifon'da Hınçak Komitesi'nin bir şubesi kurulmuş ve buna bağlı olarak da Tokat'ta bir şubesi açılmıştır. Komite iki önemli olayla adından bahsettirmiştir. Bunlardan birisi komite hakkında hükümete ihbarda bulunduğu gerekçesiyle kendi milletlerinden Dr. Jozef'in

öldürülmesidir. Diğeri de Tokat'tan İstanbul'a gitmek üzere yola çıkan posta arabasının soyulmasıdır. Ermeniler ayrıca Erbaa ve Niksar'da da olay çıkarmışlardır. Ermenilerin Avrupa kamuoyu başta olmak üzere dünyada kendilerini duyurdukları olay 1897 Tokat Ermeni olaylarıdır. Osmanlı Devleti'nin Girit meselesiyle uğraştığı sırada meydana gelen olay, devleti büyük devletler nezdinde zor durumda bırakmıştır. İstanbul'dan gönderilen "mahkeme-i fevkalade" ile olaylara karışanlar yargılanmış; haklarında gerekli cezalar verilmiştir. Bundan sonra Türk-Ermeni ilişkilerinde zaman zaman bazı olaylar meydana gelmiş ve neticede çıkarılan "Tehcir Kanunu" ile Ermeniler Tokat'tan zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Bu çalışmada Feday-ı Nefs adlı cemiyetin kuruluşundan itibaren Ermenilerin Tokat'ta çıkardığı olaylar, bu olaylar karşısında devletin aldığı önlemler üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ana kaynakları Osmanlı arşiv belgeleri olup dönemim gazeteleri ve diğer eserlerden de yararlanılacaktır.

Muhyiddîn Muhammed en-Niksârî'nin Nübüvvet Algısı (Şerhu Bed'i'l-Emâlî Adlı Eseri Özelinde)

İbrahim BAYRAM
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı Devleti'nin yükseliş devri âlimlerinden biri olan Muhyiddîn Muhammed en-Niksârî, (öl. 901/1495) nisbesinin de çağrıştırdığı üzere Niksarlı bir ailenin çocuğudur. Çok yönlü bir ilmî kimliğe sahip olan Niksârî'nin eserleri dikkate alındığında, tefsirin yanı sıra kelâma daha yoğun bir ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Müellif, şerh ve haşiye yazımının öne çıktığı bir dönemde yaşamasının da etkisiyle çalışmalarını ağırlıklı olarak yine şerh ve haşiye türünde kaleme almıştır. Kelâm alanında Ömer en-Nesefî, Sirâceddîn el-Ûşî ve Ebü'l-Berekât en-Nesefî gibi meşhur Mâtürîdî kelamcılarının bu alandaki eserlerini şerh etmiştir.

Yazmalarının çokluğundan anlaşıldığı kadarıyla Niksârî'nin kelâm alanında daha ön plana çıkan eseri Ûşî'nin Mâtürîdiyye mezhebinin en meşhur manzum akâid risalesine yaptığı Şerhu Bed'i'l-Emâlî adlı şerhtir. Müellif her ne kadar bir metne bağlı kaldığından dolayı ilgili itikadî konuları bütün detaylarıyla işleyememişse de kendi bakış açısını yansıtacak kadar fikir beyan etmekten de geri kalmamıştır. Onun görüşlerini bildirdiği konulardan biri de üç temel itikadi esastan birini teşkil eden nübüvvet meselesi olmuştur.

Nübüvvetle ilgili muhtelif konulara değinen Niksârî, tabiatı ge-

reği muhtasar hüviyette olan manzum akaid risalesini, bu durumuna uygun olarak yine muhtasar şekilde şerh etmiştir. Hem nâzıma bağlı kalması hem de şerh ettiği metnin yapısı, nübüvvet meselesinde çok yönlü ve detaylı bir fikir manzumesi sunmasına engel teşkil etmiştir. Bu durumu aşmak için kimi zaman okuyucuyu kelâm alanındaki diğer bir şerhine yönlendirmiştir. Bununla birlikte müellif sırasıyla hatm-i nübüvve, Hz. Muhammed'in peygamberlerin en faziletlisi olması, bu hususun gerekçesi, mi'rac hadisesi gibi ilkin doğrudan Efendimiz'le alakalı mevzuları; peşi sıra başta ismet olmak üzere peygamberlerin taşınması gereken şartlar ve nebiliği ihtilafı olan kişiler gibi genel anlamda nübüvvet müessesini ilgilendiren konuları inceleme imkânı bulmuştur.

Mehmed Su'ûdî Efendi'nin (ö. 1591) Hayatı ve Metâli'ü's-Sa'âde Adlı Eserindeki İlm-i Firâset Bahsi

Hacı İbrahim DEMİRKAZIK
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Niksarlı Emir Hasan bin Sinan'ın oğlu olan Su'ûdî Efendi 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Ebussu'ûd Efendi'den 1574'te mülazım olan Mehmed Su'ûdî Efendi ilmiye sınıfına mensuptur. Su'udî; Halep, Diyarbakır ve Medine kadılıklarında bulunmuş Bursa, Filibe ve Sahn-ı Semâniye medreselerinde müderrislik yapmıştır. III. Murad (1574-1595) döneminde yaptığı çalışmalarla dikkati çekmiş, yazmış olduğu Târih-i Hind-i Garbî adlı eseriyle de şöhret bulmuştur. Su'ûdî'nin bu eserinden başka Ravzatü'l-Ulûm ve Evhatü'l-Fühûm ile Metâli'ü's-Sa'âde adlı iki eseri daha vardır.

Mehmed Su'ûdî Efendi, Metâli'ü's-Sa'âde'yi 1582 yılında Semâniye Medresesinde görev yaptığı esnada tamamlamıştır. 72 bölümden oluşan eserde burçlar, gezegenler, günlerin ve ayların uğurlu ya da uğursuz olması, ihtilacnâme, tabirnâme, falnâmenin yanında çeşitli mimari eserlerin özellikleri ile muhtelif tılsımlara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Eserin bölümlerinden biri de kişinin dış görünüşünden yola çıkarak onun ahlaki durumu ve karakterine ilişkin çıkarımlar yapmayı amaç edinen ilm-i firaset bahsine tahsis edilmiştir. Mehmed Su'ûdî Efendi, Metâli'ü's-Sa'âde adlı eserinde ilm-i firasete dair teşkil ettiği bölümde insanın dış görünüşü ve onun işaret ettiği karakter özelliğini tablo halinde oldukça sade bir dille ortaya koymuştur.

İlm-i firasete dair yazılan bölümün son kısmı kadınlara ilişkin değerlendirmelere tahsis edilmiştir.

Hazırlanan tebliğde önce Mehmet Su'ûdî Efendi'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş daha sonra Metâli'ü's-Sa'âde adlı eseri genel hatlarıyla tanıtılmış bunu müteakip söz konusu eserde yer alan ilm-i firaset bahsi üzerinde durulmuş ve bu bölümün tenkitli metni verilmiştir.

Bizans Sanatında Neokaesarealı (Niksarlı) Gregorios

İlkgül KAYA - Hatice DEMİR
Yozgat Bozok Üniversitesi - Kastamonu Üniversitesi

Bu çalışmanın konusunu Thaumaturgos/Mucizeler Yaratıcı Gregorios olarak da bilinen Neokaesarealı (Niksarlı) Gregorios'un hayatı ve Bizans tasvir sanatına yansımaları oluşturmuştur. Çalışma iki ana alt başlık altında ele alınmıştır. İlk bölümde; 210-215 tarihleri arasında doğduğu tahmin edilen Neokaesarealı (Niksarlı) Gregorios'un hayatından kesitler oluşturmuştur. Hıristiyan Kilisesi içerisinde, diğer Kapadokya Kilise babaları kadar önemli bir yere sahip olan ve hem Doğu hem Batı Kiliseleri tarafından bir aziz kabul edilen Gregorios, Hıristiyan inancında depresyon, sel gibi felaketler olmak üzere, umutsuz, unutulmuş ve kayıp olmuş nedenlerin patron azizi kabul edilir.

Gregorios, 210-215 tarihleri arasında pagan bir ailenin çocuğu olarak ve Theodoros ismi ile Neokaesarea'da (Niksar) doğmuştur. İlk eğitimi sonrası kardeşi Athenodoros ile birlikte Beyrut'a hukuk eğitimi almaya gitmiştir. Daha sonra eğitimini İskenderiye'nin önemli bir eğitim merkezi olan İskenderiye Kateşez (Katakhetik) Okulu'nda bizatihi vaftiz edildiği Origen'i öğrencisi olarak devam etmiştir. Neokaesarea'ya döndükten sonra kendini Hıristiyan öğretilerine adan Gregorios, Neokaesarea Başpiskoposluğu görevine getirilmiştir.

Gregorios'un "Mucizeler Yaratan" epitetini almasına yardımcı olan çok sayıda mucizeleri vardır. Bunlardan en önemlisi Sebellius ve Samosatalı Pavlus'un Kutsal Üçleme ile ilgili heretik öğretilerine karşı deklere etmiş olduğu öğretilerinin kökenine vesile olan mucizesidir. Rivayete göre; Havari Yuhanna ve Theotokos Meryem, Gregorios'a rüyasında görünmüş ve Kutsal Üçleme ile ilgili doğru bilgiler aktarmasını istemişlerdir. Gregorios'a atfedilen bu ilk mucize diğer Kapadokya Kilise babaları tarafından da beyan edilmiştir. Bu olay sonrasında Neokaesarea'da bir pagan tapınağından şeytanları kovması ise azize ait diğer önemli mucizeleri arasında yer alır.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde ise, azize atfedilen mucizeler başta olmak üzere hayatından kesitler içeren tasvirleri örnekler ile ele alınmıştır. Bu bağlamda Bizans sanatı kapsamında kilise duvar resimlerinden resimli dinî el yazmalarına, ikonlardan küçük el sanatlarına kadar geniş bir yelpazede azizin tasvirleri incelenmiştir.

Niksar Kalesi'nde Melikgazi Türk İslam Medeniyeti Taş Eserler Müzesi'nde Sergilenen Statik İşlevli Taş Eserler

İlknur GÜLTEKİN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Tarih içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Niksar / Neokaisareia, Hıristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılmasında önemli bir merkez olmuştur. 213 yılında Niksar'da doğan Gregorius Thaumaturgus, çeşitli yerlerde aldığı eğitimlerden sonra 240 yıllarında Niksar'a piskopos olarak gönderilmiştir. Niksar'da erken bölgesel konsillerden birinin toplanmış olması da Niksar'ın Erken Hıristiyanlık dönemi için önemli bir kent olduğunu gösteren diğer bir husustur. Konsilin kesin olarak ne zaman toplandığı bilinmemektedir. 314 yılında Ankyra'da ve 325 yılında Nikaia'da toplanan ilk ökümenik konsil arasında toplandığı düşünülmektedir. Bölgede son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar ve arkeolojik kazılarda Niksar'ın Roma ve Bizans dönemlerine ait izler tespit edilmiştir. Bölgenin Roma ve Bizans dönemlerine ait çalışmalar daha çok tarihi, numizmatik ve epigrafya ile alakalı olup, mimari ile ilgili çalışmalar ise tek yapı ölçeğinde kalmıştır. Ü. Melda Ermiş'in Niksar ilçe merkezindeki Roma ve Bizans dönemlerine ait yapıları yeniden ele aldığı çalışma, dönemler ve yapılar açısından önemli bir adımdır. Niksar'ın Kale içerisindeki açık alanda Melikgazi Türk İslam Medeniyeti Taş Eserler Müzesi oluşturulmuştur. Müzede, Roma, Bizans, Selçuklu, Pontus ve Osmanlı dönemlerinden kalma yaklaşık 150 taş eser sergilenmektedir.

Taş eserler içerisinde kaledeki yapılarda kullanılan Roma ve Bizans dönemine ait statik işlevli sütun kaideleri, sütunlar ve sütun başlıkları bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bu eserler ele alınıp, tanıtılacak, tarihleme yapılarak ve nerelerden getirildiği konusunda belirlemeler yapılmaya çalışılacaktır.

Mücadele mi Müzakere mi? Mustafa Sabri Efendi'nin Musa Carullah'a Tenkitleri

İsmail KARA
İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi

Ele alınmaya değer başka yönleri de olan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin hususiyetlerinden biri de eserlerinin tamamına yakınının tenkit, reddiye hatta cedel metinleri olmasıdır. Bu tür eserlerden ilki, âlimle aydın arasında bir konumu olan Kazanlı müelliflerden Musa Carullah Bigiyef'in Rahmet-i İlâhiye Burhanları risâlesini tenkit için kaleme aldığı Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi başlıklı kitabıdır.

İki metin de hem kaynaklara dönüş hareketi, yeni dinî görüşler ve bu istikamette teşekkül eden yeni metodolojiler ve yorumların mantığı hem de bunlara karşı ortaya çıkan görüşlerin, tenkitlerin dayanakları, hissiyatı ve modernleşme etrafındaki tedirginlikler bakımından ele alınmayı ziyadesiyle hak ediyor. Merkezdeki konunun yani "hulûd fi'n-nâr" (cehennemde ebedî olarak kalınıp kalınmayacağı) meselesinin oluşu dönemin tasavvufla alakalı bazı tartışmalarını da gündeme taşımaktadır.

Tebliğ bu problemleri Mustafa Sabri Efendi'nin metni merkezli olarak ele almaya çalışacaktır.

Tokat Yolları (1923-1950)

İsmail ÖZER
Ordu Üniversitesi

Tokat, Orta Karadeniz bölümünün iç kısımlarında yer alır. Kuzeyinde Samsun, kuzeydoğusunda Ordu, güneyinde Sivas, güneybatısında Yozgat, batısında ise Amasya ile komşudur. Coğrafi konumu itibarı ile tarih boyunca Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Sivas yol güzergahı üzerinde önemli bir şehir olma özelliğini korumuştur. Tebliğ konusu cumhuriyet döneminde Tokat'a yapılan kara yolları, mevcut yolların tamir ve bakımları, köprüler, demiryolu ve bunların şehir üzerindeki olası etkilerinin incelenmesi üzerine olacaktır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Bir İdâri Bölge: Tokat Merkezli Dânişmend İli

İsmail TURAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Malazgirt Zaferi (1071) akabinde Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Alp Arslan'ın komutanlarından Dânişmend Gazi tarafından kurulan ve yaklaşık bir asır varlığını sürdüren Dânişmendli Devleti'nin hâkimiyet sağladığı coğrafyanın bir kısmında Türkiye Selçukluları tarafından Dânişmend İli-Dânişmendiye Eyaleti olarak adlandırılan bir idâri bölge oluşturulmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin bir idarî birimi olan Dânişmend İli, genel anlamda Kızılırmak-Dicle ve Yeşilırmak-Kelkit havzalarındaki Tokat, Çorum, Amasya, Zile, Artukabâd, Kazabâd, Niksar ve Koyulhisar ile Kapadokya Vadisindeki Kayseri ve Sivas şehirlerini kapsayan coğrafi bölgedir. Dânişmend İli, Türkiye Selçukluları döneminde idarî ve askerî bir yönetim bölgesi olarak kurulmuş ve uzun süre bu şekilde idare edilmiştir. Ancak bu eyaletin hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kuvvetle muhtemel Sultan II. Kılıç Arslan'ın Dânişmendlilerin Sivas Kolu'nu 1175 yılında ortadan kaldırılmasından sonra kurulmuştur. Bu idari birimin merkezinin tam manada neresi olduğu da bilinmemektedir. Ancak kaynaklarda geçen bilgiler ve bu bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda bu birimin merkezinin Tokat olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye Selçukluları ve sonraki dönemlerde bölgenin siyasi ve askerî durumu göz önüne alındığında Tokat'ın Dâniş-

mend İli'nin merkezi olduğu açıkça gör÷lmektedir. Bu çalışma ile kaynaklarda verilen bilgiler çerçevesinde Dânişmend İli'nin sınırlarının ve merkezinin neresi olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Cumhuriyet Hükümetleri Döneminde Görev Alan Tokatlı İki Bakan: Ali Şevki Erek ve Metin Gürdere

İsmet TÜRKMEN - Mikail DEVEBAKAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Bu araştırmada Türkiye'nin yakın dönem siyasî yaşamında iz bırakmış olan Ali Şevki Erek ve Metin Gürdere incelenmiştir. Çalışmamızın ilk bölümünde Türk siyasetinde milletvekili seçildiği Tokat'a ve Türkiye'ye önemli hizmetleri bulunan Ali Şevki Erek'in yaşamının aktarılması amaçlanmıştır. Ali Şevki Erek, 1935'te Tokat'ta dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimini yine aynı şehirde tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1959 yılında mezun olmuştur. Mesleki kariyerine serbest avukat olarak başlamıştır. 15. ve 16. Dönem'de Adalet Partisi'nden Tokat milletvekili seçilerek siyasete atılmıştır. 1975 ve 1978 yılları arasında iki defa Gençlik ve Spor Bakanlığı ve bir defa da Devlet Bakanlığı görevlerine getirilmiştir. Hareketli bir siyasî geçmişi olan Ali Şevki Erek, TBMM Milli Eğitim ve Anayasa Komisyon üyelikleri; Adalet Partisi Genel Merkez Hukuk Bürosu Başkanlığı vazifelerini de yürütmüştür. Siyasi yaşamı sırasında Türk demokrasinin dönüm noktalarına şahitlik etmiştir. Ali Şevki Erek, 12 Eylül Askerî Müdahalesi sonrasında siyasete önce Büyük Türkiye ve sonra Doğru Yol partilerinde aldığı görevlerle tekrar dahil olmuştur. Doğru Yol Partisi (DYP)'nde Genel İdare Kurulu Üyeliği, Genel Başkan Yardımcılığı görevlerini yürütmüştür. Bu görevleri yanında partinin teşkilatlanma sürecinde de önemli role sahip olmuştur. 1991 Genel Seçimlerinde, 19. Dönem DYP Tokat milletvekili olarak Meclis'e girmiş ve 1993 yılından itibaren sırasıyla;

Gümrüklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı, Gümrük ve Özelleştirme Sorumlu Devlet Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı'na atanmıştır. Son olarak 20. ve 21. Dönem DYP Tokat milletvekili seçilen Ali Şevki Erek, Meclis kürsüsünde siyasî yaşamı boyunca 94 kez söz almış; çok sayıda kanun teklifini Meclis gündemine taşımıştır. Ali Şevki Erek'in siyasî tecrübelerini kaleme aldığı "Konuşmalarım" ve "Gümrükçüye Not" başlıklı eserleri başlıca siyasî yaşamına ilişkin önemli tespitler yapabildiğimiz eserleridir.

Bildirimizin ikinci bölümünde ise 10 Ağustos 1944 tarihinde Tokat'ta dünyaya gelen ve ülkemizin önemli siyasi şahsiyetleri arasında olan Metin Gürdere kaleme alınmıştır. İlk ve orta öğrenimini Tokat'ta tamamlamış olan Metin Gürdere'nin babası Abdülkadir Bey, annesi Latife Hanım'dır. Yükseköğrenimini İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Fakültesi'nden 1966 yapmış olan Metin Gürdere, mezuniyeti sonrasında Tokat Bayındırlık Müdürlüğü'nde 1966-1968 yılları arasında İnşaat Mühendisi olarak çalışmıştır. Uzun yıllar serbest inşaat mühendisliği ve müteahhitlik yapan Metin Gürdere, sırasıyla; Tokat İnşaat Müteahhitleri İşverenler Sendikası Başkanlığı, Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Metin Gürdere yoğun iş yaşamı sırasında siyasete atılmış ve 6 Kasım 1983 (17. Dönem), 29 Kasım 1987 (18. Dönem) ve 24 Aralık 1995 (20. Dönem) tarihlerinde yapılan genel seçimlerde Anavatan Partisi'nden (ANAP) Tokat Milletvekili seçilmiştir. Turgut Özal ve Yıldırım Akbulut'un başbakanlıkları döneminde 1989-1991 yılları arasında Anavatan Partisi Genel Başkan Yardımcılığı görevlerini de üstlenmiş olan Metin Gürdere, Ahmet Mesut Yılmaz'ın 30 Haziran 1997 tarihinde kurmuş olduğu 55. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nde (III. Yılmaz Hükümet'i) Devlet Bakanı olarak atanmış ve 1999 yılına kadar da bu görevini sürdürmüştür. Metin Gürdere, Meclis kürsüsünde siyasî yaşamı boyunca 14 kez söz almıştır. Ayrıca siyasî tecrübelerini kaleme aldığı "20. Yüzyılda Tokat" adını taşıyan üç ciltlik kitabı Tokat'ın yakın geçmişine ışık tutan başarılı bir eserdir. Bu çalışmanın amacı Tokat'ın yetiştirmiş olduğu önemli siyasi simalardan Metin Gürdere'nin hayatı, siyasi faaliyetleri ve fikirlerini ele almaktır.

Bu bildiri de özellikle; her iki bakanın Tokat'a getirdikleri yatırımlar, Tokat'a bir üniversite açılmasında oynadıkları rol ele alınacaktır. Bu bildirinin hazırlanması sırasında; öncelikle TBMM Kütüphanesi ve Arşiv kayıtlarından, dönemin süreli yayınlarından, telif ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Afganistan Türkmenlerinin Tokat'a İskân Edilmesi ve Abdülkerim Mahdum

Kemalettin MAHDUM - Abid Nazar MAHDUM
Marmara Üniversitesi - İstanbul Üniversitesi

Türkler tarafından XI. asırda yurt edinilen Anadolu, tarihte baskı ve zulme maruz kalan toplulukların -özellikle Türk halklarının- göç ettiği, sığındığı bir yer olmuştur. Anadolu'ya yapılan bu göçlerden biri Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hususî bir yere sahip olan, Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgali sonrasında Pakistan'a sığınan Özbek, Türkmen, Kazak ve Kırgızlardan oluşan 4500 Afganistan Türkününün 1982 yılındaki göçüdür. 1981 yılı Kasım ayında dönemin cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyarette eski Afganistan milletvekili ve Afganistan Türklerinin lideri Abdülkerim Mahdum'un kendisiye görüşerek iltica talebinde bulunmasıyla başlayan bu göç süreci 1983 yılına kadar devam etmiştir. 3 Ağustos 1982'de ilk kafilesinin geldiği Türk soylu göçmenler Afganistan'da yaşadıkları coğrafya dikkate alınarak Türkiye'nin farklı bölgelerine yerleştirilmiştir. Mültecilerin iskanı ve üretici duruma getirilmeleri için gerekli çalışmaları yapmak üzere oluşturulan komisyonların belirlediği şehirlerden biri de Tokat olmuştur. Astragan kürkü yapımında kullanılan Karakul koyunlarının yetiştirilmesi için elverişli iklim şartlarına sahip olması sebebiyle Tokat, umumiyetle tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türkmenlerin yerleştirileceği şehir olarak seçilmiştir. Türkiye'ye kafileler halinde hava yoluyla getirilen göçmenler

içerisinden Türkmenler geçici iskan bölgeleri olan Tokat, Sivas ve Kırşehir’de bir süre kalmış, Tokat Merkez ve Yeşilyurt ilçesindeki konutların yapımı tamamlanınca kesin iskan bölgelerine yerleştirilmiştir. Getirilen göçmenler yalnızca iskan edilmek ve vatandaşlığa alınmakla kalmamış, ülkemize uyum sağlamaları ve ekonomiye katkıda bulunmaları amacıyla bazı faaliyetlerde bulunulmuştur. Bunlar Türkçe okuma-yazma, dikiş-nakış, dokumacılık gibi kursların verilmesi ve kamu kuruluşlarında veya özel sektörde istihdam sağlanması şeklinde olmuştur. Türkmenler zamanla çevreye uyum sağlamış ve yerleştirildikleri yerlerin gelişmesinde katkıda bulunmuştur. 1983 yılında Yeşilyurt adını alan Arabacı Musa, Artova ilçesine bağlı bir belde iken, 1987 yılında ilçe statüsüne kavuşmuştur. Bunda beldeye yerleştirilen göçmenlerin nüfusu, yeni yapılan okullar vd. yapılarla beldenin gelişmesi ve ahalinin ileri gelenlerinin gayretleri etkili olmuştur.

Arap Kaynaklarında Tokat Şehri

Kubatali TOPCHUBAEY - Enes SALİH
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Tokat Anadolu'daki kadim şehirlerden biridir. Nitekim şehrin kuruluş tarihi ile ilgili bilgilerde M.Ö. 5400-3000 yıllara götüren bilgiler de yer almaktadır. Durum böyle olunca Tokat şehrinin pek çok medeniyet ve uygarlığa ev sahipliği yaptığı çıkarımını yapmak mümkündür. Tokat'ın ev sahipliği yaptığı medeniyetlerden biri ise İslam medeniyetidir. Bahse konu olan şehrin bu medeniyet ile tanışması Bizans İmparatoru Herakleious zamanına kadar uzanır. Tokat'ta İslam medeniyeti Danişment, Selçuklu, Osmanlı birikimleri ile zenginleşmiştir. Bu birikim Tokat'ın "Dârünnasr" olarak adlandırılmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda kültürel birikimle yoğrulmuş Tokat şehrinin etraflıca incelenmesi önem arz etmektedir. Bugüne kadar etraflıca incelemelere vesile olan çalışmalar, özellikle Tokat'a özgü gerçekleştirilen sempozyum bildirileri dikkate alındığında Arapça kaynakların eksikliği dikkat çekmektedir. İslam medeniyeti açısından Danişment dönemi ile başlayan süreç göz önünde bulundurulduğunda Arapça kaynaklarda Tokat şehri ile bilgilerin yer alması olağan bir durumdur. Dolayısıyla Arap kaynakları dikkate alınmadan aktarılan bilgilerin Tokat'ın kültürel birikimini tam olarak aktarmayabilir. Bu bağlamda bildirimizin amacı sözü edilen eksikliği tamamlamaya yönelik bir çabadır. Ayrıca Tokat şehri ile ilgili gerçeklikleri Arap kaynak-

larının penceresinden aktarmaya çalışmaktır. Bildirimizin sonuçları sonraki neslin Tokat şehri ile ilgili hakikatleri bir bütün olarak görmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmamızda Arap kaynakları “Tokat” anahtar kavramı ile taranmış ve veriler toplanarak temalandırmalara gidilmiştir.

Bu yönüyle nitel bir araştırma olarak şekillenen bildirimizde verilerin içerik analizi yapılarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Arap kaynaklarında Tokat şehri nasıl tasvir edilmektedir?
- Tokat ismi ile ilgili ne tür bilgiler mevcuttur?
- Tokat ile ilgili bilgiler zikreden şahıslar kimlerdir?
- Tokat’ta eğitim ve kültürel hayat, şehrin eğitim düzeyi ile neler aktarılmaktadır?
- Tokat’ın alimleri, emirleri, sakinleri, yapı inşaatları hakkında ne tür bilgiler vardır?

Tokat'ta Tifo Salgınının Hapishanelere Yansıması (1889-1914)

Kübra KABAKCIOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İnsan var olduğundan beri hayatta kalma adına çeşitli salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tarihte göç, savaş ve kıtlık gibi belirli nedenlerle geniş alanları etkileyen hastalıklar, özellikle ticaret güzergâhında bulunması hasebiyle küçük yerleşim yerlerini harab etmiştir. Olumsuz koşullar neticesinde meydana gelen kitlesel ölümler halkı korku ve panik içerisinde bırakmıştır. Kolera, veba, tifo, çiçek ve frengi gibi pek çok hastalık -belgelere yansıdığı kadarıyla- özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında salgın haline dönüşerek Osmanlı hafızasında derin izler bırakmıştır. Bu yüzyılda Sivas vilayetine bağlı bir sancak olan Tokat; tifo, çiçek, kolera vb. hastalıklar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Belgelere yansıyan haliyle bu mücadelenin bir ayağını uygulanmaya çalışılan karantina tedbirleri oluşturmaktadır. II. Mahmud döneminde (1808-1839) yaygınlaşan hastalıkların önüne geçebilmek amacıyla hayata geçirilen bu uygulamanın Tokat'ta da etkin kılınmaya çalışıldığı görülmektedir. Diğer bir ayağını ise salgınla mücadele kapsamında hapishanelerde dâhil olmak üzere pek çok kurumda aşılamanın hızlı bir şekilde yapılmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmamızda Tokat'ta etkin olan tifo hastalığının hapishanelere sıçraması üzerine yapılan uygulamalar, ortaya çıkan tehlikeli durum ve alınan önlemler irdelenecektir. Çalışmamızın

ana kaynağını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinden elde edilen belgelerini değerlendirilmesi olacaktır. Bununla beraber döneme yönelik yapılan araştırma çalışmaları ve kronik eserler tespit edilip değerlendirilecektir.

18. Yüzyılda Tokat Kazası ve Kadıları

Levent KURU
Milli Savunma Üniversitesi

Osmanlı Devleti'nde kazalar, adlî ve idari birimlerdir. XV. yüzyıldan itibaren toprakların genişlemesi, artan sancak sayısı ve bir sancaktaki kazaî işlere tek bir kadının yeti-şememesi gibi sebepler, sancak yapılanmasından farklı olarak kadılık bölgelerinin oluşturulmasına neden olmuştur. Büyüklük, önem ve nüfus göstergeleri dikkate alınarak belirli bir sınıflandırmaya tabi tutulan Osmanlı kazaları, öncelikle “mevleviyet” ve “kasaba” kadılıkları olmak üzere iki ana gruba ayrılırlar. İstanbul, Bursa ve Edirne başta olmak üzere Anadolu, Balkan ve Arap coğrafyasındaki önemli ve büyük şehirler mevleviyet, bunların dışında kalan kazalar ise kasaba kadılıkları olarak tanımlanmıştır. Her iki gruba giren kazalara merkezden kadı atamaları yapılarak taşrada merkezin mutlak idaresi sağlanmaya çalışılmıştır. Yapılan tevcih işlemleriyle kazaların hangi statülerle ve ne kadar süreyle tasarruf edileceği belirlenmiş ve süresi biten kadı görevden alınmıştır.

Bu çalışmada öncelikle ruus ve tahvil defterlerindeki tevcih işlemleri çerçevesinde 18. yüzyılda Tokat kazasının teşkilat içerisindeki statüsü ortaya konulacaktır. Ayrıca atama kayıtlarından elde edilen bilgilerle Tokat'ta görevlendirilen kadıların kimler olduğu tespit edilecektir.

1455 Tarihli Tahrir Defterine Göre Niksar Krsalı

M. Hanefi BOSTAN
Marmara Üniversitesi

Niksar kazasının XV. ve XVI. yüzyıllarda Şehir dŕındaki iskân birimleriyle ilgili bir ilmi çalışma yapılmamıştır. Bu tebliğimizde bir başlangıç olması düŐüncesiyle Niksar kazası kırsal kesiminin sosyal hayatı 1455 tarihli Tahrir Defterine dayanarak sosyal yapısı ortaya konulacaktır.

1455 yılında kazanın kırsal kesiminde ne kadar köy, mezra ve yayla iskân biriminin bulunduğu, bu iskân birimlerinin adlarının ne olduğu ve buralarda ne kadar nüfusun yaşadığı tespit edilip çalışılacaktır. Nüfusun hangi dinî zümrelerden olduğu ve bu zümrelerin birbirine oranı ortaya konulacaktır. Niksar kazası krsalına başka kaza ve sancaklardan nüfusun iskân edip etmediği ve bunların toplam nüfus içindeki nispetinin ne kadar olduğu belirlenecektir.

Niksar kazası krsalında yaşayan sosyal zümrelerin neler olduğu ve bunların toplam nüfus içindeki oranları tespit edilip çalışılacaktır. Müslim ve gayr-i Müslim nüfusun genelde hangi isimleri taŐıdıĐı ortaya konulacaktır. epnilerin kaza dhilindeki etkinliği belirlenmeye çalışılacaktır.

5. TOKAT
• SEMPOZYUMU
14-15-16 Ekim 2022

Çocukların Anılarında 1939 ve 1942 Niksar Depremleri

M. Necati GÜNEŞ
Milli Eğitim Bakanlığı

Doğal ve tarihi zenginliğin kaynaştığı, Hitit, Frig, Pers, İskender, Pontus, Roma, Bizans, Danişmendli, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Beylikler ve Osmanlı dönemlerini yaşayan Niksar tarih ve kültürle iç içe olan bir merkez olmuştur. Niksar, tarihi boyunca Akdeniz'i Karadeniz'e, İran'ı İstanbul'a bağlayan önemli ticari ve askeri yolların kesiştiği noktada bulunmasından dolayı birçok medeniyete ev sahipliği yapıp, önemini muhafaza ederken aynı süreçte Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAF)'nın Niksar'dan geçmesi nedeniyle birçok kez deprem felâketine maruz kalmış, harap olmuş; halkının tekrarlanan zamanlarda zor günler yaşamasına tanıklık etmiştir.

Kelkit vadisi boyunca, dünyanın en önemli depremli kırık hatlarından birisi olan KAF geçmektedir. Niksar tamamen 1. derece deprem bölgesinde bulunmakta olup, KAF tarafından üretilen sık değil fakat şiddeti büyük depremler yaşamaktadır. Ana Britannica Anadolu'da ilk ve en önemli depremin MÖ. 330 yılında Niksar'da gerçekleştiğini bildirmektedir. 1498 yılındaki deprem "Küçük Kıyamet" olarak tanımlanmış, 1668'deki deprem ise 8.0 büyüklüğünde olup tam bir afettir.

Son yüzyılda ülkemizde gerçekleşen depremlerin en şiddetlisi olan 26 Aralık 1939 depreminin şiddeti XI, büyüklüğü 7.9 olup,

depremde bütün Anadolu sarsılmıştır. Kışın en şiddetli günlerinde bölge halkını vuran ve 32 962 kişinin öldüğü bu felaketin ardından yurt çapında yas ilan edilmiştir. Bu depremde yaklaşık 100 bin kişi yaralanmış ve 116.720 bina yıkılmıştır. Yardım konvoyları, soğukla da mücadele eden depremzedelere ancak iki gün sonra ulaşabilmiştir. Bu depremde Niksar'da köyler dahil 1648 insan ölmüş, 972 kişi ise yaralanmıştır. 18409 hayvan telef olmuş, 3065 ev yıkılmış, 1500 hanelik Niksar'da yalnız 88 eve sağlam raporu verilmiştir.

2000-2020 yılları arasında; bu döneme tanıklık etmiş çocuk yaştaki (1917-1938 doğumlular) ellinin üzerinde depremzedenin depremle ilgili anıları yazılı ve görsel olarak kayda alınmıştır. Tanıkların anılarını ifade ederken korku dolu deprem günlerini tekrardan yaşadıkları ve üzerlerinde silinmeyen izler kaldığı tespit edilmiştir. Depremin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri, şehrin fiziki yapısına etkisi, tarihi eserler üzerindeki etkileri, eğitim öğretime etkisi, yapılan yardımların dağıtımı gibi konular anılarla işlenecektir. Bu çalışmada dönemin çocuklarının deprem anıları; anekdotlar ve video gösterimleri ile birlikte sunulacaktır.

Tokat Şehir Müzesi'nde Bulunan Kandil Zarfları ve Körüklü Fenerler

M. Sami BAYRAKTAR - Veysel ESEN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Bu çalışmada Tokat Şehir Müzesi'nde bulunan iki adet kandil zarfı ve iki adet körüklü fener olmak üzere dört adet aydınlatma eşyası Sanat Tarihi disiplini çerçevesinde tanıtılarak değerlendirilmiştir. Geleneksel Türk kültür ve sanatının bir parçası olarak gündelik hayat estetiğinin yansıdığı bu türden aydınlatma eşyaları Osmanlı döneminde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Eserlerin yüzeyinde herhangi bir damga, işaret veya tarih verebilecek sahip ya da vakıf kitabesi bulunmaması sebebiyle kesin bir tarih verilememektedir. Bu nedenle eserler; yapım malzemesi, yapım tekniği, süsleme tekniği ve süsleme kompozisyonları göz önüne alınarak tarih veren benzer eserler kıyaslanarak tarihlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda kandil zarfları 19. yüzyıla tarihlenirken körüklü fenerler 19. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Kandil zarfları iki adet olup iki farklı tip olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Birinci tip koza biçimli olup dipten yukarıya doğru genişleme göstermektedir. Ağız kesiminin hemen altında altıgen kitabelik bölümü yer almaktadır. Diğer tip ise konik biçimli olup tabandan tepeliğe doğru daralma göstermektedir. Taban, tabana yerleştirilen kandil yuvaları, kapak, zincir ve tutamak bölümlerinden oluşmaktadır. Körüklü fenerler; taban, körüklü gövde ve tepelik kısımlarından oluşmaktadır. Tepelik kısımla-

rında ağız ve tutamak bölümleri yer almakta olup fenerlerin birinde ek olarak ağız kısmını kapatan kapak bulunmaktadır.

Kandil zarfları bakır malzemeden dövme tekniğiyle üretilmişlerdir. Birleştirme tekniklerinde ise birinde geçme diğerinde kaynak tercih edilmiştir. Süsleme tekniğine bakıldığında ise kazıma ve delik işi teknikleri yoğun biçimde kullanılmıştır. Kövrüklü fenerlerin ilki pirinç diğeri bakır malzemeden tornada şekillendirme tekniği ile üretilmiştir. Birleştirme tekniklerinde ise geçme ve perçin kullanılmıştır. Süsleme tekniği olarak ise tornada çizikleme, kazıma ve delik işi teknikleri kullanılmıştır. Eserlerin yapım malzemesi, yapım tekniği, süsleme teknikleri ve kompozisyonlarına bakıldığında maden sanatının geleneksel çizgisinden çıkılmadığı anlaşılmaktadır.

Eserlerin bazılarında bitkisel veya geometrik bazılarında ise her iki süsleme düzeninin birlikte kullanıldığı örneklerle karşılaşmış figüratif herhangi bir unsura rastlanılmamıştır. Figüratif herhangi bir unsura rastlanılmaması yanında kandil zarflarında yazı unsuru ile karşılaşmıştır. Yazı her ne kadar hat sanatı sebebiyle süsleme unsuru olarak değerlendirilse de esas amacının bu olmadığı anlaşılmaktadır. Yazıların içeriğine bakıldığında Allah'a övgü ve şükür içermektedir. Bu bakımdan türbe, mescit, tarikat yapıları ya da cami gibi dini mimari yapılarının aydınlatmasında kullanıldığı düşünülmektedir.

Tokat Şehir Müzesi Halı Seccadeleri

M. Sami BAYRAKTAR - İlknur GÜNAY
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Geleneksel Türk El Sanatlarının zengin ve çeşitli örneklerine sahip olan illerimizden olan Tokat'ta dokuma, yazmacılık ve bakırcılığın önde gelen geleneksel sanatlar olduğu bilinir. Bunların yanı sıra, halı ve kilim sanatı da, ilde dikkat çeken geleneksel sanatlardandır. Bildirimizin konusu, Tokat Şehir Müzesi halı seccadeleridir, konumuzu oluşturan ve daha önce yayınlanmayan dokuz adet halı seccade, müzeye Tokat'ta bulunan ve halısı yenilenen cami ve mescitlerden getirilmiştir. Halı seccadeler müzenin deposunda olup teşhire sunulmamıştır. Araştırma konusu halı seccadeler ayrıntılı bir şekilde incelenip belgelenmiştir. Seccadelerin boyutları 69 x 112 ile 117 x 174 cm arasında değişmektedir. Seccadelerin hav yükseklikleri 2 mm, düğüm sayıları dm² başına 32 x 29 ile 52 x 44 arasındadır. Eserlerde Türk düğümünün kullanıldığı görülmüştür. Eserlerin dokunmasında yün ve pamuk iplik kullanılmış; atkı, çözü ve ilmelerde kullanılan ipliğin cinsi ise eserden esere değişiklik göstermektedir.

Müzedede bulunan seccadeler kompozisyonlarına göre; “mihraplı seccadeler”, “sütunlu seccadeler”, “minareli seccadeler” olarak üç ana grup halinde incelenmiştir. Mihraplı seccadeleri kendi içinde “yalın mihraplı seccadeler” ve “mihraplı ve kandilli seccadeler” olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Sütunlu secca-

deler, “sütunlu ve kandilli seccadeler” ve “sütunlu ve çift yönlü seccadeler” olarak iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Minareli seccadeler ise alt gruba ayrılmamıştır. Belirtilen kompozisyonların benzerlerine diğer şehirlerde bulunan geleneksel seccadelerde de rastlanmaktadır. Seccadelerin kompozisyonlarında kıvrık dallar, hançer yaprakları, penç, hatayi, papatya motifleri dikkat çekmektedir. Diğerlerinde çin bulutu, Gördes elmalı, kandil, sütun, minare, geometrikleştirilmiş çiçek motifleri görülür. Renk düzeninde; bordoya çalan koyu kırmızı, mavi, sarı, lacivert, kahverengi ve yeşil tonlar kullanılmıştır. Seccadelerin tarihini saptama konusunda belgeye dayalı bir tarihlleme imkânı bulunmadığından, kompozisyon, motif, teknik ve renk düzenlerine bakılarak bir tarihlleme yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre eserlerin; 19. yüzyıl sonları ile (Geç Osmanlı) 1940’lı yıllara (Erken Cumhuriyet) kadar süren bir aralıktan kalmış olabileceklerini düşünmekteyiz.

Tokat Şehir Müzesi’ndeki halı seccadeler, malzeme ve işçilik özellikleri, zengin kompozisyon renk ve motif düzenleriyle dikkat çekmektedir. Eserler, geleneksel seccadelerde görülen kompozisyon düzenlerine uygun tasarımlarıyla, Tokat şehrinin dokuma sanatındaki yeri hakkında fikir vermektedir.

Celali İsyanlarında Tokat Kalesi ve Sokulluzâde Hasan Paşa'nın Şehadeti

Mahmut AK
İstanbul Üniversitesi

16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Anadolu'sunda ciddi bir krize sebep olan Celali isyanlarında Yeşilirmak Çevresi olarak isimlendirilen Çorum, Amasya ve Tokat gibi dönemin önemli şehirlerinin merkezi bir yeri bulunmaktadır. Tokat şehrinin emniyetinde mühim bir rol oynayan Tokat Kalesi müstahkem bir mevki olması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin ciddi bir güvenlik kriziyle karşı karşıya kaldığı Celali isyanları sürecinde de önemli bir rol oynamıştır. Celaliler'e yönelik seferlerin finansmanının sağlanması için Tokat darphanesinin ve bu finansmanın muhafazası için de Tokat Kalesi'nin işlevsel bir konumda olduğunu arşiv belgeleri teyit etmektedir. Şehir ve kalesi bu işlevlerine ilaveten, isyan sürecinde dramatik anlara da şahit olmuştur. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın büyük oğlu Sokulluzâde Hasan Paşa Celaliler'e karşı serdar-ı ekrem olarak çıktığı seferde Karayazıcı Abdülhalim'i mağlup etmişti. Bu galibiyetin ardından Sokulluzâde Hasan Paşa'nın şehadetiyle neticelenecek olan çatışmalar Tokat Kalesi'nin muhasara edilmesi sebebiyle Tokat'ta gerçekleşti. Bu bağlamda, bu bildirinin amacı arşiv belgeleri ve kronikler aracılığıyla genelde Celali isyanlarında Tokat Kalesi'nin rolüne, özelde ise Sokulluzâde Hasan Paşa'nın Tokat Kalesi'ndeki şehadetiyle neticelenecek olan çatışmalara değinilerek, Tokat şehri ve kalesinin Ce-

lali isyanlarındaki rolünün irdelenmesidir. Bu amaca binaen ilk olarak meselenin daha net anlaşılabilmesi için ilk olarak Tokat Kalesi'nin Celali isyanlarından önceki durumuna da kısaca değinilecek, ardından Celali isyanları sürecinde Tokat Kalesi'nin konumu incelenecektir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Tokat Şubesi (1921-1935)

Makbule SARIKAYA
Ardahan Üniversitesi

Haziran 1921’de Ankara’da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti başta şehit çocukları olmak üzere ülkedeki kimsesiz çocukları korumayı amaçlamıştır. Hedeflerine ulaşmak için birçok kurum kuran Cemiyet kısa sürede yurt içinde ve dışında birçok şube açmıştır. Cemiyet’in Anadolu’da açılan ilk şubelerinden biri olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Tokat Şubesi il merkezinde olduğu gibi ilçelerinde de hızla teşkilatlanmıştır. Birkaç yıl içinde Zile, Erbaa, Reşadiye, Artova ve Niksar şubeler açarak Cemiyetin amaçlarına uygun faaliyetler göstererek ülkedeki kimsesiz çocuk sorununa topyekun çözümler bulmaya çalışmıştır. 1935’de Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ismini alıncaya kadar bu isimle faaliyet gösteren şubelerde cemiyetin hedeflerini gerçekleştirmek üzere seçilen heyetler idari ve mali yapılanmayı hazırlamış, asil ve gönüllü üyelerle faaliyetler sürdürülmüştür. Bu şubelerde açılan kurumlarla kimsesiz yetim çocuklar himaye edilmiş aynı zamanda ihtiyaç sahibi anne ve çocuklara da sıhhi, terbiyevi ve maddi yardımlar yapılmıştır. Gürbüz Türk çocuklarının yetiştirilmesi için bilgilendirici ve tanıtıcı yayınlar hazırlayan cemiyet şubeleri balo, müsamere, sünnet töreni ve çocuk bayramı gibi etkinliklerle kendilerini tanıtarak ve sosyal dayanışma bilincini hayata geçirerek maddi ve manevi yardımlar sağlamışlardır. Ça-

lışmada Tokat merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren Süt Damlası, Aşhaneler ve Çocuk Muayenehaneleri başta olmak üzere açılan birçok kurumun faaliyetleri tanıtılarak, Tokat'taki yetim ve kimsesiz çocuklar başta olmak üzere ilin çocuklarına verilen hizmetler incelenecektir.

Tanzimat Sonrası Hukuk Reformları ve Üç Şeyhülislam (Arif Hikmet Bey, Hasan Fehmi Efendi, Mustafa Sabri Efendi)

Mehmet Akif AYDIN
İstanbul Medipol Üniversitesi

Tanzimat dönemiyle başlayan hukukta modernleşme ve batılılaşma sürecinde yerli mevzuatın kanunlaştırılması konusunda bu dönemde görev yapmış üç şeyhülislamın üç kanunda -Arazi Kanunnamesi, Mecelle-i Ahkam-ı Adlî ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi- bir şekilde katkıları olmuştur. Söz konusu şeyülislamlar Arif Hikmet Bey, Hasan Fehmi Efendi ve Mustafa Sabri Efendi'dir. Tebliğde bu reformların çoğu kere göz önünde bulunmayan perde arkasını ortaya koyma amacıyla yukarıda zikredile üç şeyhülislamın rollerine dikkat çekilecektir.

Turhal Müftüsü Mustafa Bilgen Efendi (1869-1964) ile Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in (1907-1981) Kırk Mektupla Tokat Tarihi Üzerine Değerlendirmeleri

Mehmet Altay GÖKBİLGİN
Araştırmacı

Prof. Gökbilgin Osmanlı döneminde Eyalet-i Rum'un Tokat ve Sivas şehirleri üzerine araştırmalarında tahrir defterleri ve vakfiyeler ağırlıklı çalışmalar yapmış, ayrıca bu bölgelerde saha araştırmaları gerçekleştirmiştir.

Prof. Gökbilgin, bu araştırma gezileri sırasında Turhal Müftüsü Mustafa Bilgen (1869-1965) ile tanışmış, aralarında derin bir hukuk ve dostluk oluşmuştur. Bu dostluğun derinliğini ve samimiyetini aralarında teati edilen bu gün elde mevcut olan kırktan fazla mektuptan takip etmek mümkündür. Bu mektuplarda, Tokat ve çevresinin tarihi ile alakalı bilgiler yanında Tokat'ta Milli Mücadele'ye bilfiil destek vermiş, Turhal'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşunu gerçekleştirmiş bir din adamının fikri ve kültürel değerlendirmeleri, bu alandaki yorumlarıyla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.

Diger taraftan, Prof. Gökbilgin, Türk Tarih Kurumu'nun desteklediği proje kapsamında Tokat ve Sivas kaza, nahiye ve köylerinde yerel halk ile ve oraların okur yazar kimseleri ile görüşüp onlardan şifahi bilgiler almaya büyük önem vermiştir. Bu araştırmaları, Osmanlı Arkeolojisi üzerine yapılmış erken çalışmalar olarak değerlendirmek mümkündür. Kurum'a sunduğu tafsilatlı raporlarında çalışmalarını, vardığı sonuçları

ve tekliflerini anlatmış, ayrıca yaptığı harcamaların dökümünü sunmuştur.

Bu bildiride Prof. Gökbilgin'in Turhal Müftüsü Mustafa Bilgen'le mektuplaşmaları üzerinden yaptığı görüş alışverişleri, Tokat'la ilgili Tahrir Defterleri, Vakfiyeler, Kitabeler gibi birinci elden kaynaklar ve saha araştırmaları çalışmaları, Türk Tarih Kurumu'na sunduğu raporlar, üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Canikli Mahmud Tayyar Paşa İsyanının Tokat'a Yansımaları Üzerine Bazı Belgeler

Mehmet BEŞİRLİ
Samsun Üniversitesi

Osmanlı taşrasında 18. yüzyılın ortalarından itibaren birçok bölgede gittikçe güçlenen büyük hanedanlar, çoğu zaman bölgelerindeki eyalet ve sancakları da yönetmeye başlamıştır. Devlet, idari ve mali birtakım yükümlülükler karşılığında bölgesel yönetim ve denetimi bu hanedanlardan gelen paşalar vasıtasıyla yerine getiriliyordu. Ancak bazı hanedanlar nüfuz bölgeleri konusunda zamanla diğeriyle rekabete giriyor ve bu durum devlete isyana kadar varıyordu. Canik sancağı merkezli Orta ve Doğu Karadeniz'de Caniklizadeler ile Bozok Sancağı merkezli Orta Anadolu'da nüfuz sahibi Çaparzadelerin mücadelesi bu tip hanedan ailelerin rekabetine örnek verilebilir. 18. yüzyılın son çeyreğinden 19. yüzyılın başlarına Sivas eyaletinin yönetimi ve Amasya sancağına sahip olma konusunda bu iki ailenin mücadelesi hiç bitmemiş, bu rekabet Caniklilerin isyanlarını sürekli tetiklemiştir. Nitekim 19. yüzyılın başlarında Caniklilerin elinde olan Amasya sancağının 1805'te Çaparzadelere verilmesi Canikli ailesinin son temsilcisi Mahmud Tayyar Paşa'nın isyanıyla sonuçlanmıştır.

Bu çalışmada, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan Tayyar Mahmud Paşa isyanının Tokat, Turhal ve Zile kazalarını da içine alarak genişlemesi sürecine dair bazı belgeler değerlendirilmiştir.

18. Yüzyıl Hattatlarından Tokatlı Derviş Ahmed Efendi

Mehmet Hüsrev SUBAŞI
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Tokat'ta doğdu. İmam Mehmed Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini ve hıfzını Tokat'ta tamamladıktan sonra medrese tahsili için gittiği İstanbul'da, sesinin güzelliği ile dikkati çektiğinden Enderun-ı Hümayun'a alınmış, burada Belgradî Mehmed Efendi'den aklam-ı sitte meşkederek icazetini almış, ayrıca hat alanında ayrıca Anber Mustafa Ağa'dan ve Mir Ömer Efendi'den de sanatını geliştirme yolunda hayli istifade etmiştir. Hüsn-i hattaki kudretine istinaden hacegâna dahil edilerek, Topkapı Sarayı müstahdemîninin hüsn-i hat ta'limi için Enderun'dan çerağ edilmiştir. Bir hayli âsâr-ı nefise vücuda getirip nice talebe yetiştirdikten sonra H. 1127/M. 1715 senesinde vefat etmiş ve Çenberlitaş'taki Atik Ali Paşa Camii Haziresine defn edilmiştir. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Tuhfe-i Hattatîn adlı eserinde onu şöyle anlatıyor: "Hâdimü'l-Kur'ân-ı pâk-edâ ve hâfiz-ı hoş-sadâ idi. Üstâd-ı ercümendi Belgradî Mehmed Efendi'den Enderûn-ı Hümayûn'da iken temeşşuk ile sâhib-i icâzet ve sülûs ü neshte kemâl-i mahâret peydâ edip Nasûh Paşazâde Mir Ömer'den ve Anber Mustafa Ağa'dan dahi müzâkere-i dekâyık-ı hattiyeye eylemiştir. Sarây-ı Cedîd-i Sultânî hizmet-i ta'limiyle bîrûna çerâğolup mesâhif-i adîde yazmışlardır. Hattâ Sadr-ı esbak Hekîmbaşızâde Alî Paşa Câmî'-i şerifinde zîb-i rahle-i vakf-ı şerif bir cesîm kıt'a mushaf-ı şerifi ziyaret olundu.

Teşvîk-i hüsn-i hatta dâ'ir Arâyişü'l-Hatm nâmında bir hoş risâle eseri dahi vardır.” Bildiri ile, Tokat'ın yetiştirdiği bu hat sanatkârını eserleri üzerinden slaytlarla tanıtmak amaçlanmıştır.

XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat'ın İdarî, İktisadî ve İçtimaî Durumuyla Alakalı Merkezi Hükümetin Karar ve Tasarrufları Üzerine Değerlendirmeler

Mehmed İPŞİRLİ
İstanbul Medipol Üniversitesi

Merkezî bir idare sistemine sahip olan Osmanlı Devletinde merkez ve taşra arasındaki münasebetler yüzyıllara, bölgelere ve savaş ve barış dönemlerine ve daha bir çok etkene bağlı olarak değişiklikler göstermiştir.

Osmanlı Devletinde 19. yüzyıl merkez ve taşra yönetimi ve münasebetleri bükımından oldukça hareketli ve sıkıntı bir dönemdir. 18. asrın sonunda Fransanın Mısır işgali, asrın başında Sultan III. Selim'in şehadeti, peşpeşe IV. Mustafa'nın cülusu ve hal'i Sultan II. Mahmud'un cülusu, Nizam-ı Cedid'in lağvi, Sened-i İttifak'ın kabulü, Yeniçeri Ocağının lağvi ve Asakir-i Mansure'nin teşkili, Tanzimat'ın ilanı ve bunun vilayetlerde uygulaması, sık sık yapılan tayin ve aziller diğer bölgeler gibi Tokat'ta da merkez ile taşra arasındaki münasebetlerin konularını teşkil etmektedir.

Tokat'da cereyan eden olumlu olumsuz olaylar, gelişmeler kadar Trabzon, Amasya, Sivas gibi çevre illerde yaşanan olumsuzluklar, çatışmalar Tokat şehir hayatını ve iktisadi durumunu etkilemiş, halkın ve ileri gelenlerin şikayetleri üzerine merkezin aldığı tedbirler fermanlarla Tokat yöneticilerine bildirilmektedir.

Şehrin dokumacılık, dericilik bakırcılık ve madencilik vs. sahalarındaki canlı iktisadi hayatına dair olumlu-olumsuz ge-

lişmeler, vergilerin miktarı, çeşidi ve toplanmasında yaşanan hadiseler merkez taşra arasındaki münasebetlerden takip edilmektedir. Bütün bunlaryaşanırken merkezi hükümetce yapılan tayinleri, yer değiştirmeleri bunların uygulamada aldığı şekilleri berat ve buyrulduklardan takip etmek mümkün olmaktadır.

Bu tebliğde, belirtilen bu hususlarla ilgili değerlendirme ve yorumlar yapılacaktır.

Milli Mücadele Yıllarında Tokat'ta Düzenlenen Mitingler

Mehmet ŞAHİNGÖZ - Yunus Emre TEKİNSOY
Gazi Üniversitesi - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup sayılan Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalamak mecburiyetinde bırakılmıştır. İtilaf Devletleri Mütareke'nin mahut 7. ve 12. maddelerine dayanarak Kasım 1918 başlarından itibaren ilki Musul olmak üzere çeşitli bölgeleri işgal etmeye başlamıştır. Hatta resmi bir işgal olarak nitelendirilmese de 13 Kasım 1918'de devletin başkenti İstanbul da fiilen işgale uğramıştır. Ancak bu işgaller içerisinde 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgali önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Söz konusu işgal ülke çapında büyük bir infiale neden olmuş mitingler ve telgraflar aracılığıyla protesto edilmiştir. Aslında İstiklal Harbi dönemi ülke genelinde birçok meseleden dolayı mitinglerin tertip edildiği protesto telgraflarının gönderildiği bir dönemdir. Mesela, Güney bölgelerinde yapılan her işgal ve değişiklikler, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifası, Sevr Antlaşması'nın imzalanması, herhangi bir devlet adamının milli menfaatlere uymayan beyanati veya yabancı bir devlet adamının Türkiye üzerine beyanati, Osmanlı istiklâl günü münasebetiyle, herhangi bir cephede kazanılan galibiyet veya mağlubiyet üzerine, İzmir'in, İstanbul'un, Maraş'ın işgali nedeniyle, çeşitli mahallerin kendilerini kurtarmak gayesiyle, Sivas Kongresi kararlarına iltihak edilmesi gibi, sayısı daha da artan pek

çok mevzu üzerine mitingler yapılmıştır. Mondros Mütarekesi sonrasında ülkenin içine düştüğü durum karşısında Tokat ve havalisinde de tepkiler meydana gelmiştir. Bu tepkiler özellikle müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin teşkili şeklinde kendini gösterirken diğer taraftan işgaller karşısında mitingler tertibi ve protesto telgraflarıyla kendisini hissettirmiştir. Bu çalışma Tokat ve havalisinde İstiklal Harbi Dönemi'nde gerçekleşen mitingler ve protesto telgraflarını merkeze alınarak halkın hadiseler karşısında takındığı tutumu ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada arşiv belgelerinin yanında döneme ait gazeteler ile konu hakkında kaleme alınmış telif eserlerden de istifade edilmiştir.

Osmanlı Mangırının İmal Edildiği Tokat Kalhanesinde Ücretler

Mehmet Yavuz ERLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Osmanlı Devleti Ergani, Maden, Tokat, Erbaa v.b. yörelerde bulunan bakır cevherlerini Tokat kazancılar esnafı için tesis edilmiş olan bakır kalhanesinde saflaştırıp cürufundan ayırdıktan sonra at arabaları ve deve kervanları ile Samsun iskelesine sevk etmiştir. Bu bakır madeni sevkiyatında kullanılan yolun emektarları 1516 yılından itibaren oluşturulan geleneksel kadim güzergâhı ve ulaşım araçlarını kullandıkları anlaşılır. XIX. yüzyılda ise bu kadim işletmenin emektarları arasında ecnebilerin de yer almaya başladığı anlaşılır. Arşivlerimiz bünyesinde tespit ettiğimiz Tokat Kalhanesi'nde hizmet veren maden mühendisi, orman mühendisi, ziraat mühendisi, tercüman ve amelelerin ekonomik gelir dağılımları ile birlikte işletmenin devlete olan masraf bilançosu oluşturulmaya çalışılacaktır. Tokat Kalhanesi'nde saflaştırılan bakırın bilhassa Payitahtta bulunan Osmanlı Darphanesi'nde Osmanlı'da "mangır" olarak bilinen ve kuruşun bir altında değer olarak yer alan bakır paraya dair bazı veriler aktarılacaktır. Böylelikle Osmanlı finans sistemi içerisinde kırsal alanda ekonominin likit can damarını oluşturan mangırın kırsal ve kent pazarlarındaki ekonomik varlığının önemine dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Bilindiği üzere Osmanlı finans sisteminde kullanılan madeni paralar Fatih sonrasında "altun", gümüştan mamul "guruş" ve bakırdan

mamul olan “mangır” ile tanımlanır ve nümizmatik bilimi içerisinde yer alır. Fatih öncesinde kullanılan çift metalli para birimine dayalı finans sistemi Fatih ile birlikte geliştirilmiş ve çağdaş güçlü ekonomilerle muadil bir finans sistemi oluşturulmuştur. Ancak Osmanlı topraklarında bulunan altın ve gümüş madenlerinin nedreti beraberinde Osmanlı piyasalarında madeni para sıkıntısına yol açarak bir tür stagflasyon oluşumuna neden olmuştur. Likit madeni paranın kıtlığı nedeniyle oluşan iç piyasadaki ekonomik durgunluğun çözümünde Osmanlı mangırını can simidi vazifesi görmüş ve gündelik piyasanın yegane madeni para birimi olarak ticari ve ekonomik aktivitenin sürekliliğini ve sürdürülebilirliğini garanti altına almıştır. Ancak bakırın bizzat harp malzemelerinin ya da gündelik mutfak eşyalarının yapımında da esas cevher olarak değerlendirilmesi bazı durumlarda Darphanenin ihtiyacı olan maden cevherinin temininde güçlükler yol açmıştır. Bu gibi durumlarda piyasadaki ekonomik aktiviteyi temin ve tesiste yeterli olmayan altın ve gümüş paradaki daralmaya bir de bakırdan mamul mangırların dâhil olduğu anlaşılır. Osmanlı maliyesinin bu gibi durumlarda bir dönem için alternatif dördüncü bir metal para birimi üzerinde sorunu çözmeye çalıştığı anlaşılır. Yine mikyasatındaki düşüklüklerle ya da nikel gibi bazı farklı metallerin devreye sokularak Osmanlı finans sistemi içerisinde altın, gürüş ve mangıra ilave olarak “para” adı altında bir dördüncü madeni para yapımında alternatif maden arayışına girdiği anlaşılır. Çalışmamızda Osmanlı mali sistemi içerisinde Tokat Kalhanesinin ehemmiyeti ve çalışma düzeni ile ilgili tarihi belgeler ışığında bazı bilinmeyen tarihi gerçekler ortaya çıkarılacaktır.

Milli Mücadele Dönemi Boyunca Batı Basınında Tokat

Mekki ULUDAĞ
Dicle Üniversitesi

Bu çalışmada, Amerikan, Fransız ve İngiliz basın organları ile aynı ülkelerin resmi temsilci raporlarında Millî Mücadele yıllarında Tokat'a ilişkin yer almış olan haber ve yazılar değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın amacı, batı basınında ilgili dönemde Tokat ile ilgili olarak yer almış olan haber ve yazıların tespit edilerek değerlendirilmesidir. Çalışmada muhteva analizi metodu kullanılmıştır. Buna göre öncelikle haber ve yazılar tespit edilmiş, ardından bir sınıflandırma yapılmış ve son olarak karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırmanın en önemli muhtemel bulguları, Tokat ilinin Millî Mücadele dönemi ile ilgili literatürüne katkı sağlanması ve Tokat ile ilgili batı basınındaki gerçekle ilgisi olmayan haber ve yazıların tespit edilmesidir. Tokat, Millî Mücadele döneminde işgale uğramamış illerden birisi olmakla birlikte Millî Mücadele sürecinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir kent olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonra gittiği ilk şehirlerden biri olan Tokat ili, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde temsil edilmiştir. Tokat şehri, insan kaynağı ve malzeme desteği anlamında tüm imkanlarıyla Millî Mücadele sürecine destek vermiştir. Tokat, dönem boyunca Rum çetelerinin şehirdeki eşkıyalık faaliyetleriyle de sık olarak gündeme gelmiştir. Bu çalışma için Londra, Paris, Washington ve New York merkezli basın organ-

larında yayınlanmış olan haberler ile ilgili ülkelerin İstanbul ve İzmir'deki komiserleri ve konsolosluk raporlarından yararlanılmıştır. İlgili yayınlardan, Tokat'taki gelişmelerin yakından takip edildiği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Ayrıca Tokat ile ilgili dış haberlerde açık bir şekilde Ermeni ve Rum diasporalarının etkisi görülmekte olup bu kaynaklardan gelen yazıların büyük çoğunluğunun yalan yanlış bilgilerden ibaret propaganda amaçlı yazılar olduğu anlaşılmaktadır. Amerikan yardım kuruluşları adına bölgeye gelmiş olan bazı kişilerin Rum ve Ermeni propagandalarına yardımcı oldukları ve açıkça bu konuda çarpıtma raporlar yazmış oldukları anlaşılmaktadır. Yabancı basın organları ile raporlarından Tokat ile ilgili elde edilen bilgiler, TBMM zabıtları, yerli basın ve konu ile ilgili diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılmak suretiyle mukayeseli bir çalışma yapılmıştır.

Tokat Alevilerinin İbadet ve Dini Hayatlarında Abdal Musa Cem'i ve Kurbanı

Melike TEPECİK
Araştırmacı

Abdal Musa, Anadolu'daki Alevi örgütlenmesini geliştiren, kurumsallaştıran, yüzlerce kişiye eğitim verip irşâd eden erenlerden birisidir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin manevî halifelerindendir. Yaşadığı dönemde ve sonraki dönemlerde Aleviler için bir gönül eri olmuştur. Onun payesi sultanlık, mer-tebesi Abdallık'tır. Alevilikteki on iki posttan on birincisi olan Ayakçı postu'nun diğer adı "Abdal Musa Sultan Postu'dur" Bereket Cemi de denilen Abdal Musa Cemi bütün canların katılımıyla tohumlar ekilmeden önce ekilişlerin bereketli olması ya da kaza ve belalardan korunmak veya birlik beraberlik için yapılan cemdir. Bu cemde kurban ve diğer masrafları ceme katılanların tamamı karşılanmaktadır. Alevi inancına göre Abdal Musa ceminin düzenlendiği ve kurbanının kesildiği yıl köyde elem, keder, hastalık olmaz, mahsul bereketlenir. Doğan çocuklar anne-babasına ve büyüklerine karşı saygılı olur. Dargınlar barıştırılır, sorunlar çözüme kavuşturulur. Anadolu Aleviliğinde birbirinden farklı pek çok ocağın bulunması inanç ve pratiklerin sözlü yollarla dedeler tarafından taliplere aktarılmasından dolayı her Alevi köyünde cemlerin birbirine tıpatıp benzer şekilde sürdürüldüğünü söylemek mümkün değildir. Alevi Ocakları inançsal anlamda aynı inanç sisteminin halkası olmalarına rağmen gerçekleştirilen ritüeller ve inanç pratikleri ocaktan

ocağa farklılıklar göstermektedir. “Yol bir sürekin bin bir” tabiri de bu durumu ifade etmektedir. Abdal Musa cemi perşembeyi cumaya bağlayan akşam daha çok kış aylarında On iki hizmet üzere yapılır. Bu cemin bir başka özelliği musahibi olsun olmasın tüm taliplere açık olmasıdır.

Osmanlı idari siteminde Eyalet-i Rum olarak bilinen ve öteden beri Alevi nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Tokat yöresinde inanç sisteminin günümüze kadar varlığını devam ettirmesinde kuşkusuz Alevi Ocakları büyük rol üstlenmiştir. Tokat Alevi Ocaklarının ve talip topluluklarının icra ettiği; 1. İkrâr Cemi, 2. Abdal Musa Cemi, 3. Görgü Cemi, 4. Musâhiplik Cemi, 5. Muharrem Cemi, 6. Hızır Cemi, 7. Dardan İndirme Cemi, 9. Düşkünülden Kaldırma Cem ibadetleri ve inanç pratikleri arasında önemli bir yere sahip olan “Abdal Musa Cemi ve Kurbanı” çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. Türkiye Aleviliği açısından bakıldığında, Abdal Musa Cem ve Kurbanı ile ilgili pratiklerin bazı yörelere göre Tokat Aleviliğinde canlılığını yüzyıllardır koruduğu gözlemlenmektedir. Abdal Musa'nın Antalya Elmalı Tekke'de bulunan türbesi dışında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde var olan makamlarından birisi Tokat sınırları içerisinde bulunmaktadır. Çalışmamız; Tokat Alevi Ocaklarının Abdal Musa Cemi ve Kurbanı ile ilgili ibadet ve uygulamalarında ki pratikleri dedelerden alınan ve katılımlı gözlem yoluyla elde edilen bilgiler ışığında ortaya koymayı hedeflemektedir.

Tokat'ta Hızır Kültüne Bağlı İnançlar, Hıdırellez Gelenekleri ve Hıdırlık Mekânları

Muhammed AVŞAR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Türk kültüründe Hızır kültüne bağlı pek çok inanç ve pratik yer almaktadır. Bu inanç ve pratiklerle yoğun olarak Hıdırellez törenlerinde karşılaşılma ile birlikte sözlü kültür dairesi içerisinde Hıdırellez dışında da Hızır'a ait birçok toplumsal bilgi mevcuttur. Hızır; incitilmesinden korkulan, ilahi sırlara vakıf ve saygı duyulan ulu bir kişi olarak kült haline gelmiştir. İslamiyet öncesinde koruyucu ruhlardan kabul edilen Boz Atlı Yol İyesi İslamiyet'in kabulüyle birlikte Boz Atlı Hızır inancına dönüşmüş, İslami bir form kazanmıştır. Bolluğu, bereketi, talihi, şansı, yazın gelişini, aydınlığı ve dileklerin kabulünü sembolize eden Hıdırellez Bayramı ise Türk toplumunun ortak değeri olarak her yıl 6 Mayıs tarihinde kutlanmakta; bu tarihte Hızır ve İlyas Peygamberin buluşarak insanlara yardım ettiğine, şans ve bereket getirdiğine inanılmaktadır. Tokat; geçmişten bugüne kadar Hızır kültünün canlı bir şekilde yaşatılmaya devam ettiği, Hıdırellez Bayramının zengin ritüellerle kutlandığı müstesna şehirlerden biridir. Tarih boyunca farklı kültürlerden, inançlardan, dinlerden ve mezheplerden insanlara ev sahipliği yapmış olan Tokat'taki bu çeşitlilik toplumsal törenlere de aksetmiştir. Yaptığımız araştırmalarda Hıdırellez'in Tokat'ın toplumsal hayatında önemli bir yeri olduğu ve Hıdırellez ritüellerinin icra edildiği birçok Hıdırlık mekânının varlığı

tespit edilmiştir. Bu tespitlerden hareketle Hızır inancının ve Hıdırellez'in geçmişten bugüne Tokat'taki yeri ve önemini ortaya koymak, kaybolmaya yüz tutmuş inançların ve geleneklerin sözlü kültür ortamından yazılı kültür ortamına aktarılması suretiyle unutulmasına mani olmak ve Türk halk kültürüne katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmamızda kaynak tarama, görüşme, gözlem yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Tokat'ta Bulunan Bir Cönkte Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin İzleri

Muhammed İkbâl GÜLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

XIX. asrın sonları XX. asrın başlarında yaşamış ve Erzurum'un son dönemde yetiştirdiği mutasavvıf şâirlerden olan Kolağası Ali Rızâ Efendi, tasavvuf neşvesinin canlı bir şekilde yaşandığı Erzurum'da doğmuş; mensup olduğu Kâdirî ve Şettârî tarikatlarının neşvesini Sivas'tan Elazığ'a, oradan Tokat'a kadar yaymış; bununla birlikte Karazlı Hakkı Bey (İsmail Hakkı Tercan v.1948), Hacı Muharrem Hilmî Efendi (Muharrem Hilmi Kösetürkmen v. 1964), Âmâlar Şeyhi Osman Kemâlî Efendi (v. 1954) gibi tasavvuf âleminde nâm salmış isimlere şeyhlik etmiş ve bunların yanı sıra manzum ve mensur olarak kaleme almış olduğu eserleriyle dinî-tasavvûfî Türk edebiyatının güzide simalarından biri olmuştur. 1912 yılı sonu 1913 yılı başlarında Erzurum'dan ayrılıp Tokat'ta göç ederek dönemin Tokat mutasarrıfı ile evli olan kızının yanına yerleşen Kolağası Ali Rızâ Efendi, Tokat Ali Paşa Camisi'nde üç sene boyunca Cuma ve Ramazan vaazlarında bulunmuş ve 28 Haziran 1919 tarihinde Tokat'ta vefat etmiştir. Tebliğimizin konusu ise hâlihazırda Tokat'ta yaşayan İhsan Irgın'ın şahsî kütüphanesinde bulunan ve içerisinde Kolağası Ali Rızâ Efendi'ye ait şiirlerin de yer aldığı cönk olacaktır. 135 varaktan müteşekkil cönkte Âdemî, Nesîmî, Nizamoglu, Hakkı ve birkaç farklı şaire ait şiirlerin yanısıra Rızâ mahlasıyla kaleme alınmış şiirler de mevcuttur. Rızâ mah-

İlâhî bu şiirlerin bir kısmı Kolağası Ali Rızâ Efendi'ye dair daha önceki çalışmalar aracılığıyla farklı kaynaklarda tespit edilmiş olup bir kısmının ise şimdiye kadar herhangi bir kaynakta yer almadığı görülmüştür. Bu çalışmada hem ilgili cöngün tavsifi gerçekleştirilmiş hem de cönkte Kolağası Ali Rızâ Efendi'ye ait olan şiirler çeviri yazı yoluyla neşredilmiştir.

Hizmet Amaçlarına Göre Tokat'ta Kurulan Vakıflar (1500-1700 Yılları Arası)

Muhammet OKUDAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf kurumu kendini hayatın her alanında göstermiştir. Bunu Esat Arsebük şu şekilde ifade etmiştir: “Bir kişi vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallarından yer ve içer, vakıf kitaplarından okur, bir vakıf mektebinde hocalık yapar, maaşını vakıf idaresinden alır ve öldüğü zaman vakıf bir tabuta konulup, vakıf bir mezarlığa gömülürdü.” Biz bu bildirimizde 16 ve 18. yüzyıllar arasında Tokat merkezde kurulan vakıfları hizmet amaçlarına göre sınıflandırıp tahlil etmeye çalışacağız. Araştırmamıza konu olan dönem içerisinde vâkıflar, kırk dört vakfiyede yüz on dört farklı hizmetin yerine getirilmesini şart koşmuşlardır.

Hayırseverlerin genellikle dini hizmetlerle ilgili vakıflar kurmuş olup bu alana yönelik altmış yedi hizmet şartı tespit edilmiştir. Bu dönemde vakıf kurucuları yeni dini kurum yaptırmaktan ziyade var olan kurumların ihyası ve buralardaki hizmetlerin devamını sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Cami ve mescitlerin bakım ve onarımı, buralarda görevli imam, müezzin gibi görevlilerin maaşlarının ödenmesi, aydınlatma masrafları, Mevlid okutma, vefat edenler için Kur'an okutulması, dua edilmesi ve kurban kesilmesi gibi dini hizmetlerin ifası vakfiyelerde hizmet şartı olarak öne çıkmaktadır.

İncelenen vakfiyeler içerisinde yirmi beş hizmet şartının eğitim hizmetlerine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Vakfiyelerden iki hayırseverin medrese yaptırdığı, bir hayırseverin kötü durumda olan bir medreseyi yeniden inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Yine muallim ve müderris maaşlarının ödenmesi, medreselerin aydınlatılması ve çeşitli diğer ihtiyaçlarının giderilmesi de vâkıflar tarafından şart koşulmuştur.

Son olarak da Tokatlı hayırseverlerin ihtiyaç sahibi insanların karnının doyurulması, çeşme, kuyu ve su yollarının bakım ve onarımının yapılması gibi sosyal ve bayındırlık alanında da vakıflar kurduğu tespit edilmiştir. Bu bildirimizle Tokat tarihine mütevazı da olsa bir katkı sunmayı amaçlamaktayız.

TBMM'nin İlk Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Kunduh)

Muhittin DEMİRAY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

1865-1933 Yılları arasında yaşayan Bekir Sami Kunduh, Anadolu'da toplanan TBMM'nin kurduğu icra vekilleri heyetinin ilk Hariciye Vekili olmuştur. Osetya'nın Saniba köyünde doğan Bekir Sami, babası Çarlık Rusya Generali Kundukatı Musa liderliğindeki bir grup Kafkas göçmeni ile Anadolu'ya göç ederek, 1867'de Tokat'ın Batmantaş köyüne yerleşti. İstanbul'da Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesini) bitiren Bekir Sami Bey Fransa'da Paris Siyasal Bilgiler okulunu bitirdi. Bekir Sami Birinci Dünya Savaşından sonra 1919'da Milli Ahrar Fırkası kurucuları arasında Osmanlı siyaseti içerisinde aktif olarak yer aldı. Bekir Sami Kafkas kökenli olması dolayısıyla Kafkas halklarının siyasi mücadelelerinde de Kafkas sürgünlerinin Osmanlı topraklarında oluşturmuş bulunduğu "Çerkes İttihad ve Teavun Cemiyeti", "Türkiye'de Şimali Kafkasya Siyasi Göçmenleri Komitesi", "Şimali Kafkas Cemiyeti", "Kafkas İttihad Cemiyeti" gibi örgütlerde aktif olarak bulundu. Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasından sonra Anadolu'daki Milli Mücadeleye katılan Bekir Sami bey Erzurum Kongresinden itibaren Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşının içinde aktif olarak görev aldı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı'nda Amasya Mebusu olarak katılan Bekir Sami bey, Osmanlı Meclisinin İngilizler tarafından dağıtılması üzerine Ankara'da kurulan TBMM'ye

Amasya Mebusu olarak katıldı. TBMM’de oluşturulan İcra Vekilleri heyetinde 3 Haziran 1920’de Hariciye vekaletine atanarak TBMM’nin ilk Dışişleri Bakanı oldu ve bu görevini istifa ettiği 8 Mayıs 1921 tarihine kadar sürdürdü. Bekir Sami Bey Hariciye vekili olarak TBMM’de alınan kararlar doğrultusunda 11 Mayıs 1920’de Sovyetler Birliği ile ilişkileri düzenlemek üzere gönderilen heyete başkanlık etti. Mart 1921’de Londra’da toplanan Konferansa TBMM heyeti başkanı olarak katılan Bekir Sami Bey, Londra’da İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri ile yapmış olduğu ikili anlaşmaların TBMM tarafından onaylanmaması sonrası Hariciye Vekaleti görevini bıraktı. TBMM’nin ikinci dönemi seçimlerinde Tokat milletvekili olarak görev aldı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları arasına bulundu. 1926’da İzmir Suikastı sonrası yargılanarak berat etti ve aktif siyaseti bıraktı. TBMM’nin ilk hariciye vekili olarak görev yapan Bekir Sami bey bir yönü ile Osmanlıdan kalan son vatan toprağını savunmak için çalışırken diğer taraftan bir Kafkas göçmeni olarak Kafkas halklarının bağımsızlığı için mücadele eden kuruluşları aktif bir şekilde destek vermiştir. O dönemin zor şartları altında görev yapmaya çalışan Bekir Sami Bey’in TBMM ilk hariciye bakanı ve heyet başkanı olarak gerçekleştirdiği görüşmelerde öncelikler konusunda zaman zaman zorlandığı görülmektedir. Bekir Sami Bey’in Londra görüşmeleri esnasında itilaf devletleri ile vardığı ikili anlaşmalardaki tutumunda İngiltere ve Fransa’nın Kafkas halklarının “Kafkas Seddi” oluşturma çabalarına yapacakları muhtemel katkılar konusunda beklentisinin etkisinin olduğunu düşünmek mümkündür. Bu itibarla bu çalışmada Bekir Sami beyin Siyasi görüşleri çerçevesinde SSCB’ye heyet başkanı olarak bulunduğu dönemdeki görüşmeler, Londra Konferansı esnasında ortaya çıkan TBMM ile görüş ayrılığının nedenleri ve Kurtuluş Savaşına bakış açısının zamanın şartları göz önünde alınarak bir değerlendirilerek, Kafkas kökenli bir Tokat’lı olarak Bekir Sami beyin Mustafa Kemal ile görüş ayrılığına götüren siyasi farklılıklarının bir analizi yapılmaya çalışacaktır.

Demokrat Parti Tokat İl Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Örgütlenmesi

Muhsin Ertürk BUDAK
Kafkas Üniversitesi

Türk Siyasi Tarihinin en önemli konularından biri kuşkusuz Demokrat Partinin iktidara geliş sürecidir. Bu süreç partinin illerde örgütlenmesinden bağımsız bir şekilde düşünülemez. Kuruluşundan hemen sonra yurt genelinde hızlı bir teşkilatlanma faaliyeti içerisine giren DP, bir ay gibi kısa bir zamanda il örgütlerini kurmaya başlamıştır. Memleketin her yanında ocak, bucak, ilçe ve il teşkilatlarını organize etmiştir. 1946 seçimlerinin erkene alınması ise bu durum karşısında partiyi zor durumda bırakmıştır. Partinin kısa süre içerisinde Tokat'ta da örgütlendiği görülmektedir. 8 Nisan 1946 tarihinde il teşkilatı kurulmuştur. DP'nin Tokat'taki teşkilatlanma çalışmalarının neticesi olarak 5 Ocak 1948'de Tokat İl Kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu kongre CHP Tokat İl İdare Kurulu tarafından dikkatle takip edilmiş ve kongre hakkında elde edilen bilgiler vakit kaybedilmeden genel sekreterliğe bildirilmiştir. CHP aslında ilk etapta DP'nin kuruluşunu çok önemsememiş ve konu üzerinde pek durmayı tercih etmemiştir. Ancak il örgütlenmelerinin hızlı bir şekilde yapılması DP üzerine dikkatleri çekmiştir. Hatta DP, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimleri Tokat da kazanmış ve dokuz vekilin sekizini almayı başarmıştır. Tokat ilinde bu derece başarı göstermesi DP'nin örgütlenme bakımından iyi çalıştığının da bir göstergesidir. 1954 yılı seçimlerinde

yine Tokat da DP birinci parti olarak kazansa da 1957 seçimlerinde birinciliği CHP'ye kaptırmıştır. İki dönem üst üste seçimleri kazanması ise DP'nin Tokat da iyi bir çalışma yaptığının en büyük göstergesidir.

Gaziosmanpaşa Lisesi Tarihi

Ümit Baki ERDEM
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Tokat için 16. asırda Evliya Çelebi tarafından yapılan “alimler yurdu, fazıllar konağı” tespiti Tokat’ın eski zamanlardan beri eğitim ve öğretimde önemli bir konumda yer aldığına ispatıdır. Yaşadıkları dönemde görüşleri ve uygulamalarıyla Osmanlı Devleti’nin sonraki parlak dönemlerine de yön vermiş olan Kemalpaşazade, Molla Hüsrev gibi âlimlerin de bu topraklardan çıkması Tokat’ın eğitim alanında bir memba teşkil ettiğinin kanıtıdır.

Osmanlı’da batılılaşma hareketleriyle birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da gelişmeler yaşanmış ve yeni eğitim kurumları ortaya çıkmıştır. Tanzimatla birlikte açılmaya başlanan Rüştîye Mekteplerinin örneklerinden bir tanesi de 1884 yılında eğitime başlayan Tokat Rüştîyesidir. Bugünkü Gaziosmanpaşa Lisesinin temellerini oluşturan mektep, 1902 yılına kadar rüştiye olarak eğitim vermiş, bu tarihten sonra 5 yıllık idâdiye dönüştürülmüş, 1924 yılında ise askerî lise ile birleştirilmiştir. 1928 yılından itibaren karma eğitime geçen kurumun bugünkü kullanılan binası 1936 yılında faaliyete girmiştir. 1947-1948 eğitim ve öğretim yılında Yeşilirmak Özel Lisesine dönüştürülen okul, 1949 yılında yeniden resmî lise yapılarak Tokat Lisesi adını almıştır. 20 Ocak 1953’ten sonra Tokat’ın yetiştirdiği Plevne Savaşı’nın büyük kahramanı Gazi Osman Paşa’nın adı Tokat

Lisesine verilmiştir. 1965 yılında okula pansiyon binası, 1973 yılında ek bina, 1974'te de öğretmen okulu binası yapılmış ve okul son şeklini almıştır.

Bu çalışmada okulun kendi arşivinden temin edilen belgeler ile Osmanlı Arşivinden elde edilen kayıtlar esas alınarak okulun kuruluşu ve tarihi değişim süreci anlatılmaya çalışılacaktır. Okulun tarihi sürecinin yanında okuldan mezun olan kişilerle görüşmeler yapılarak okul yaşantıları ve anıları dinlenecek, lisenin tarihi derli toplu bir şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Posta Pullarına Yansıyan Bir Şehir: Tokat

Murat HANİLÇE - Mustafa KILINÇ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi - PTT Tokat Karşıyaka Şube Müdürü

Bir okul müdürü olan Rowland Hill'in yapışkanlı pulu icat etmesiyle dünyada ilk pul 1840'ta "Penny Black" adıyla İngiltere'de basıldı. Pulun icadı belgelerin ve mektupların ağırlıklarına göre fiyatlandırılmasını mümkün hâle getirdi. Bu politikanın bir sonucu olarak daha fazla insan, belgelerini posta yoluyla göndermek üzere zarf kullanmayı tercih etti. Rowland'ın kardeşi Edwin zarf katlayan bir makine icat etti. İngiltere'de ilk posta pulunun basılmasından yirmi üç sene sonra, Osmanlı Devleti 1863'te ilk posta pulunu basarak Asya'da kendi pulunu basan ikinci bağımsız ülke oldu. 2013'te PTT tarafından açılan pul müzesinde Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar basılan pullar sergilenmekte ve depolanmaktadır.

Pullar posta gönderimi yanında temalarıyla da âdeta birer sanat eseri ya da döneminin ruhunu ortaya koyan belgesel özelliği göstermektedirler. Özellikle PTT'nin bastığı pullar arasında tematik olanlar da vardır. Tematik pulların bir kısmı, şehir odaklı olabilmektedir.

Bu çalışmada; Tokat şehri ve ilçelerini içeren farklı temalardaki pullar tespit edilip sınıflandırılacak ve bunlar üzerinden şehir tarihinin seyri tespit edilmeye, bazı mekânların dünden bugüne değişimi ifade edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca çalışmada, geçmiş

dönemde yapılan pullara ek olarak Tokat temalı özel seri pullara da yer verilecektir. PTT'nin kişiselleştirilmiş pul uygulaması aracılığıyla Tokat'a özgü ve tamamen yeni bir pul tasarımı da çalışmanın sonuna eklenecektir.

Hacı İvaz Paşa'dan Kemal Atan Gür'e: Tokatlı Hacivat

Murat HANILÇE - Tuğçe Nur KESİN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Kemal Atan GÜR
Kültür Turizm Bakanlığı Tiyatro Sanatçısı

Hacı İvaz Paşa; Osmanlı devlet adamı, asker ve mimardır. I. Mehmed (Çelebi) döneminde Bursa subaşılığı, Bursa valiliği ve vezirlik görevlerinde bulunmuştur. II. Murad'ın saltanatı zamanında vezirlik yapmıştır. Bursa'nın sembollerinden Yeşil Camii'nin planını çizen, yapımını üstlenen kişidir. Tokat'ta doğmuş olmasına rağmen Bursa'ya kazandırdığı eserleri nedeniyle daha çok "Bursalı" olarak tanınmaktadır. Cumhuriyetin ilanından bu yana yapılan çeşitli bilimsel yayınlarda 1428'de ölen Hacı İvaz Paşa'nın aynı zamanda Karagöz oyunundaki Hacivat isimli hayalî kahraman olduğu öne sürülmektedir.

Gölge oyunu ile Karagöz oyununun tarihçesi zaman içerisinde birbirine geçmiştir. Hindistan üzerinden Selçuklu döneminde Anadolu'ya geldiği rivayet edilen gölge oyunu geleneği ile Mısır'dan Osmanlı topraklarına gelen ve Türk deri ustaları tarafından geliştirilen gölge oyunu aynı değildir. Birinci iddia bir rivayetin ötesine geçmezken ikinci iddiada geçen geleneğin Mısır'dan Anadolu'ya Yavuz Sultan Selim döneminde geçtiğine dair çeşitli tarihsel kayıtlar bulunmaktadır. Karagöz oyunu hakkında elde bulunan ilk tarihi bilgilerin 16. asra ait olması da bu oyunun tarihlendirilmesindeki tezi güçlendirmektedir.

Günümüzde hayalî kimliğiyle öne çıkan Kemal Atan Gür, Hacivat adını işletmesi ve yaptığı işle Tokat'ta yaşatmaktadır. On altı yaşından itibaren tiyatronun içinde bulunan ve şimdilerde Türkiye'nin ender hayalîlerinden birisi olan Gür, Karagöz oyunlarının yanında modern tiyatro oyunlarını da çeşitli etkinliklerle seyircisine ulaştırmaktadır. Gür, aynı zamanda tasvir sanatçısıdır. Tokatlı deri ustası Sadettin Vahidoğlu'nun yeterli inceliğe getirdiği cam deri üzerine Gür tarafından şekil verilip boyanarak aktarılan Karagöz ve Hacivat tiplerini perdeye çıkmaya hazır hâle gelmektedir.

Bu çalışmanın giriş kısmında Karagöz oyununun tarihsel gelişimine değinilmiştir. Giriş kısmından sonra çalışma üç bölüm üzerinde kurgulanmıştır. İlk bölümde Hacı İvaz Paşa'nın kimliği, yerine getirdiği görevler, banisi olduğu eserler anlatılmış; ardından yaşadığı dönem ve içerisinde yer aldığı olaylar ışığında Hacivat karakteri olup olamayacağı tartışılmıştır. İkinci bölümde Tokat'ta Hacivat'ı oyunlarıyla yaşatan bir hayalî olan Kemal Atan Gür anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Kemal Atan Gür ve Sadettin Vahidoğlu ustaların anlatımıyla derinin hayalî karaktere dönüşme süreci ifade edilmiştir. Sonuç kısmında Hacivat'ın Tokat'ın tarihsel süreci ve sosyal hayatındaki yerine değinilmiştir. Çalışmanın ekinde "Tokatlı Hacivat" başlıklı özgün bir Karagöz oyun metnine yer verilmiştir.

Tokat'ta Kazanılan Büyük İslam Zaferi: Dazimon Savaşı

Mustafa DAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Bizans tarihinde Amaorion Hanedanı İmparatorlarından Theofilos'un hükümdarlığı (829-842) İslam-Bizans mücadeleleri bakımından dikkat çekici gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İslam Kültür ve Medeniyetine hayranlığı ve Halife Harun Reşid'i rol model seçmesiyle tanınan ve Bizans başkentinde İslam etkisini dikkat çekici biçimde hâkim kılan İmparator Theofilos, Fırat nehrinin doğusu ve Kilikya'daki İslam hâkimiyetini zayıflatmak ve Bizans sınırlarını Müslümanların aleyhine genişletmek için hiçbir fırsatı da kaçırmıyordu. Bu bağlamda Halife Memun'un vefatı üzerine, Abbasi Hilafetindeki karışıklıklardan faydalanarak, Yukarı Mezopotamya'ya bir sefer düzenleyip, Malatya'yı kuşatarak İslam beldelerinde büyük tahribatlara sebep oldu. Yeni Halife Mu'tasım (833-842), Abbasilerin Türk asıllı ünlü komutanı Afşin'le birlikte bir cezalandırma seferine çıktı. 838'de Halife Mu'tasım, Tarsus üzerinden Anadolu'ya girerken, Afşin kuvvetleriyle Malatya üzerinde kuzeye doğru hareket etti. Bizans ordusuyla Müslümanları karşılamak isteyen Theofilos, önce Afşin komutasındaki orduyu bertaraf etmek istedi. 21/22 Temmuz 838'de Tokat şehri yakınlarında Dazimon adıyla bilinen mevkiide yapılan savaşta Afşin, Bizans İmparatoru Theofilos'u ağır bir mağlubiyete uğrattı. İmparator canını kaçarak kurtarabildi. Daha sonra Ankara'da birleşen iki

İslam ordusu, İmparatorun doğduğu şehir olan Amorium üzerine yürüyerek, o dönemde Bizans'ın en mamur şehirlerinden olan Amorium'u fethederek, Malatya kuşatmasının intikamını aldı. Dazimon'da kazanılan zafer, gerek tarihi kaynaklarda gerekse de modern araştırmalarda Amorium'un fethinin gölgesinde kalmıştır. Halbuki bu zafer Tokat'ın yerel tarihi ve İslam hukuku gibi birçok bakımdan önemli sonuçları olmuştur. Dazimon zaferiyle Müslüman Türkler ilk defa Tokat yöresini tanımışlardır. Hukuken herhangi bir beldede Müslümanların zafer kazanması, sancak dalgalandırmaları, o beldenin Dârü'l-İslam sayılması için yeterli bir gerekçe ve gelişmedir. Dolayısıyla bu zafer Tokat'ın İslam yurdu haline gelmesinde atılmış ilk adımdır. Hazırlanacak olan çalışmada birincil kaynaklar ve modern araştırmalardaki veriler kullanılarak, Dazimon zaferinin gelişimi, sonuçları ve önemi üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Tokat Hacı İvaz Paşa Vakıflarındaki Haremeyn Şartlarının XIX. Asır Başlarındaki Ahvaline Dair

Mustafa GÜLER
Afyon Kocatepe Üniversitesi

XV. asırda Osmanlı devletinin önde gelen devlet adamlarından olan Hacı İvaz Paşa Tokat Doğumlu olup yine Tokatta medfundur. Siyasi faaliyetlerinin yanı sıra inşa ettirip bunlara tahsis ettiği birden çok eser ve vakıf akarları ile erken dönem Osmanlı vakıf kurucuları arasında yerini almıştır. Onun Tokat ve Bursa başta olmak üzere dikkate değer hayrat ve akar vakfı mevcuttur.

Bu çalışmanın konusu Hacı İvaz Paşa tarafından 1424 tarihinde tesis edilen vakfiyede zikredilen Medine’de Hz Peygamber’in kabri, Mekke’de Kâbe hizmetlilerine yapılan maddi değer olarak oldukça yüksek miktardaki tahsisatın sonraki dönemlerdeki akıbetidir. Keza XVI. asırda Tokat ve çevresinde tesis edilen Firuz Ağa ve Kabilzade Türbesi vakıflarından da Haremeyn’e tahsisat yapılmıştır. Konuyu ilginç kılan durum XV ve XVI. Asırda tesis edilen bu vakıflardaki Haremeyn tahsisatının sonraki dönem muhasebe ve evkaf defterlerinde yer almamış olmasıdır.

Çalışmanın detayında yukarıda bahsi geçen problemin çözümüne katkı maksadıyla Hacı İvaz Paşa’nın kabrinin de bulunduğu Osmanlı döneminde Tokat Kazâbâd Kazası İyibaba (Beyobası) köyünde tesis ettiği vakfının özelinde XIX. Asır başlarında

tutulan vakıf muhasebe kayıtları incelenecektir. İnceleme ve araştırmalar sonucunda genelde Tokattan Haremeyn'e yapılan tahsislerin akıbetinin ne olduğu, özelde ise özellikle XIX. Asır başlarında Hacı İvaz Paşa vakfının hareketliliği ve oldukça önemli bir yekûn tutan Haremeyn tahsisatının akıbeti ortaya çıkarılacaktır. Çalışmada kaynak olarak Osmanlı Arşivi Belgeleri, Vakıflar Arşivi envanteri ve XIX asır başlarında tutulmuş olan Sicil Kayıtları kullanılacaktır.

Türk Edebiyatındaki Manzum Meşâyih Silsile-Nâmeleri ve Mehmed Emîn Tokadî'nin Silsile-Nâmesi

Mustafa ÖZKAT
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Dinî ilimlerden hüsn-i hatta, hanedanlardan tarikat şeyhlerine kadar geniş bir sahada yaygınlık kazanmış olan silsile-nâmeler, neslin veya nakledilen bilgilerin kesintisiz ve bozulmadan devamını göstermesi bakımından önemli birer kanıttır. Hadis ilmindeki isnad geleneğinden etkilendiği tahmin edilen meşâyih silsile-nâmeleri de bu çerçevede tarikatın kesintisiz bir şekilde Hz. Peygamber'e bağlandığını gösteren birer belge niteliği taşımaktadır. Silsile-nâme kaleme alan her müellif, didaktik nitelikteki bu belgeler aracılığıyla bir ölçüde kendi tarikatının övgüsünü ya da propagandasını yapmış olmaktadır. Tasavvuf kültürü içerisinde manzum, mensur, manzum-mensur olmak üzere üç tarzda kaleme alınan meşâyih silsile-nâmeleri içerisinde Türkçe manzum örneklerin sayısı 60'ın üzerindedir. Türk edebiyatında en eski örneklerine XV. yüzyılda rastladığımız, XVII.-XIX. yüzyıl arasında daha yoğun olarak yazıldığına şahit olduğumuz manzum meşâyih silsile-nâmeleri içerisinde en fazla Halvetiyye, ikinci olarak da Nakşibendiyye tarikatı ve şubelerine ait şeyhlerin konu edildiği anlaşılmaktadır. Tamamı tarikat ehli olan şairler tarafından kaleme alınan ve çoğunlukla aruz ölçüsünün tercih edildiği meşâyih silsile-nâmeleri arasında Mehmed Emîn Tokadî'nin "Silsile-nâme-i Tarîkât-ı Hâcegân-i Nakşibendî" başlıklı manzum silsile-nâmesi

de türün önemli örnekleri arasındadır. Nakşibendî silsilesinin konu edildiği 106 beyitlik silsile-nâmenin na't türündeki ilk bölümü mesnevi (28 beyit), şeyhlerin silsilesinin aktarıldığı ikinci bölümü ise kaside (78 beyit) nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Her iki bölümde de aruzun fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbı kullanılmıştır. Bildirimizde, Mehmed Emîn Tokâdî'nin sekiz nüshası tespit edilen silsile-nâmesi edisyon kritik suretiyle Latin harflerine aktararak incelenecektir. Ayrıca Mehmed Emîn Tokâdî'ye ait mecmualarda tespit ettiğimiz manzumeler de sunum esnasında dile getirilecektir.

Tokat'ın Yetiştirdiği Bir Kùltùr ve Sanat Adamı: Mustafa Necati Elgin

Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Mustafa Necati Bey 1907'de Bingöl'ün Kiđi ilçesinde doğdu. Babasının asker olmasından dolayı öğrenimini farklı yerlerde tamamladı. Babası Sarıkamış'ta, zabit adayı olan ağabeyi ise Çanakkale'de şehit düştü. Cihan Harbi yıllarında Erzurum ve civarındaki Rus ve Ermeni mezalimi üzerine ailesiyle birlikte göçerek Tokat'a yerleşti. 1923 yılında Tokat İdadisi'ni bitirdi. Akabinde aile büyüklerinin izinden giderek askeri liseye kayıt yaptırsa da daha sonra öğretmen okuluna geçti. Mezun olduktan sonra ilk görev yeri Niksar oldu. Bu vesile ile Tokat'ta önemli hizmetleri bulunan Mustafa Necati Bey kendini farklı alanlarda geliştirdi. Tokat'ın meşhur hattatlarından olan Sarı Mehmed Besim Efendi'den meřk etti. Turhallı âlim Mustafa Efendi'den Arapça ve Farsça öğrendi. Niksar'da bulunduğu esnada yörenin folklor ve edebiyatına dair araştırmalar yaptı. Yine meslektaşlarıyla Niksar Halkevi dergisi olan Ülker'i çıkardı. 1939'daki büyük Erzincan Depremi'nden sonra hayatına Konya'da devam etti. Yaptığı çalışmalar Konya'da çıkan muhtelif dergi ve gazetelerde yayımlandı. Tebliğimizde Tokat'ın yetiştirdiği önemli kùltùr ve sanat adamı olan Mustafa Necati Elgin'in hayatı ve Tokat'a katkıları ele alınacaktır.

Tokat'ta Bir Şeyh Ailesi: Şeyh Nasırüddin (Nusret), Etrafı ve Ahfadı

Mustafa TOPATAN
Kırklareli Üniversitesi

Horasan asıllı bir Anadolu sufisi olan Şeyh Nasırüddin (Nusret) H. 7. Yüzyılda uzunca bir seyahat neticesinde Anadolu'ya hicret etmiş, evvelce Erzincan'a gelerek burada evlenmiş, ardından ailesiyle birlikte Tokat-Zile dolaylarına yerleşmiştir. Türbesi, hayatının önemli bir bölümünü geçirdiği Zile'de, adına nisbetle de anılan Aksaray/Tekke köyündedir. Pek çok halifesinin bulunduğu nakledilen Şeyh Nasırüddin'in aynı zamanda yörenin maruf sufilerinden Şeyh Abdülhannan, Şeyh Cemaleddin Dede, Şeyh-Ahî Acebşir ve Şeyh Edhem Çelebi gibi bir çok kimsenin dedesi olduğu da kaydedilir. Bu zevatin, muhtelif tarikatlar ve bu tarikatlara mensup sufiler ile kurdukları irtibatlar, hususiyle hakkında pek az malumat bulunan döneminin maruf şeyhlerinden Osman er-Rûmî ile irtibatları da bilinmektedir. Zikredilen isimler ve bağlı kurumlar etrafında teşekkül ederek zenginleşen tasavvuf kültürünün, Anadolu irfanının önemli bir unsurunu teşkil ettiği şüphesizdir. Bu alandaki bulgu ve belgelerin çeşitliliği; halk muhayyilesinde bu zevat etrafında gelişen ve günümüze değin varlığını sürdüren anlamlandırmaların mevcudiyeti, söz konusu muhitin bölge ve Anadolu kültüründeki derin izlerini ve önemini göstermektedir. Bu çalışmada Şeyh Nasırüddin ile ahfadı ve etrafı hakkında gerek modern çalışmalarda ve gerekse kadim kaynaklarda bulunan

bilgi ve bulgular derlenmeye, yeni bilgilerle zenginleştirilmeye, değerlendirilmeye ve bahse konu zevatın tasavvufi irtibatlarının izi sürülmeye çalışılacaktır.

Muhterem b. Mahmud Tokadî'nin Adab-ı Halvetiyye Risalesi

Müzekkir KIZILKAYA
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Muhterem b. Mahmud Tokadî'nin Adab-ı Halvetiyye Risalesi Tokatlı bir sûfî olan Muhterem b. Mahmut Tokâdî'nin hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bursalı Mehmet Tahir, Pirincizade Süleyman Efendi'nin mevzelerden oluşan eseri Tuhfetü'l-vaizîn'i tanıtırken "Cemal Halvetî'nin halifelerinden Muhterem b. İbnü's-şeyh Mahmud Tokâdî'nin de Şemsü'l-Vaizîn adlı benzer bir eseri vardır" diyerek Muhterem b. Mahmud Tokâdî'nin Cemal Halvetî'nin halifelerinden olduğunu bildirmektedir. Babasının da şeyh olduğu ibnü's-şeyh ifadesinden anlaşılmaktadır. Ancak eserlerinde vermiş olduğu bilgilerden hareketle Tokatlı, tasavvuf geleneğinden neşelenmiş bir aileye mensup olduğu, İstanbul'da ilim tahsili yaptığı ve vaizlik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Şaban-ı Velî ile irtibatı bulunan Tokâdî'nin Şemsü'l-vaizîn ve Rahatü'l-kulûb adlı iki eseri vardır. Muhterem b. Mahmut Tokâdî Rahatü'l-kulûb adlı eserinin 118.-125. varakları arasında yer alan bir risâledir. Risâle'de Halvetiyye tarikatı şeyhlerinden Şeyh Sabani Velî'ye göre tarikat adabı ele alınmıştır. Risâle sekiz bابتan oluşmaktadır. Birinci bab dibâce, ikinci bapta nafileler, üçüncü babda yeme adabı, dördüncü babda yemek adabı, beşinci bada elbise giyme adabı, altıncı babda arzı vakıa, yedinci babda kelimât, sekizinci babda ise tahâret konularını

ele alınmıştır. Bu bildiride Muhterem b. Mahmud Tokâdî'nin Halvetiyye adabına dair kaleme almış olduğu risalesi ve içeriği hakkında bilgi sunulacaktır.

Erbaa Kaleköy (Boğazkesen) Köprüsü ve Osmanlı Dönemi Onarım Girişimleri

Nazim BOY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Bu çalışmada Tokat İli Erbaa İlçesine bağlı Kale Köyü'nün 1,5 km. batısında Yeşilirmak üzerinde bulunan Kaleköy (Boğazkesen) Köprüsü ele alınacaktır. Kaleköy, Erbaa'nın en eski yerleşim alanlarından birisidir. Strabon, M.Ö. 7 yılı ile M.S. 19 yılları arasında kaleme aldığı düşünülen eserinde, Armenia'dan gelen Lykos (Kelkit Çayı) Irmağı ile Ameseia'dan (Amasya) gelen Iris (Yeşilirmak) Irmağının Phanaroia (Erbaa) Ovasında birleştiği yerde bugünkü Eski Kale Köyü olarak bilinen ve kale kalıntılarının mevcudiyetini koruduğu yerde bir şehir kurulduğunu belirtmiş ve şehri ele geçiren Pontus kralı Mithridates Eupator'un buraya kendi şehri manasında Eupatoria adını verdiğini, daha sonra bölgeye hakim olan Roma İmparatoru Gneaus Pompeius Magnus döneminde ise şehrin nüfus ve alan olarak büyüdüğünü ve Magnopolis ismiyle anıldığını ifade etmiştir. Gümümüzde kalenin bulunduğu alana çok yakın bir noktada Yeşilirmak ve Kelkit Çayının birleştiği yerde bulunan Boğazkesen köprüsü konum itibarıyla önemli bir yol güzergâhında bulunmaktadır.

Bu çalışmamız ile ne zaman ve kimin tarafından inşa edildiği bilinmeyen köprünün inşa tarihi belirlenmeye ve Osmanlı döneminde tamirine ilişkin faaliyetler ele alınacaktır. İnşa tarihinin belirlenmesi açısından dönem kaynakları ve köprünün

plan özellikleri ile malzeme esas alınacaktır. Köprünün tamiri hususunda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı arşivinde bulunan belgeler temel kaynağımız olacaktır.

Musa b. Şeyh Tâhir Tokâdî'nin Şehzade Orhan'a Sunduğu Mantıkû'l-Gayb İsimli Eserinin İncelenmesi

Nazım ÇINAR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Musa b. Şeyh Tâhir Tokâdî, Tokat'ın yetiştirdiği güzide alimlerden birisidir. Doğumu ve ölümü hakkında bilgi bulunmayan Musa b. Tâhir on beşinci yüzyılın son yarısı ile on altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Yaşadığı döneme baktığımızda; Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan ve Kanuni Sultan Süleyman gibi sultanların padişahlık yaptığı Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemi olduğu görülmektedir. Her alanda olduğu gibi tarikatlar tarihi açısından da önemli şahsiyetlerin yetiştiği bir dönemdir. Bu şahsiyetlerden birisi olan Musa b. Tâhir, Şeyh Muhammed Kastamonî'den manevi eğitim görmüştür. Kastamonî'nin şeyhi Fazlullah b. Akşemseddin'dir. Bu silsile Akşemseddin b. Hamza'ya, ondan da Hacı Bayram-ı Veli'ye ulaşmaktadır. Dolayısıyla Musa b. Tâhir'in tarikatı "Bayramî-Şemsî"dir. Musa b. Tâhir, tarikat eğitimini Muhammed Kastamonî'den almıştır. Hocası'nın Kastamonu'da yaşaması hasebiyle Kastamonu'yla iç içe olmuştur. Bu zamana kadar halveti olduğu ve Ümmi Şeyh Tahirzade ile aynı kişi olduğu zannedilen Musa b. Tahir, Ümmi Şeyhten yaklaşık bir asır sonra yaşamış ve halveti olmadığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.

Mutasavvıf bir alim olan Musa b. Tâhir'in; "Mantıku'l-Gayb" ve "Feyzü'l-Kudsiyye" isminde iki tane eseri vardır. Musa b. Tâhir, o

dönemde Kastamonu'da sancak beyliği yapan ikinci Bayezid'in torunu şehzade Orhan'a, yazdığı Mantıku'l-gayb isimli eserini sunmuştur. Birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunan eser on üç babdan oluşmaktadır. Eserde ağırlıklı olarak; varlık konusu, vahdet-i vücûd düşüncesi, varlıkların başlangıcı, insanın ruhu, halvet ve zikir, Hak nurunun alametleri, Âlemin kutbu, ricalü'l-gayb gibi konular işlenmiştir. Bu tebliğimizde Musa b. Tâhir hakkında kısa bilgi verdikten sonra eseri on üç ana başlıkta değerlendirerek ilim dünyasına tanıtmaya çalışacağız.

93 Harbi Esnasında Yayımlanan “Resimli Savaş Kronikleri” Adlı Rus Dergisine Gore Plevne ve Gazi Osman Paşa

Necati ÇAVDAR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

1 877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, nâm-ı diğer 93 Harbi ile Plevne ve Gazi Osman Paşa adeta özdeşleşmiş iki başat figürdür. Hem 93 Harbi hem de Gazi Osman Paşa hakkında günümüzde hatırı sayılır bir literatür mevcuttur. Tebliğimizde, ülkemizde yapılmış olan çalışmalarda daha önce kullanılmamış Rusça bir kaynakta yer alan Plevne ve Gazi Osman Paşa’ya dair bilgi ve illüstrasyonlar vasıtasıyla 93 Harbi literatürüne katkı sağlayacağız. Söz konusu kaynak; 93 Harbi esnasında yayımlanması hasebiyle harbin canlı tanığı, Rusya’nın ilk illüstrasyonlu/resimli savaş dergisi ve aynı zamanda Rusya’da askerî foto röportaj geleneğinin de öncüsü olan Resimli Savaş Kronikleri (Иллюстрированная хроника войны) adlı Rusça yayındır. 93 Harbi başladığında Rusya’da yayımlanmakta olan Dünya İllüstrasyonu (Всемирная иллюстрация) adlı dergi, harbi illüstrasyonlar eşliğinde tüm ayrıntılarıyla okuyucularına en kısa zamanda ulaştırmayı hedeflemiş, bu amaçla başlangıcından bitişine kadar savaşın gidişatını ağırlıklı olarak resimlerle ortaya koyan “Resimli Savaş Kronikleri” adlı haftalık bir ek yayımlamaya başlamıştır. 93 Harbi’nin başından itibaren aralıksız olarak her hafta ve savaş bittikten sonra da 1878 yılı sonuna kadar toplam 110 sayı yayımlanan bu dergi eki, harbe dair yüzlerce gelişmeyi, altında yazılı açıklamasıyla birlikte, illüstrasyon olarak ya-

yımlamıştır. Dergide yayımlanan illüstrasyonlar, savaş alanlarında derginin maaşlı çalışanı olarak görevlendirilmiş Rusya ve diğer ülkelere mensup önemli sanatçılar tarafından çizilmiştir. Dergide yayımlanan orijinal çizimler arasında Plevne ve Gazi Osman Paşa'ya dair çok sayıda illüstrasyon mevcuttur. Gazi Osman Paşa'nın Plevne savunmasında Ruslara esir düşmesini ve kılıcının tekrar kendisine verilmesini konu alan meşhur illüstrasyon da dâhil olmak üzere günümüzde kullanılmakta olan Plevne savunması ve Osman Paşa'ya ait illüstrasyonların çoğu ilk defa bu dergi vasıtasıyla servis edilmiştir. Tebliğimizde, dergideki illüstrasyonları ve yorumları konu alan, Plevne ve Gazi Osman Paşa'ya ait görsel materyal ağırlıklı bir sunum yapmayı amaçlıyoruz.

Anadolu Halk Destancılığı İçinde Tokat'ın Son Destancıları

Necdet KURT
Araştırmacı

Âşıklık geleneği öteden beri sözlü kültürün en önemli taşıyıcıları arasında olmuştur. İçerisinde var olduğu çeşitli kültürler ve yörelere ait, kendine has yapılar oluşmuştur. Köy köy, kasaba kasaba dolaşan gezgin âşıklardan, sadece inançsal icralar yapan zakir âşıklar veya halk arasında destancı âşık olarak bilinen âşıklara kadar birçok âşık türü tezahür etmiştir. Destancı âşıklar Türk dilini son derece ustalıkla kullanırlar. Deyimler ve atasözleriyle de anlatımını zenginleştirip güçlendirirler. Bu nedenle destancı âşıklar Türk sözlü kültür geleneğinin önemli unsurlarından biri haline gelmişlerdir. Âşık destanları ise, sözlü anlatım geleneğinin tüm özelliklerini taşıyan ve geleneğin en önemli kolunu oluşturan zengin bir kültür ürünüdür. Ancak günümüzde neredeyse hiç destancı âşık kalmamıştır. Hepsi, değişen ve gelişen teknoloji ile iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu, topyekûn değişen kültürel yapıya yenik düşmüştür. Destanların konuları ise sosyal hayatın hemen her alanı olabilmektedir. Devlet yöneticilerine, politikacılara ve politikaya veya meziyet sahibi birçok insana düzülen methiyeler; savaş, büyük deprem, yangın ve salgın hastalık gibi felaketler; acı sonla veya ölümlle biten aşk maceraları ve özellikle de popüler dedikodular; şehitlik, genç ölümler; cinayet, intihar veya kaza gibi acı veren haberler olabildiği gibi, bazen

de bu destanların konularını destancıların başlarından geçen olaylar da oluşturabilir. Destancı âşık bu konulardan herhangi biri üzerine yazdığı destanı veya destanları, genellikle bir ezgi ya da saz eşliğinde icra ederdi. Bazı destancı âşıklar ise matbaada bastırıp sokaklarda, Pazar yerleri veya panayır gibi yerlerde satarken bunları lirik bir ezgi eşliğinde okurdu. Destancı âşık, destanı anlatırken duruşu, mimikleri, vücut hareketleri, ses tonu ve dinleyiciyle kurduğu ilişkiyle, sözlü kültür ortamının eşsiz bir gösterisini sergilerdi. Geçmişte Âşık edebiyatı destanlarının, Anadolu'da Âşık Ferrahi gibi önemli temsilcileri olmuştur. Son yıllarda büyük bir kısmı arşivlerde kayıtlı olarak kalmış ve Halk edebiyatı açısından zengin bir birikime sahip olan halk destanları, dünyaya bakışı, dünyayı algılayışı, milli hafızayı, sözlü tarihi yansıtması açısından çok önemli bir mirastır. Ancak bu zengin birikimin büyük kısmı derlenmemiş ve yayımlanmamıştır. Bu bildiride destanlarından örnekler vererek konu ettiğimiz Almus, Hubyar köyünden "Vittili" lakabıyla bilinen Halil Ünal, Turhal'dan Feryadi Hafız Hakkı Bey ve Bektaş Eroğlu da kendi dönemlerinde isimlerinden söz ettiren önemli destancılar arasındadır.

19. Yüzyılda Tokat Kasabası (Gelenler- Gidenler)

Nedim İPEK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Tokat kasabasının nüfusu 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Anadolu'daki sair şehirlerin aksine yaklaşık 2.5 kat artarak 20 bine ulaşmıştır. Bu artışta kasabaya yönelik göçlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nüfus göçü almasının sebepleri kasabanın ticaret yolları üzerinde bulunması, dokuma, deri, tekstil sanayi ve bakır işleme merkezi olması şeklinde sıralanabilir.

19. yüzyılın ortalarında kasabanın nüfusu %54.83'ü Müslim ve %45.17'si gayrimüslim olmak üzere toplam 19 bin kişidir. Bu rakam 1870'de 20 bin yükselmiştir. Kasabanın nüfusunun artışında ülkenin sair yerlerinden gelen nüfus göçü etkilidir. Özellikle Sivas ve Canik dahilindeki yerleşmelerden eğitim ve sanayide istihdam olmak amacıyla gelenler olmuştur. Daha az olmakla beraber kasabadan memuriyet yapmak üzere Erzurum, Amasya, Ankara ve İzmir'e gidenlere de tesadüf edilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya gelen muhacirlerin bir kısmı buraya yerleştirilmiştir. Muhacirler mevcut mahallelerin yanı sıra Muhacirin-i cedide gibi yeni kurulan mahallelere de yerleştirilmiştir. 1897'de kasaba dahilinde isyan ve karışıklıkların çıkmasında etkili olan Ermenilerden 55 kişi Trablusgarp'a sürgün edilmiştir. Bu olaydan sonra Ermenilerin bir kısmı Rusy veya Amerika'ya göç etmiştir. Arda kalan

Ermeniler ise genel savaş esnasında güvenlik endişesiyle Tokat'tan çıkarılmışlardır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Rumlar mübadele ile şehirden ayrıldılar. Netice itibarıyla şehrin nüfusu azalmış ve homojenleşmiştir. Bildiri de 1800- 1924 sürecinde arşiv kayıtlarına istinaden kasaba dahilindeki nüfus hareketleri tespit edilip değerlendirilecektir.

Temettuat Defterlerine Göre Tokat Bizeri (Akbelen) Köyü: Sosyo-Ekonomik Açından Bir Değerlendirme

Neslihan BİLGE AYKUN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Osmanlı idari taksimatında Sivas vilayetinin Tokat sancağının Komanat nahiyesinin önemli köylerinden birisi de Bizeri (Akbelen) köyüdür. Özellikle mahkeme kayıtları olan “Şer’iye Sicilleri”nde de adına sık sık rastlanmaktadır. Geniş bir ovaya hâkim olması hasebiyle tarıma, geniş meraları nedeniyle de hayvancılık yapmaya oldukça müsaittir. Sicillerde Komanat nahiyesine bağlı köylerden alınan vergi kayıtlarında Bizeri’nin ekonomik durumunun oldukça iyi olduğu görülmektedir. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanında yapılması gerekli olan düzenlemelerde mali durumun öncelikli olduğu anlaşılmaktadır. Devletin çeşitli adlarla halktan vergi almasının halkın devlete bakışını olumsuz olarak etkilediği vurgulanmıştır. Bu karar devletin halkla barışması olarak nitelendirilebilir. Alınan karara göre, bundan böyle halkın gücüne göre tek bir vergi alınmasına karar verilmiştir. Muhasıllar vasıtasıyla gerçekleştirilen yeni usul gereğince halkın gelir kaynakları kayıt altına alınmıştır. Temettuat defterleri dediğimiz kayıtlar da bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bizeri köyünü Komanat’ın diğer köylerinden ayıran bir özelliği de Müslim-Gayrimüslim nüfusun birlikte yaşadığı bir köy olmasıdır. Temettuat yazımlarında Müslüman halkın temettuu kayıtları ayrı Gayrimüslim halkın temettuu kayıtları ayrı yazılmıştır. Biz bu çalışmada her iki def-

teri de kullanarak Müslim ve Gayrimüslimlerin sosyo-ekonomik durumlarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalışacağız. Buna bağlı olarak Bizeri ya da değiştirilen ismi ile Akbelen'nin 1846 yılı civarında hane sayısı, tarım ve hayvancılık etkinlikleri, mülkiyetin dağılışı gibi verilerin yanında 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki bir köyün genel panoramasını ortaya koymaya çalışacağız.

Tokat'ta Metfun Bir Selçuklu Banisi ve Eserleri: Ebu'l-Kâsım Bin Ali Et-Tûsî

Neslihan KORKMAZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

1 175 yılında Danişmendliler'in ortadan kaldırılmasıyla Tokat Selçuklu topraklarına dahil olmuştur. 1243 Köseadağ Savaşı sonrası İlhanlılar Tokat Emirliğini Muineddin Süleyman Pervane'ye vermişler, son Selçuklu hükümdarlığı döneminde de Tokat muhtelif emirler tarafından yönetilmiştir. Tokat'ta hem kent merkezinde hem de ilçelerde Selçuklu devrine tarihlenen eserler vardır. Kent merkezinde Sulu Sokak üzerinde yer alan Ebu'l Kasım Türbesi dönemin dikkat çeken anıtlardan biridir. Ebu'l Kasım bin Ali et-Tûsî I. Aladdin Keykubad (1220-1230), II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) ve II. İzzeddin Keykavus (1246-1260) dönemlerini görmüş bir devlet adamıdır. Necmü'd-din ünvanını kullanmıştır. İbn-i Bibi bu isimden ilk olarak 1220'de Aladdin Keykubad'ın saltanatını tebrik için Halife Nâsır Li-Dînillâh'ın elçi olarak gönderdiği, Şihâbeddin Sühreverdî'nin yolcu edilmesi ve ona karşılık Halife'ye elçi olarak gönderilmesi sebebiyle anmaktadır. Bu görevi, Celaleddin Karatay ile beraber gerçekleştiren Ali Tûsî oğlu Ebu'l-Kâsım, 1225'te Erzincan Mengücek Beyi Davud Şah'ın Keykûbad'ı ziyareti esnasında Melikü'z-Zü'ema (tımar sahiplerinin işlerine ve hazineye bakan emîr) sıfatıyla Sultan'ın hediyelerini takdim etmiştir. Ebu'l Kasım'ın ismine son kez 1249 yılında Vezir Sahib Şemseddin İsfahani'nin, Selçukluların tabii olduğu Moğol

hükümdarından gelen ferman üzerine idam edilmek üzere tutuklanmasında, zaimü'd-dar olarak görevlendirildiğinde rastlanılmaktadır. Görüldüğü üzere Ebu'l Kasım Selçuklu devrinin önemli bir devlet adamıdır. Bu devlet adamından günümüze gelen eserler H. 631/M. 1239 yılında Tokat'ta inşa ettirdiği türbesi, Kayseri'de 1249 yılında inşa ettirdiği günümüzdeki adı ile Hacı Kılıç Cami ve Medresesi'dir.

Tokat'taki türbe Ebûl-Kasım henüz hayattayken inşa edilmiştir. Kübik gövdeli türbeler grubu içinde yer alan tamamen tuğladan inşa edilen yapının yüksek sekizgen kasnağı ve çini süslemeleri dikkat çekicidir. Kayseri'deki külliye cami ve medreseden oluşmaktadır. Bu yapılar çeşitli çalışmalara konu olmuş, ancak bir bani kimliğiyle Ebu'l Kasım ve eserlerinin ele alındığı bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızda bu devlet adamının kimliğine, özellikle de baniliğini üstlendiği eserlere değinilecek, yapıların dönemi içerisindeki yeri ve önemi sanat tarihi disiplini açısından değerlendirilecektir.

Tokatlı Kemal Paşazâde'nin Sıfat-nâmesi

Nihat ÖZTOPRAK
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Bu tebliğde Tokatlı Kemal Paşazâde'nin yeni bulunan Sıfat-nâmesi tanıtılmaktadır. Kemal Paşazâde 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış (ölümü 1534), şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiş önemli bir devlet adamı, âlim ve şairdir. Bu hareketli ve bereketli hayatına çok sayıda eser sığdırmıştır. Şair tabiatından dolayı birçok eserini nazmen yazmıştır. Bunlardan biri de Sıfat-nâme'sidir. Kemal Paşazâde üzerine yapılan çalışmalarda adı geçmeyen eser bu tebliğde tanıtılmıştır.

Kemal Paşazade, Sıfat-nâme'sine insana zatını temaşa etmesini öğütleyerek başlar. Sonra insanın vücut uzuvları ve davranışlarıyla kâinat arasındaki ilişkiden söz eder. Zira ona göre insan zübde-i âlemdir. İnsandaki her uzuv ve tavır, kâinatta bir şeyi temsil eder ve onun yansımasından ibarettir. Şair 60 bendlik eseri içinde hep bu yansımaları dile getirir. Buna göre vücuttaki kan, et, deri ve balgam kâinattaki dört unsurdur; kâinat insanın altı cihetine karşılıktır; yedi kat yer ve yedi kat gök insanın vücudunda birleşmiştir; insan vücudundaki her bir uzuv ve insanın her sıfatı bir gezegen veya burcun karşılığıdır. Mesela: insan tabiatı-Utarit, lisan-Kamer, yürek-Zühre, bağır-Müşteri, öd-Merih, dalak-Zuhal, rûy-Şems, boyun-Sevr, kollar-Cevza, boy-Tuba, göğüs-Esed, memeler-burc-ı Seretan, bağırsak-burc-ı İhsan, kızılbağırsak-burc-ı Akreb, mak'ad-Kavs, dizler-Sünbüle

burcu, âşıklar-Delv burcu, göz-kulak-ağız ve burun-yedi derya, kafa-arş-ı rahmanî vs.

Bu tebliğ çalışmasında Türk edebiyatında şimdilik yalnızca iki örnekten biri olan 60 bendlik Kemal Paşazâde'nin Sıfat-nâme'sinin metni hazırlanmış, şekil ve muhteva hususiyetleri anlatılmış, şairi üzerine mütalaalar yapılmış ve Türk edebiyatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Gazi Osman Paşa İçin Yazılan Mersiyeler

Nusret GEDİK
Marmara Üniversitesi

Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa, aslen Tokatlı olup ismini Türk tarihine altın harflerle yazdırmış bir şahsiyettir. Tokat'ta doğup henüz yedi sekiz yaşlarında ailesiyle birlikte İstanbul'a babasının yanına giden Paşa, Mekteb-i Harbiye'den mezun olduktan sonra çeşitli görevler ve savaşlarda bulunmuş, 24 Nisan 1877'de Rusların Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmesine müteakip ordusuyla birlikte 7 Temmuz 1877'de adını Türk tarihine altın harflerle yazdıracak mahal olan Plevne'ye vasil olmuştur. Askerleriyle birlikte Rusları I. ve II. Plevne Muharebelerinde hezimetle uğratan Gazi Osman Paşa; Rusların takviye almasıyla birlikte kuşatma altında kalmış, Rus topçularının ateşi sonucu bir şarapnel parçasıyla yaralanınca da askeri ve halkı korumak adına Erkânıharp zabitlerinin de yapılabilecek daha fazla bir şeyin olmadığı belirtmeleri üzerine teslim olmak zorunda kalmıştır. Bu sıralarda Plevne'de yaşanan savaşın takip edildiği İstanbul'da da Gazi Osman Paşa'nın vefat ettiği haberleri basında yer almıştır. İstanbul halkını derin teessüre sürükleyen bu haber sonrası dönemin önemli şairlerinden Yenişehirli Avnî Bey (ö. 1301/1883) de Osman Paşa için bir mersiye kaleme almıştır. Terkib-bend nazım şekliyle yazılan mersiye çalışmanın ana konusudur. Mezkur mersiye'nin tahlili yapılarak Gazi Osman Paşa'nın şahsiyeti, askerliği ve kahramanlığı üye-

rinde bir de şairlerin gözünden durulacaktır. Tebliğde değinilecek diğer manzume ise 1900 yılında Paşa'nın gerçekten vefatı üzerine yazılan Akif Paşazade Reşid Bey'in Servet gazetesinde yayımlanan mersiyesi olacaktır.

Tokat Gök Medrese Taçkapısının Tarihlendirilmesi Üzerine Değerlendirme

Oktay GÜNDOĞDU
Hitit Üniversitesi

Muiniddün Süleyman Pervane tarafından yaptırıldığı düşünülen Tokat Gök Medrese, Anadolu Selçuklu havzasının önemli arterleri üzerinde konumlandırılmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi medreseleri ve taçkapıları içerisinde büyük öneme sahip olan Tokat Gök Medrese ile ilgili çalışmalar yapılmıştır ancak literatürde taçkapısı üzerine müstakil bir araştırmanın eksikliği görülmektedir. Tarihlendirilmesi açısından önemli gördüğümüz taçkapının incelenmesi bizleri bu konu özelinde çalışmaya sevk etmiştir. Kapının üzerinde herhangi bir kitabenin olmaması tarihlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Daha önce yapılan tarihendirme çalışmaları, daha ziyade medrese ve süsleme özellikleriyle ortaya konulmuştur. Bu çalışmada taçkapı üzerine yoğunlaşarak malzeme ve teknik detaylar üzerinden yeni öneriler sunulacaktır. Taçkapıda; giriş açıklığı üzerindeki dişli/geçmeli kemer kullanımı, bordür ve silme dizileri, kavsara düzenlemesi, mukarnas yüzeylerindeki bezeme çeşitliliği, taçkapı yüzeyindeki geometrik ve bitkisel oymalar, kavsaranın her iki yanında üst sıralarda yer alan pencere açıklıkları almaşık teknikle yapılmış renkli taş uygulamaları dikkati çekmektedir. Türk-İslam coğrafyasından Anadolu Selçuklu mimarisine kazandırılmış bu yeniliklerle Selçuklu havzasının diğer yapılarında da karşılaşmaktadır. Benzer örneklerle yapı-

lacak karşılaştırma ve değerlendirme ile kapının tarihlendirilmesinde sağlıklı sonuçlara ulaşılabacağı öngörülmektedir. Aksaray, Akşehir, Antalya, Konya, Tokat, Kayseri, Çorum ve Sivas'ta bu tür biçimlenmelerin bulunması atölye, sanatçı ve mimar sorusu için önemli ipuçları vermektedir. Tokat Gök Medrese taçkapısının giriş açıklığında bulunan eğrisel dişli/geçmeli kemer sisteminin diğer yapılarla karşılaştırılması sonucunda kapının yaklaşık olarak tarihlendirilmesi mümkün görülmektedir. Bunun yanı sıra daha önce yapılmış plan tipolojisi, süsleme ve malzeme özelliklerinden toplanan verilerle kemer sistemindeki çözümlenmeyle elde edilen verilerin bütünlük oluşturduğu görülmektedir. Tokat Gök Medreseyle benzer özellikler gösteren Çorum/Alaca Hüseyin Gazi Medresesi taçkapı kemerlerindeki geometrik oluşum ve derz kurgusu dikkat çekicidir. Her iki yapının da 13. yy. sonlarına doğru yapıldığı Sivas'taki Buruciye Medresesi, Gök Medrese ve Çifte Minareli Medrese ile Kayseri Sahibiye Medresesi taçkapısının giriş açıklığı kemerindeki eğrisel dişli/geçmeli kompozisyondan açık bir şekilde anlaşılabilir. Bu çalışmada uygulanan yöntem, sanat tarihi disiplini içerisinde tarihi bilinmeyen yapılar için yeni bir yaklaşım kazandıracaktır.

Tokad Sancağında Polisin Teşkilatlanması ve Faaliyetleri (1893-1914)

Olcay KAHRAMAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tokad sancağında ilk polis teşkilatlanması, 1890'lardan sonra artan Ermeni hadiseleri neticesinde, bağlı bulunduğu Sivas vilayeti idare meclisinin talebi üzerine gerçekleşmiştir. 1891-1892 yıllarında yapılan üçüncü sınıf bir komiser ve iki nefer polisin görevlendirilmesine yönelik talepler, bütçe yetersizlikleri nedeniyle reddedilmiştir. İdare meclisi, vilayete bağlı sancak ve kazalarda az çok Ermeni nüfusunun bulunduğunu ve bu sebeple sancak merkezinde bir polis memurunun istihdam edilmesinin asayişin temininde önemli olacağını belirtmiştir. Bu talepler ve artan asayiş olayları neticesinde Sivas vilayetine 1893 yılında on polis görevlendirilmiştir. Takip eden süreçte Sivas vilayeti polis sayıları artarken Tokad sancağına da polis tayinleri gerçekleşmiştir. Arşivden ulaştığımız belgeler ışığında, gerçekleşen bir eşkıyalık hadisesinde Tokad'da 1894 yılında bir polis komiserliğinin varlığından haberdar olmaktadır.

Çalışmamızda, Tokad polis teşkilatının kuruluş ve gelişim süreçleri ele alınacak olup Tokad polisinin Ermeni hadiselerine müdahalesi ile asayiş ve içgüvenliğe yönelik faaliyetlerine değinilecektir. Ayrıca Tokad sancak merkezine bağlı Zile, Erbaa, Niksar kazaları ile nahiyelerdeki polis yapılanması da ortaya çıkarılacaktır. II. Abdülhamid dönemi merkezileşme politika-

ları çerçevesinde Osmanlı taşrasında içgüvenlik ve asayiş konularına yerel tarih düzeyinde katkı sağlayacağını umduğumuz çalışmamızın, benzer çalışmalara da birtakım perspektifler kazandırabileceğini düşünmekteyiz. Çalışmamızda, Osmanlı Devlet Salnameleri, Sivas Vilayet Salnameleri, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler ile ilgili literatür ve ikincil kaynaklardan istifade edilecektir.

Tokat Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mizahi Destanlar

Özlem ÜNALAN
Bayburt Üniversitesi

Arapça “müzâh” kelimesinden gelen mizah; şaka, lâtife ve eğlence anlamlarına gelmektedir. Mizah bireylerin ve toplumların eksik yönlerini insanlara gülünç gelecek biçimde dile getiren, güldürürken düşündüren bir anlatım şeklidir. Yaşamın her alanında kendine bir yer edinen mizah, aynı zamanda âşık edebiyatındaki destan türlerinden de biridir. Tokat, geçmişten günümüze âşıklık geleneğinin devam ettiği ve seçkin halk şairlerinin yetiştiği şehirlerdendir. Zileli Nevruza Oylum (Nevruz Bacı), Zileli Gürcü Doğan, Yayla İşeyen, Şengül Erdoğan, Âşık Zikriye, Emin Düştü (Âşık Eminî) Mustafa Gülşan (Ozan Gülşan), Tokatlı Nûrî, Hacı Resûl (Âşık Püryanî), Âşık Gedâî, Âşık Ceyhûni, Ahmet Aktaş (Âşık Ahmet), Orhan Börçek (Ozan Yesâri), Cafer Yıldırım (Âşık Dertli), Erdal Demirbağ (Erdalî), Adil Yaman, Ali Söyleyen, Hacı Arif Efendi (Arifî), Âşık Kul Yusuf, Kul Hüseyin, Âşık Kamili, Niksarlı Cesuri, Almuslu Selmani, Recai, Hürremi, Vasıf, Kemteri, Mevci ve Sabri geçmişten günümüze Tokat'ta yetişen halk şairleri arasında yer alır. Sazıyla, sözüyle şiirlerini icra eden Tokatlı âşıklar, yaşadıkları hadiselerden, sosyal olaylara hemen her konuda şiirler söylemişlerdir. Karşılaştıkları olayları, eleştirdikleri durumları, çeşitli hayvanlar, eşyalar ve nesnelere hakkındaki düşüncelerini mizahi bir biçimde destanlarda dile getirmişlerdir. Mübalağa,

teşbih, yalanlama, övme veya hicvetme yoluyla mizahi şiirler yazmışlardır. Bunların dışında doğrudan mizahi destan örnekleri vermişlerdir. Mizahi destanlar âşıklık geleneğindeki destan türü içerisinde kendilerine bir yer edinmiştir. Âşıklar mizahi destanlarla ele aldıkları konuların gülünç yönlerini, mizahi unsurlar çerçevesinde işlemişlerdir. Eğlenmek, eğlendirmek ve eğlendirirken öğretmek amacıyla mizahın çeşitli tekniklerinden yararlanan Tokatlı âşıklar; insanı ilgilendiren neredeyse her konuda mizahi destanlar söylemişlerdir. Bu çalışmada geçmişten günümüze Tokat'ta yetişmiş halk şairlerinden söz edilecek, onların mizahi destanlarına yer verilecektir. Ayrıca Tokatlı âşıkların şiirlerindeki mizahi unsurlar örnek dizeler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Evkâf-ı Ümem Târihi'ne Göre Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tokat ve Çevresi Vakıfları

Rıfat GÜNALAN
İstanbul Üniversitesi

Yüzyıllar boyunca Anadolu'da sayısız vakıf eserleri meydana getirilmiş ve bu coğrafyadaki Müslim veya Gayrimüslim bütün unsurlara vakıflar eliyle hizmet edildiği görülmüştür. Anadolu'nun Türk ve İslam yurdu olmasından itibaren büyük şehir, kasabalar, nahiyeler ve köylerde olduğu gibi Tokat gibi önemli bir şehirde de Selçuklu'dan Osmanlı'ya birçok vakıf eseri imar ve inşa edilmiştir. Gerek Tokat merkezinde gerekse kaza ve köylerinde inşa edilen vakıf eserleri Tokat'ın yaşam standardını yükseltmiş onu cazibe merkezi haline getirmiştir. Osmanlı'nın yıkılışından sonra asırlar boyunca oluşturulan Türk vakıf eserlerinin akıbeti hakkında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu vakıf eserlerinin zaman içerisinde yok olanları, ihmal edilenleri ve amacı dışında kullanılanları doğal olarak hep tartışma konusu olmuştur. Anadolu şehirlerindeki Türk medeniyet izinin en önemli delilleri olan vakıflara dair çalışmaların artması bu tartışmaların azalmasına hizmet etmektedir. Tokat'ın Osmanlı hakimiyetine geçmesiyle imar ve inşa faaliyetleri yoğunlaşarak devam ettiği yapılan çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Bu imar faaliyetlerinde vakıflar öncü olmuş Selçuklu döneminde yapılan vakıf eserlerinin yanında yeni vakıf eserleri inşa edilmiş olup bunlar; cami, mescit, zaviye, türbe, tekke, mevlevîhâne, dârülkurrâ, medrese, mektep,

han, kervansaray, bedesten, imârethâne, köprü, çeşme ve sebül şeklinde çeşitlenmiştir. Bu eserler şehrin maddi manevi gelişmesine ön ayak olmakta ve şehri bir ticaret ve huzurlu yaşam merkezi haline getirmektedir. Tokat'ın Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı hakimiyetine geçmesinden Cumhuriyet'e kadar Tokat merkez ve merkeze bağlı köylerle, Niksar, Zile, Turhal, Artukabad, Kazabad, Erbaa ve Erbaa'ya bağlı Sonya nahiyesinde yapılan vakıf eserleri de Tokat'ın gelişmesinde hiç şüphesiz önemli roller üstlenmiştir. Bu eserler Tokat'ın Anadolu'nun önemli ticaret ve üretim merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Bu eserlerin ortaya çıkmasında zamanın padişahları yanında hanedan üyeleri, devlet ricali, ayan, esnaf ve ahalinin katkıları da tartışılmaz.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e Tokat ile kazaları olan Niksar, Zile, Turhal, Artukabad, Kazabad, Erbaa ve Erbaa'ya bağlı Sonya nahiyesindeki imar ve inşa edilen vakıf eserlerine dair bu çalışmada yeni bir tarih kaynağı olan Muhammed Vâmık Şükrü Efendi tarafından telif edilen Evkâf-ı Ümem Târihi adlı eserden faydalanılmıştır. Vâmık Şükrü Efendi'nin genel itibarıyla birincil kaynak olarak kullandığı Kuyûd-ı Vakfiye'deki arşiv kayıtlarına göre hazırladığı eserde tespit edilen Tokat ve kazalarına dair vakıf eserleri arasında; cami, mescit, zaviye, türbe, tekke, mevlevîhâne, dârülkurrâ, medrese, mektep, han, kervansaray, bedesten, imârethâne, köprü, çeşme ve sebiller kronolojik bir sıra ile değerlendirilmiştir. Ancak tespit edilip bânisi veya yapım tarihi bilinmeyen vakıf eserleri ise listeler halinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma ile Tokat ve yöresinde Osmanlı döneminde imar, tamir ve tecdîd edilip unutulmuş veya bilinmeyen Osmanlı dönemi vakıf eserlerinin ortaya çıkarılması da hedeflenmiştir.

Tokat'ın Tarihsel Depremleri (1825-1920)

Selahattin SATILMIŞ - Zehra İRKİN
Aksaray Üniversitesi - Milli Eğitim Bakanlığı

Doğal afetler, geçmişten günümüze kadar toplumları ve devletleri sosyal, ekonomik, idari açılardan etkilemekte olan çok önemli faktörlerdendir. Anadolu'yu ve yüzyıllardır bu coğrafyayı vatan edinmiş Türk toplumunu etkileyen doğal afetlerin başında ise depremler gelmektedir. Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan Tokat ili merkezi ve ilçeleri, Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) üzerinde ya da yakınlarında bulunmakta olup günümüzde deprem riskinin en fazla olduğu yerler arasındadır. 1939 ve 1942 yıllarında yaşadığı iki yıkıcı depremde büyük yara alan bölge, Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda da çok sayıda depreme maruz kalmış; hasara yol açmayan çok sayıda sarsıntının yanı sıra ciddi hasar ve maddi kayıplara neden olan bazı depremler de yaşamıştır. Tokat ili genelinde, 1825-1920 yılları arasındaki yaklaşık bir asırlık süreçte, artçı şoklar hariç, otuz civarında depremin yaşandığı tespit edilebilmiştir. Bunların yedisi hasara ve maddi kayıplara yol açan depremler olması bakımından büyük önem arz etmekte ve incelemeye değer görülmektedir. Tokat ili genelinde en fazla Niksar, Erbaa, Tokat merkez ve Reşadiye sakinleri depremlerden mustarip olmuştur. Arşiv belgeleri, gazeteler, seyahatnameler gibi birinci el kaynaklar esas alınarak hazırlanan bu çalışma ile Tokat ve çevresinin hem tarihine hem de depremselliğine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

5. TOKAT
• SEMPOZYUMU
14-15-16 Ekim 2022

Yayınlanmamış Beş Tokat Kitabesi

Sadi S. KUCUR
Marmara Üniversitesi

İsmail Hakkı Uzunçarşılı(oğlu)'nın 1927'de yayınladığı ve Tokat kitabelerini de ihtiva eden Kitabeler kitabında ve ilgili diğer yayınlarda tanıtılmayan beş kitabe bu tebliğde incelenmektedir. Bunlardan üçü Tokat Müzesinde, biri Tokat Şehir Müzesindedir. Diğerleri ise daha önce Hıdırlık Köprüsü yakınında Yeşilırmağın kenar duvarı üzerindeyken yakın bir zamanda ırmak kıyısındaki Şeyh Meknun Zaviyesine ait olduğu düşünüldüğünden onun kapısı üzerine yerleştirilmiştir. Kitabelerin dördü Arapça, biri Farsçadır ve tamamı celî sülüs hat ile yazılmıştır. İlk kitabe Türkiye Selçuklu Sultanı (II.) Mes'ûd zamanında yapıldığı ifade edilen bir "imaret"e aittir. Şimdi Şeyh Meknun Zaviyesinde bulunan bu kitabenin bâni adıyla inşa tarihinin bulunduğu son kısmı maalesef eksiktir. 711 (1311-12) tarihli ikinci kitabenin sağ iki köşesi kırıktır. Binanın (meşhed?) İlhanlı hükümdarı Sultan Olcaytu zamanında, muhtemelen onun eşi olan, Saîd Boğa'nın adı okunamayan kızı tarafından yaptırıldığı kaydedilmektedir. Üçüncü kitabe 727 (1326-27) tarihlidir ve unvanı bulunmayan el-Huseyn b. Ahmed'in yaptırdığı bir mescide aittir. Dördüncü kitabe ortasından kırılarak ikiye ayrılmış ve yine sağ alt satırın yarısı kırık vaziyettedir. 12 mısra manzum Farsça olup Şa'ban 737 (Mart/Nisan 1337) tarihli bir buk'aya (hankah/zaviye) aittir. Bâni Hacı Beği b. Cüneyd'dir.

Uzunçarşılı'nın yayınladığı Sancı Tekkesindeki sandukalardan biri bu kişiye aittir ve vefat tarihi Ğurretü Receb 737 (3 Şubat 1337)'dir. Beşinci kitabe ise Tokat Şehir Müzesindedir. Bu kitabe tarihsiz olup Osmanlı devrine aittir. Sultan (II.?) Bâyezid emriyle Şîr Beğın yaptırdığı bir çeşmeye aittir.

Tokat İli ve Yöresi Ağızlarında Oğuz Türkçesinin Yeri ve Önemi

Sebahat ARMAĞAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Oğuzlar; Orta Asya, Anadolu, Arap ülkeleri, Balkanlar, İran, Kafkasya, Kıbrıs vb. bölgelerde yaşayan Türklerin atasıdır. Çeşitli nedenlerle Anadolu'ya gelen ve burayı yurt edinen Oğuzlar, Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Avşar, Dodurga, Eymür, İğdir, Karaevli, Karkın, Kınık, Kızık ve Salur boyları Tokat'a yerleşen Oğuzlardır. Bu nedenle Tokat ili ve yöresi ağızlarının temelini Oğuz Türkçesi oluşturur.

Oğuzlardan ve Oğuz Türkçesinden ilk bahseden kaynak, Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eseridir. Kaşgarlı, eserinde söz varlığı derlemesi yapmış, Oğuzca olarak kaydettiği sözcüklerin ses, şekil ve anlam özellikleri hakkında bilgiler vermiştir. Kaşgarlıdan günümüze kadar Oğuz Türkçesi üzerine yerli, yabancı birçok araştırma yapılmıştır. Araştırmalarda Oğuz Türkçesinin özellikleri ya karşılaştırmalı olarak ele alınmış ya da bu araştırmalarda Oğuz Türkçesinin izleri aranmıştır. Tokat'ta Oğuz unsurlarının yoğun olarak yaşıyor olmasına rağmen, Tokat ili ve yöresi ağızlarının Oğuz Türkçe ile aynı çalışmada değerlendirildiği bir kaynak yoktur. Bu bildiride Dîvânu Lugâti't-Türk'te Oğuzca olarak kaydedilen sözcüklerin Tokat ili ve yöresi ağızlarındaki durumu incelenecektir. Sözcükler, sadece söz varlığı açısından değil; ses, şekil ve anlam özellikleri

bakımından karşılaştırarak ele alınacaktır. Sözcüklerin Tokat ağzında kullanılıp kullanılmadığı, şayet kullanılıyorsa herhangi bir ses, şekil ve anlam değişikliğine uğrayıp uğramadığı karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Birçok Oğuz boyunun yaşadığı bölgenin dil özellikleri ve diğer Türk boylarıyla dil-kültür etkileşimi, Türkoloji araştırmaları açısından oldukça önemlidir. Bildirinin amacı, Tokat ili ve yöresi ağızlarında Oğuz Türkçesinin yerini ve önemini vurgulamak, böylece Tokat ili ve yöresi ağızları üzerine yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır.

Halk ve Divan Şiiri Müsterekleri Açısından Hz. İsmail'in Kurban Edilmesi Kıssası: Zileli Perverî ve Aksaraylı Îsâ Örneği

Sebahat DENİZ
Marmara Üniversitesi

Kur'ân-ı Kerim kaynaklı peygamber kıssaları ve mucizeleri gerek Halk edebiyatı gerek Klasik Türk edebiyatı şairlerince şiirlerine konu edilmiş, hatta müstakil eserler meydana getirilmiştir. Manzum dinî eserler arasında yer alan bu şiirler genellikle 13-15. Yüzyıllarda vücuda getirilmiş olmakla beraber daha sonraki dönemlerde de örneklerine rastlanmaktadır. Bu kıssalardan biri Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmek istemesi hadisesiyle ilgilidir. Bu konuyu ele alan manzumeler Dâstân-ı Hz. İbrâhim, Dâstân-ı Hz. İsmail, Kıssa-i İsmâil ve İbrâhim Aleyhisselam, Dâstân-ı Halîlü'r-Rahmân İbrâhîm ve İsmâ'îl gibi çeşitli başlıklarla adlandırılmıştır. Bu bildiride Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmek istemesi ve Hz. İsmail'in de buna teslim olması ile ilgili kıssanın konu edildiği iki eser ele alınmıştır. Bu eserlerden biri halk şairi Zileli Perverî'nin Dâsitân-ı Hz. İbrâhim, diğeri ise Klasik Türk şiiri tarzında yazan Aksaraylı Îsâ'nın Destân-ı İsmâil adlı eseridir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Zileli Perverî, Zileli Pervaneoğulları ailesine mensup bir halk şairidir. Konuyu dörtlükler halinde destan türünde yazmıştır. Aksaraylı Îsâ, hakkında fazla bilgi olmamakla beraber 14.yy. veya ona yakın bir zamanda Konya, Aksaray çevresinde yaşadığı tahmin edilen bir şairdir. Eserini aruzla mesnevi tarzında kaleme almıştır. Aksaraylı Îsâ'nın

Destân-ı İsmâil adlı eserinin, bu konuda Türk Edebiyatında yazılmış ilk edebî eser olduğu tahmin edilmektedir. Bu bildiride konu Halk ve Divan şiiri müşterekleri açısından ele alınacak ve aralarındaki benzer ve farklı yönler değerlendirilecektir.

Sıkdişini Helası Su ve Temizlik Müzesi Restorasyonu

Seda KAVUKCUOĞLU YÜZER
Seka Mimarlık&Restorasyon

Bir Anadolu kenti Tokat, Danişmendliler tarafından fethedildikten sonra kale dışındaki ilk yapılaşma Tokat Kalesi eteklerinde Sulusokak bölgesinde başlamıştır. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan kent öncelikle Kale çevresinde oluşmaya başlamış daha sonraları artan nüfus ve gelişen ticari faaliyetlere bağlı olarak genişlemiş doğuda Behzat bölgesi yönünde büyümesini devam ettirmiştir.

Tokat Kalesi çevresinde anıtsal ve sivil mimari yapılar bir hayli yoğundur. Kentin tarihi ipek yolu hattı üzerinde olması bu yoğunluğun en temel etkenidir. Ticari faaliyetleri beraberinde getirdiği ihtiyaçlara cevap veren han, kervansaray, hamam, medrese, mescid, cami gibi birçok anıtsal yapı yoğun olarak Sulusokak bölgesinde oluşmuştur. Dönemin kent merkezi diyebileceğimiz kale çevresi Sulusokak bölgesinde, Kazancılar Mescidi, Ulucami, Takyeciler Camii, Arastalı Bedesten, Yağbasan Medresesi, Suluhan, Katırcılar Hanı, Deveciler Hanı, Paşa Hanı, Paşa Hamamı, Mustafa Ağa Hamamı, Sultan Hamamı, Sıkdişini Helası gibi anıtsal yapıların yanı sıra birçok sivil mimari yapıda günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmanın amacı mimari proje müellifi olduğum ve yörede Sıkdişini Helası olarak bilinen umumi hela yapısının incelen-

mesi, yapım teknikleri ve işlev analizleri ve restorasyon sürecinin belgelenerek korunmasıdır. Sıkdişini helası Sulusokak bölgesi, Ulucami Mahallesi'nde tapunun 240 ada ve 3 nolu parselinde konumludur. Mülkiyeti Tokat Belediyesi'ne aittir. Karevari planlı merkezi kubbeli yapı kagir sistemde inşa edilmiştir. Tokat Belediyesi tarafından yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan özgün kanalizasyon hattı, tesisat sistemi gibi verilerle anlaşılmıştır. 20. Yy da betonarme eklentilerle tahrip olan yapı bir dönem atıl olarak kalmıştır.

Sıkdişini Helası'nın rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile işlevlendirme projesi tarafınca hazırlanarak Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nda onaylanmış ve uygulamaya safhasına geçilmiştir. Restorasyon Uygulaması Tokat Belediyesi tarafından 2021 yılında tamamlanmıştır. Sıkdişini Helası günümüzde Su ve Temizlik Müzesi olarak hizmet vermektedir.

İbn Kemal Fetvaları Üzerinden Dönemin Sosyal Hayatına Bakış

Selçuk KİRTEPE
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Hukukun konusu olan olaylar aynı zamanda sosyal yaşantıya ayna tutabilecek bir potansiyeli de bünyesinde barındırmaktadır. Toplumunu oluşturan bireylerin birbiriyle yaşadıkları sorunları çözebilmek için müracaat ettikleri kurumlar mahkemelerdir. İbn Kemal'in yaşadığı dönemde bu kurumun karşılığı "Kadılık" makamıdır. Bu makama aksettirilen sorunlarla ilgili gerekli incelemeler yapıldıktan sonra şeri kurallar ve kanunlar çerçevesinde bir hüküm verilmektedir. Gerek verilen hükmün gerekse problemin kendisinin o dönemin sosyal yaşantısına yönelik ip uçlarını içerdiği söylenebilir. Bu çerçevede o dönemdeki sosyal yaşantı hakkında gözlem yapılabilecek ve çıkarımlarda bulunulabilecek alanlardan birisi de vakıflardır.

Vakıflar, bir malın veya mülkün dini, toplumsal veya hayır amacı ile kullanılmak üzere tahsis edilmesinin hukuki zeminde kayıt altına alındığı sivil toplum kurumları olarak sosyal hayatın akışı içerisinde yer almaktadır. Vakıflar bazı zamanlar sosyal hayatın işleyişini yönlendirici bir fonksiyon da icra edebilmektedir. Zira vakıflar; ticaret yapmak, ihtiyaç sahiplerine destek olmak, eğitim faaliyetlerinde bulunmak ve/veya ortam hazırlamak gibi birçok sosyo-kültürel ve ekonomik faaliyetin gerçekleştirilmesi fonksiyonunu yerine getirebilmektedir. Sosyal hayat üzerinde

çok yönlü etkilere sahip olan bu kurum üç noktadan ele alınabilir. Vakfeden (bireysel) yönü, hukuki zemini ve vakfedilenden istifade edenler açılarından değerlendirmelerde bulunulabilir. Bireysel açıdan yaklaşıldığında vakfedenin amacı, beklentileri ve bu eylemin psikolojik olarak onda oluşturduğu duygular ele alınarak incelenebilir. Bir başka inceleme konusu ise vakfetme işleminin hukuki boyutlarıdır. Vakıf ile ilgili sınırlılıklar ve sorumlulukların belirlendiği bu noktayla aynı zamanda işlerin ne şekilde yürütüleceğinin de tespit edilmesi sağlanır. Vakfa konu olan şeylerden istifade edenler ciheti ise bir diğer inceleme konusu olarak değerlendirilebilir. Kimlerin ne şekilde ve ölçüde vakfedilen şeylerden yararlanabileceğinin netleştirildiği bu kısım hukuki boyut ile de bağlantılı olarak düşünülebilir.

Yukarıda anılan hususların her biri ile ilgili olarak birçok çalışma yapılagelmiştir. Söz konusu çalışmalarda meselenin farklı yönleri derinlemesine incelenmektedir. Bu çalışmanın odağını ise vakıflarla ilgili İbn Kemal fetvalarının sosyal ilişkilere dair yansıttıkları unsurlar oluşturmaktadır. Zira vakfedilen şeyler ile sunulan imkanlardan toplum üyeleri istifade etmektedir. Bu durum vakıfların sosyal hayata dokunan bir yönünün bulunduğu en belirgin işaretçilerinden birisi olarak görülebilir. Aslında vakıfların sahip olduğu bu özellik onun toplumsal hayata dair birçok ip ucunu da bünyesinde barındırdığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak vakfa konu olan unsurların sadece insanları ve onların ihtiyaçlarını kapsamadığını bilakis doğayı ve diğer canlıları kuşatacak derecede bir kapsam genişliğine sahip olduğu da özellikle belirtilmelidir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde çalışmada İbn Kemal fetvalarının vakıfla ilgili olanlarından hareketle o dönemin sosyal hayatına dair verilere ulaşılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda fetvalar ile ilgili yapılan incelemelerde bireyi merkeze alan bir yaklaşım sergilendiği görülür. Ayrıca gündeme gelen sorunların insanın zaaflarıyla paralellik gösterdiği ve öz açısından zaman ve şahıslar değişse dahi kayda değer benzerliğin varlığı dikkat çekmektedir.

Tokat'a Adanmış Bir Ömür: Hasan Erdem

Serkan OSMANLIOĞLU
Milli Savunma Üniversitesi

Sözlü tarih, tarihi yazılı belgelere ek olarak yaşayan bireylerin bellek ve tecrübesine istinaden yapılan çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmalar yazılı metinlerde yer almayan kıymetli bilgilerin ortaya çıkarılmasında mühim bir gayrettir. Tebliğimizde günümüzde Tokat gastronomisinden, iktisadi ve sosyal tarihine kadar pek çok hususta Tokat tarihine yaptığı katkılar ve koleksiyonları yanında Tokat kültür ve tarihine dair yapılacak yeni çalışmalara dair bilgisiyyle temayüz eden Hasan Erdem'le hayatı ve çalışmalarına dair sözlü tarih çalışması yapılacaktır. Bu manada yetiştiği ortamı, aile yaşantısı, kendisini bu hususta teşvik eden noktalarla Tokat'ın tarihi ve kültürü üzerine yapılacak çalışmaların geçmişi, bugünü ve geleceği hakkında planlanan çalışmalar da kayıt altına alınmış olacaktır. Diğer taraftan bir Tokat aşığı olan Hasan Erdem özelinde şehir tarihlerinin yazılmasında ve şehir çalışmalarında sahada bulunmanın ehemmiyeti ve kültür çalışmalarında etkisi ele alınacaktır.

Amatör Koro Üyelerinin Aidiyet Duygularının Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi

Serpil UMUZDAŞ - Aziz DESTEGÜL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Aidiyet duygusu; insanın, yetiştiği, geliştiği, bir parçası olduğu çevrenin parametreleri içindeki kimliğini anlamasını ve anlamlandırmasını sağlar. Bu duygu; çevrenin belirlediği kurallaşmış eylemler yerine, yaşamı bir yönüyle birlikte paylaştığımız, farklılıkları olan bireylerle ortak amaç ve değerleri kabul edebilmemize dayanır. İhtiyaç hiyerarşisi de fiziksel ve güvenlik ihtiyacından sonra aidiyet ihtiyacına vurgu yapar. Bu denli hayati bir işlevi olan aidiyet duygusu, içinde yaşamakta olduğu toplumun bir parçası olan bireylerin yaşamına yön vermektedir. Bir ülkeye, ulusa, aileye, çevreye, mesleğe, spor takımına veya müziğe ait hissetmek, bireyi güvende ve sosyal çevresiyle uyum içinde, kabul görmüş hissettirir. Ülkelere ya da takımların marşları müzik aracılığıyla aidiyeti temsil eder. Müzik; uluslara ait geleneklerin oluşumunda, devamında, kültürlerin etkileşiminde birleştirici bir aracı güç olarak rol oynamıştır. Hangi mesleğe mensup olursa olsun birçok birey; müziğe yönelik farklı düzeyde yetenek, algı, bilgi ve sevgi ile donanmıştır. Müziği meslek olarak seçmiş yetenekliler dışında, fırsatını bularak müzik için motive olanlar, kendilerini ait hissettikleri müzik ortamlarından olan dernek, vakıf, üniversite, meslek odası, sivil toplum kurumu, devlet kurumu ve özel koro gibi başlıklar altından birleşen topluluklarda amatör bir şekil-

de yetiştirme çabasındadır. Müziksel bir kurum olarak koro, bir müzik yapıtını birlikte seslendirme amacıyla farklı ses gruplarına mensup insanların bir araya geldiği topluluktur. Bu çalışmaya; Tokat'ta bulunan Halk Eğitim Merkezi'nde Türk Sanat Müziği kursu alan amatör koro üyeleri (n=28) katılmıştır. Katılımcı üyeler, koro ve çeşitli değişkenlerle aidiyet duygularını kendi algılarına göre yorumlamışlardır. Bu konu çerçevesinde kendileriyle birebir yapılan yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilen nitel verilerin, içerik analizi kullanılarak çözümlenip tasnif edilmesiyle bulgulara ulaşılmıştır.

Çifte Kutsallık Kavramına Bir Örnek: Sebasteialı Kırk Şehit, Kırklar Cemi ve Şeyh Nusrettin Türbesi

Settar TARMAN - Zeynep ÖZKAN TEKNECİ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi - Ege Üniversitesi

Seyh Nusrettin Türbesi Tokat ili, Zile ilçesinin güney doğusundaki Şeyh Nusrettin köyünde (Tekke Köyü) yer almaktadır. Çeşitli kaynaklarda türbenin adı; Şeyh Nusreddin, Şeyh Nasreddin ya da Şeyh Nusret türbesi olarak da geçer. Türbe batısında yer alan cami ve doğusundaki haziresi ile birlikte küçük bir yapı topluluğu oluşturmaktadır. Türbenin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. En erken tarihli vakfiyesinin H. 754 (M. 1353) yılına ait olmasından yola çıkılarak ve mimari özelliklerine bakılarak yapı 14. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir.

Türbeyi konu alan çeşitli kaynaklarda, yapının bulunduğu alanın Roma ve Bizans dönemlerinde de bir ibadet yeri olduğu ileri sürülmektedir. Bu fikri ilk ortaya atan İngiliz Arkeolog F. W. Hasluck'tır. Hasluck, Bektaşî geleneklerine bağlı bir koldan bu bölgeye gelen Şeyh Nusrettin'in kurduğu ve onun adıyla anılan türbe ile etrafındaki yapı topluluğunun aynı zamanda Kırklar Tekkesi olarak anıldığını ifade etmektedir. Bu bilgiden yola çıkan İngiliz Arkeolog, bölgede yaptığı çalışmalar sonucunda, türbenin orijinalde Sebasteia (Sivas) yakınlarında martır edilen Kırk Şehitlere adanmış eski bir martyrion üzerine inşa edildiğini ileri sürmüştür. Buna ek olarak Hasluck'ın, yapıda ve çevresinde gördüğü çeşitli devşirme parçalar ve yazıtlar da bu konu hakkındaki hipotezini güçlendirmiştir.

Kırk Şehitler kültürüne, Anadolu’da geniş bir coğrafyada rastlamak mümkündür. Özellikle Sivas ve çevresindeki birçok kiliseye ve hatta yerleşim yerine Sebasteialı Şehitlerin anısına Kırk Şehitler adı verildiği görülmektedir. Bununla birlikte aynı bölgelerin Türk döneminde “Kırklar” şeklinde adlandırılması dikkat çekicidir. Bu çalışma kapsamında; Şeyh Nusrettin Türbesi’nin oldukça eskiye dayanan kökeninden yola çıkılarak, Hristiyanlarca kutsal kabul edilmiş bir kült alanının bölge Türk hakimiyetine girdikten sonra kutsallığını koruyarak nasıl bir dönüşüm yaşadığı ve bu noktada heterodoks inançların rolü değerlendirilecektir.

Osmanlı Maliyesinin Önemli Gelir Kalemlerinden İpek İmalatının Taşradaki Seyri: Tokat Mizân-ı Harîr Mukataası

Sibel PEKDOĞAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Eski çağlardan beri Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerinden olan ve 1071 Malazgirt Zaferi'ni müteakip Emir Danişment tarafından fethedilen Tokat, bu dönemden itibaren Selçuklu ve Osmanlı dönemi ulaşım sisteminde önemli bir kavşak ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki, asırlar boyunca orduların, yabancı elçilerin, seyahatçıların, yolcuların konakladığı, misafir edildikleri bir mevki ve daha önemlisi ticaret kervanlarının buluşma ve ayrılma noktası olmuştur. Bu meyanda, İran kervanlarının XVII. yüzyıldan itibaren daha emniyetli olduğu için büyük ölçüde tercih ettikleri önemli bir mevkide bulunan Tokat, bu özelliğiyle 18. yüzyılın başlarından itibaren dikkate değer bir gelişme göstermiştir. İran-İstanbul ticaret yolu üzerinde İran'dan getirilecek ipeklerin güzergâhında bulunması bu gelişmede şüphesiz önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nde ipek sanayi ve ticareti, Osmanlı maliyesinin önemli gelir kaynaklarından olmakla beraber, savaş zamanlarının önemli bir ekonomik silahı, karşılıklı ihraç veya ithal yasakları konulan önemli bir metasıdır. Bursa XIV. yüzyıldan itibaren sadece Osmanlı Devleti'nde değil dünyada da sayılı ipek sanayi ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı ipekçiliğinin sadece Bursa şehriyle sınırlı kaldığını düşünmek doğru olmazsa gerekir. Keza

Amasya'nın Osmanlı ipek imalatçılığı silsilesinin en önemli şehirlerinden biri, hatta ilk dönemlerde İran ipeğinin antreposu olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır. Aynı şekilde Tokat'ta da ipekçilik yapıldığını arşiv kayıtları işaret etmektedir. Tokat ipekçiliğiyle ilgili arşivlere yansıyan belgelerin çoğu mizân-ı harir mukataasına dair kayıtlardır. Mizân-ı harir mukataası büyük vergi dilimi olarak tanımlanmakta ve gelirlerinin çoğunu yerli üretim ile İran'dan gelen ham ipek oluşturmaktadır. Osmanlı şehirleri arasında değişik sanayi dallarının geliştiği aktif bir merkez olan Tokat'ta bu sanayi dallarının başında transit ticaretin de temel konusunu teşkil eden ham ipeğin işlenmesi gelmektedir. Bu bildiride, Tokat'ın sanayi ve ticari canlılığının zengin tarihine ait başlıca unsurlarından olan ipeğin ve ipek imalatının seyri, Tokat mizân-ı harîr mukataası çerçevesinde ele alınarak bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın gayesi söz konusu kayıtlardan hareketle, Tokat'ın iktisadi tarihiyle ilgili çalışmalara mütevazı bir katkı sağlamaktır.

Ahîzâde Yusuf b. Cüneyd et-Tokadî'nin “Zübdetü't-Ta'rîfât” Adlı Eseri ve Osmanlı Medrese Geleneğindeki Yeri

Süleyman Mahmut KAYAGİL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Ahî Çelebî diye de bilinen Ahîzâde Yusuf b. Cüneyd (ö. 905/1500) Tokatlı Hanefî fıkıh alimlerinden birisidir. II. Bayezid döneminde Bursa, Edirne ve İstanbul'da birçok medresede dersler vermiş olan Ahîzâde, Fıkıh, tefsir, akait ve Arap dili alanlarında eser telif etmiş Osmanlı alimlerindedir. Ağırıklı olarak Arap dili alanındaki kavramları ele aldığı Zübdetü't-Ta'rîfât adlı eseri de bu çalışmalardan birisidir. Eser dört başlıktan (zübde) oluşmaktadır. 1. Târifâtu's-sarf, 2. Târifâtu'n-nahv, 3. Târifâtu'l-mantık, 4. Târifâtu'l-beyan ve'l-meanî ve'l-fıkıh ve'l-bedii' ve'l-âdâb. Ahîzâde'nin Zübdetü't-Ta'rîfât'ı kaleme alırken tercih ettiği metot gereği, kısa ve anlaşılır dil kullanmış olması ve şema yöntemini (teşcir) takip etmesi dikkate alındığında, müellifin bu eseri medrese eğitime yönelik hazırladığı söylenebilir. Nitekim eserin hazırlanma amacının, medrese öğrencilerinin ilgili alanlardaki kavramları daha rahat öğrenmesi ve ezberlemesi olduğu bizzat müellif tarafından da belirtilmektedir. Yazma nüshaları günümüze ulaşmış olan söz konusu eser, 19. Yüzyılın son çeyreğinde Osman Azmî b. Ahmed tarafından bazı ilaveler de yapılmak suretiyle, dönemin imkanlarıyla İstanbul'da birkaç kez basımı gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, Zübdetü't-Ta'rîfât ve Ahîzâde'nin ilmi kişiliği incelenecektir. Eserde Ahîzâde'nin üslubu, eserin Arap dilindeki

yeri, değeri ve ilmî etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Aynı Şekilde Arapça ğretimi açısından değerlendirilmesi yapılmak suretiyle Osmanlı medrese geleneğindeki yeri de tespit edilmeye çalışılacaktır.

“Tokat” Adını Dünyaya Güreşle Tanıtan Bir Şampiyon: Hüseyin Akbaş

Sümeyra KARASU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Anadolu'nun kadim şehirlerinden Tokat, siyasî, sosyal ve kültürel anlamda dikkat çeken özellikleri kadar, başarılarıyla adlarını ve şehirlerini öne çıkaran birçok şahsiyetin de yetiştiği bir yerdir. Tokat'ta yetişen bu önemli simalardan birisi de güreş sporunda elde ettiği başarılarla adını dünyaya duyuran ve günümüzde Tokat'ta yer alan bir spor salonuyla adı yaşatılan Balkan, Dünya ve Olimpiyat güreş şampiyonlukları bulunan Hüseyin Akbaş'tır. Hüseyin Akbaş, Tokat ilinin Almus ilçesine bağlı Çevreli Kasabasında 1934 yılında dünyaya gelmiştir. Doğduğu toprakların da geleceğinde etkisi büyük olan Hüseyin Akbaş, kırık bacağına ve göğüslediği tüm zorluklara rağmen güreşe duyduğu ilgi ve tutkusu neticesinde kazandığı başarıları ile tüm Dünya'da adı duyulmuş önemli bir güreşçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bildiride, Tokat şehrinin önemli değerlerinden birisi olan Hüseyin Akbaş'ın hayatı ve başarılarına değinilecektir. Bu çalışmada sırasıyla Tokat şehrinin Türk sporundaki yeri, dünden bugüne şehirde güreş müsabakaları ve güreşçiler, ardından Hüseyin Akbaş'ın Türk ve Tokat sporu ile güreşi içerisindeki yerine temas edilecektir. Böylece Tokat'ın spor tarihi ve bu tarih içerisinde Hüseyin Akbaş'ın konumu belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ana kaynağını Akbaş hakkındaki basılı ve görsel malzemeler ve büyük çoğunlukla

güreşçinin yaşadığı ve meşhur olduğu döneme ait gazete nüshaları oluşturacaktır. Bütün bu malzemelerin yanı sıra güreşçinin ailesinden kişilerle yapılan mülakatlarda kullanılacaktır.

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat'ta Mevcut Gayri Müslim Okullar ve Bu Okullarda Yürütülen Misyonerlik Faaliyetler

Ş. Muhammed DUALI - Gül ERKANAT
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Tokat, bulunduğu coğrafi konumu itibarıyla öteden beri birden fazla medeniyetin ilgi odağı olmayı başarmıştır. Tarih boyunca sırasıyla Hititler, Medler, Persler, Romalılar ve son olarak da Müslüman Türklerin yönetimi altına girmiş bir belde konumundadır. Bölgede Rum ve Ermenilerin bulunuyor olması özellikle 16. yüzyıldan itibaren Batılı misyonerlerin Tokat'ta ilgi duymasına yol açmıştır. Bu çerçevede Tokat ve çevresinde ikamet eden gayri müslimler, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren batılı misyonerlerin odak noktası haline gelmişlerdir. Tokatta bulunan Rum ve Ermeni okullarının yanı sıra misyonerlerce açılan birden fazla eğitim kurumundan söz etmek mümkündür. Yörede mevcut bu potansiyeli iyi değerlendiren batılı ülkeler, açtıkları okullar üzerinden misyonerlik faaliyetleri yürütmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede başta Katolik Cizvitler olmak üzere ilerleyen yıllarda çeşitli Protestan gruplar, Tokat ve çevresinde misyonerlik faaliyetleri icra etmişlerdir.

Bu sunumumuzda 19. yüzyılın sonlarında Tokat ve çevresinde mevcut gayri müslim okullar ve bu okullar üzerinden gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetleri ele alınarak inceleme konusu yapılmaktadır. Bu kapsamda Osmanlı Devleri sınırları içerisinde yaşamakta olan ve azınlık kategorisi içerisinde yer alan ki bunlar Rum, Yahudi ve Ermenilerden müteşekkildi, açmış oldukla-

rı okullar mercek altına alınmaktadır. Yine bu sunumumuzda azınlıklara ait okullara paralel misyoner grupların bölgede faaliyete geçirdikleri yabancı okullar ve bu okullarda okutulan ders içerikleri, misyoner öğretmenler ve faaliyetleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Tüm bunlar döneme ışık tutan arşiv belgeleri ve misyonerlerin kaleme aldıkları hatıratları ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığında Kayıtlı Bulunan Tokatlı Alimlere Ait Akaid ve Kelama Dair Yazma Eserler

Şaban BANAZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Ceşitli kaynaklarda “Anadolu’nun Mayası” olarak tarif edilen, tarihsel süreçte birçok devlete ve medeniyete ev sahipliği yapan Tokat, Anadolu Kültür havzasının oluşumunda önemli katkıları olan birçok ilim ve fikir önderi yetiştirmiş müstesna bir şehirdir. Tokat âlimler konağı, fazıllar yurdu ve şairler yatağıdır. Tokatlı olarak bilinen ve günümüze gelinceye kadar haklarında çokça araştırmalar yapılan en önemli kişiler: Şeyhülislam İbn-i Kemal, Molla Hüsrev, Molla Lutfi, Hayreddin Tokadî, Mehmed Emin Tokadî, Mustafa Sabri Efendi ve Gazi Osman Paşa gibi ilim ve devlet adamlarıdır. Ancak bunlardan başka Tokatta yetişmiş ve haklarında bugüne kadar ya hiç bilgi sahibi olmadığımız ya da sadece ismen bildiğimiz âlimler ve tasavvuf önderleri de vardır. Abdulmecid Şirvâni, Acepşir Efendi, Ali Osman Efendi, Behrullah Efendi, Behzat-ı Velî, Edhem Çelebi, Muharrem Efendi, Musa Fâkih, Said Şemid, Seyyid Ömer Efendi, Sümbül Baba, Şeyh Mahmud Efendi, Şeyh Şihabüddin Sühreverdi et-Tokâti, İshak b. Hasan ez-Zencani et-Tokâti, Mustafa Kuddusi, Turhal Şeyhi Mustafa b. Muhammed et-Tokâti, Nalbandzâde Hüsameddin et-Tokâti, Ebu Bekr Tokâti, Yakub b. Seyyid Ali Tokâti, Ahizâde Yusuf b. Cüneyd et-Tokâti, Ömer Feyzi b. Salih et-Tokâti, Seyyid Hüseyin b. Ali et-Tokâti el Kumanâti, Tokâdizâde Nuri, Nasıruddin Nebi b. Mürsel et-

Tokâti, Hüsameddin Hüseyin b. Abdurrahman et-Tokâti Hüsam Çelebi, Musa b. Abdullah et-Tokâti el-Pehlevâni, İshak b. Hasan el Hanefi et-Tokâti, Muhammed Tahir b. Ömer el-İstanbuli Kadızade et-Tokâti, Abdülmü'min b. Muhammed b. Abdülmü'min et-Tokâti, Mustafa b. Muhammed et-Tokâti, Subuhi Dede Ahmed et-Tokâti, İshak b. Hasan et-Tokâti Ridai, Musa b. Tahir et-Tokâti, Bektaş et-Tokâti, Ali b. Mahmud et-Tokâti, Tokâti Muhammed Emin eş-Şirvâni, Tokâti Mahmud b. Muhammed, Celaleddin Tokâti, Ahmed b. Arakiyacı et-Tokâti, el-Hac Ömer b. Salih et-Tokâti ve ismini burada zikredemediğimiz daha nice-lerini örnek olarak gösterebiliriz.

Tokatlı olup yukarıda örnek olarak isimlerini saydığımız birçok ulema ve tasavvuf önderleri ne yazık ki günümüzde tanınmamaktadır. Bu bildiride kütüphanelerin tozlu raflarında keşfedilmeyi bekleyen Tokatlı ilim ve fikir önderlerinden Kelam ve Akâide dair eserler veren alimlerin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler sunularak ilim dünyasına tanıtılacaktır. Bu amaçla yapılacak olan çalışmamız bundan sonra Tokatlı âlimlere ve örnek şahsiyetlere dair yapılacak olan araştırmalara rehberlik edecektir.

Epigrafik ve Nüvizmatik Veriler Işığında Tokat'ta Zeus Kültü

Şengül DİLEK FUL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

G ünümüzde Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde ve İç Anadolu bölgesine geçiş alanında bulunan Tokat kenti, antik dönemde Pontos olarak adlandırılan bölgenin sınırları içerisinde yer almaktaydı. Mevcut veriler ışığında Geç Kalkolitik Dönem'den itibaren kesintisiz yerleşim gören bu kent sırasıyla Hitit, Pers, Pontos Krallığı, Roma, Bizans, Danişmend, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. Böylece, birçok önemli uygarlığa ev sahipliği yapmış olan kentin inanç sistemi de hakimiyeti altında kaldığı medeniyetler ile şekillenmeye başlamıştır. Tokat'ta yapılan araştırmalar ve ele geçen buluntular, burada en yoğun tapınım gören tanrılardan birisinin, pagan dünyanın en büyük tanrısı olan Zeus olduğunu ortaya koymuştur.

Kökeni tartışmalı olmasına rağmen Yunan Pantheonu'nun en büyük tanrısı olarak kabul edilen Zeus; ışık, aydınlık, gök ve yıldırımlar tanrısıdır. Anadolu'da oldukça sevilmiş ve hemen hemen her bölgesinde tapınım görmüş olan tanrı, Tokat'ta da sevilmiş ve farklı epitetler altında kültleri oluşturulmuştur. Sulusaray (Sebastopolis), Zile (Zela), Niksar (Neokaisareia) ve Turhal gibi merkezlerden ele geçen epigrafik ve nüvizmatik veriler tanrının burada Epikarprios, Hypsistos, Olympios, Nikephoros, Pylaios gibi epitetler altında tapınım gördüğünü göstermekte-

dir. Antik dönemde tüm meyvelerin-ürünlerin yaratıcısı olarak kabul edilen tanrı Zeus, ürün veren anlamına gelen Epikarpios epiteti ile Zela’da saygı görmüştür. Tanrı ayrıca burada “Zafer Getiren” kimliği ile de sevilmiş ve Nikephoros adı altında kültü oluşturulmuştur. Makedonya kökenli bir dağ tanrı olduğu düşünülen Theos Hysistos ile ilişkilendirilen Zeus Hysistos ise Sebastopolis’te varlığını sürdürmüştür. Zeus’un yine dağ kültü ile bağdaştırılan bir diğer epiteti Olympios’tur. Tanrının “Ulu Dağ” anlamına gelen bu epiteti Neokaisareia’da kabul görmüştür. Anadolu’da az kullanılan bir epitet olan Pylaios ise Sebastopolis’te bulunan bir sunak üzerinde geçmektedir.

Bu epitetler; genel olarak tanrının bolluk, bereket ve koruyucu işlevleri ile ilgilidir. Bölge halkının tanrıya bu sıfatlar altında ibadet etmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü halkın geçim kaynağı bugün olduğu gibi antik dönemde de tarım, hayvancılık ve ticarete dayalı idi. Bu nedenle bu coğrafyada yaşayanlar olumsuz hava şartlarından ve kötü gözlerden (nazardan) korunmak için tanrı Zeus’a bu sıfatlar altında sığınmışlar ve ondan yardım istemişlerdir. Böylece, hayatın farklı alanlarında koruyucu ve kurtarıcı rolü yüklenmiş olan tanrının bu özelliği, Tokat özelinde de devam ettirilmiştir.

Tokat Bileziğinin Kökeni Üzerine Bir İnceleme

Şule Sema ALKOÇ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Yapılan kazı, araştırma ve bulgular, hemen tüm uygarlıklarda kadınların takı ve süs eşyası kullandıklarına işaret etmektedir. Anadolu'nun değişik şehirlerindeki arkeoloji ve etnografya müzeleri ile Tokat Müzesi de bu durumu destekler mahiyette çok sayıda objeye sahiptir. Müzelerde değerli taş ve madenlerden üretilmiş, değişik formlarda, farklı yapım tekniği uygulanmış çeşitli türde takı ve süs eşyası sergilenmektedir. Bu türden öğelerin hem gündelik hayatın hem de kültürün bir parçası olduğu kabul edilmektedir.

Osmanlı dönemi için bir şehrin sosyal ve kültürel tarihini araştırmada öne çıkan en önemli kaynaklardan ikisi şer'îye sicili ve tereke defterleri/ kayıtlarıdır. Bu kaynaklarda yerleşim birimine ve orada yaşayan halka ait zengin somut kültürel miras örneklerini bulmak mümkündür. Örneğin; ev eşyaları, aydınlatma gereçleri, giyim kuşam malzemeleri, kitaplar, silahlar, takı ve süs eşyaları adı geçen kaynaklarda rastlanan nesnelere.

Bu bildiri, 18. Yüzyıl sonu-19. Yüzyıl ilk yarısında Tokat'ta yaşayan kadınların gündelik hayatta kullandığı takıların içinde yer alan mengül bileziğinin bugün bir Tokat sembolü olarak tanınan Tokat bileziğinin aslı olup olmadığına dair bulgular tespit etmeyi, elde edilen veriler ışığında bu problemle ilgili bir bakış

açısı sunmayı amaçlamıştır. İktisadi değerlendirmeler açısından araştırmanın kaynağı ve veri tabanı Tokat şer'iyye sicilleridir.

Araştırmada; 1 numaralı defter Hicri 1185-1187/ Miladi 1771-1774, 2 numaralı defter Hicri 1210-1211/ Miladi 1795-1796, 9 numaralı defter Hicri 1219-1220/ Miladi 1804-1805, 20 numaralı defter Hicri 1230-1231/ Miladi 1815-1816, 28 numaralı defter Hicri 1238-1239/ Miladi 1823-1824, 34 numaralı defter, Hicri 1244-1245/ Miladi 1829-1830 yılları arasını kapsayan altı adet defter kullanılmıştır. 1771- 1830 yılları arasında bulunan bu şer'iyye sicillerinde yer alan toplam 230 kadın miras kaydındaki veriler değerlendirilecektir. Terekeler 68'i gayr-i müslim, 162 si ise Müslüman kadına aittir.

Araştırmada, iki yüz elli yıl önce Tokat'lı kadınların kullanmış oldukları takılardan yola çıkarak kültür akışının sürekliliği gözlemlenecektir. Çalışmanın sosyal, iktisadi ve gündelik yaşamına ışık tutması, yerel ve kültürel araştırmaları desteklemesi beklenmektedir.

Tokat Kaynaklı Bir Cönk İncelemesi

Taha Tuna KAYA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Cönkler, halkbilimi ve özellikle âşık edebiyatı çalışmalarının en önemli yazılı kaynakları arasındadır. Türkiye’de ve dünya üzerindeki çeşitli resmî veya özel kütüphanelerde ve muhtelif şahısların elinde bulunan bu cönklerde Türk âşık tarzı şiir geleneği başta olmak üzere pek çok sözlü kültür ürünleri gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

Çalışmada incelenen cönk Doğan Kaya’nın özel arşivinde yer alan 35 adet cönkten biridir. Arşivde bulunan 9 numaralı cönk Tokat kaynaklı bir yazma eserdir. Söz konusu cönk, içinde geçen bilgiye göre 1320 (Miladi 1904) yılında Tokat’ta ikamet eden Hasan Emirî Ahmet tarafından tutulmuştur. Cönk Sivas İlinin Divriği İlçesinde bulunmuş ve arşive dâhil edilmiştir. Cöngün tamamı 145 varaktan oluşmaktadır. Söyleyeni belli olan 54 âşığın 120 adet şiiri mevcutken söyleyeni belli olmayan da 11 şiir vardır. Cönkte şiiri bulunan âşıklardan bazıları şunlardır: Ali Hubyar, Abdal Dede, Âşık Hasan, Âşık Garib, Azizî, Budala, Dertli Kerem, Derunî Baba, Derviş Ahmed, Derviş Musa, Derviş Ali, Hatayî, , Kul Himmet, Kul Himmet Üstâdım, Karacaoğlan, Kaygusuz, Kul Yusuf, Noksanî, Pir Sultan Abdal, Sefil Ahmed, Sefil Türabî, Sürûrî, Sıtkî, Şâh Hatayî, Teslim Abdal, Veli, Viranî.

Çalışmaya konu olan cönkte Tokat tarihinde yaşanan önemli bir sosyal olay üzerine destan biçiminde şiir mevcuttur. Redif Destanı başlıklı şiir “1324’te Tokat’ın başına gelen felâketi beyân eder.” ibaresiyle yazılmıştır. Söz konusu şiirin 1324 (Miladi 1908) yılında Tokat’ta yaşanan sel felaketiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca cönkte yer alan bir başka anonim şiir, 1330 (Miladi 1914) yılında başlayan I. Dünya Savaşının Tokat halkı üzerindeki etkisini aktarması açısından dikkat çekmektedir.

Çalışmada, Doğan Kaya özel arşivinde yer alan 9 numaralı cönk öncelikle teknik açıdan incelenecek olup daha sonra içerik analizi yapılacaktır. Cöngün içinde yer alan şiirler ve şairler sınıflandırılıp söyleyeni belli olmayan eserler ayrıca değerlendirilecektir. Cönkteki şiirlerde veya notlarda geçen Tokat yöresinde yaşayan şahıslar belirlenecek ve özellikle destan biçimindeki eserler başta olmak üzere şiirlerdeki içerikten XX. yüzyıl başlarında Tokat’taki sosyal yaşam üzerine çıkarımlarda bulunulacaktır.

18. Yüzyılda Trabzon ile Tokat Arasındaki Bağın İzleri

Temel ÖZTÜRK
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Anadolu'nun, İpekyolu güzergâhında bulunan iki antik şehri. Biri Karadeniz'in kıyısında bir inci, diğeri Anadolu'nun bağrında. Trabzon, liman şehri özelliğiyle Anadolu'nun içlerindeki diğer şehirlerde olduğu gibi Tokat'ın da denize açılan kapısı konumunda yer almaktadır. Bu husus tarihte ticari şehir yapısıyla ön plana çıkmış Tokat için oldukça önem arz etmekteydi. Aslında kara ticaretinde kilit noktada bulunan Tokat, deniz ticareti yönünde de Trabzon başta olmak üzere kuzey şehirleriyle sıkı bir irtibat halindeydi. Gerçi bu sıkı ilişki sadece ticari yönde gelişmedi. Zira konuya Trabzon tarafından baktığımızda şehrin öz kaynakları olan kadı sicilleri yanında diğer arşiv malzemesi ve literatürdeki çalışmalar iki şehir arasındaki bağın siyasi, askeri ve sosyal alanda da izlerini ortaya koyar. İşte bu çalışmada, günümüzde çok iyi bilinen bu ilişki ağının 18. yüzyıldan tarihi kesitler halinde arşiv kaynaklarına dayalı çarpıcı örneklerle üzerinde durulmuştur. Her ne kadar Osmanlılar zamanında bu iki kent arasındaki bağ erken dönemlere, ta Trabzon'un fethinin hemen sonrasına kadar götürülse de 18. yüzyılın imparatorlukta her alanda gerçekleşen ıslahat ve değişimi içermesi de dikkat çekicidir. Haliyle bu zaman diliminde bahsi geçen kaynaklar üzerinden Trabzon ve Tokat arasındaki bağın siyasi ve askeri mecburi yönünden ziyade bu-

radaki Tokatlılar ve onların durumlarına yönelik izlenimlerin ortaya konulması hedeflenmektedir. Böylece farklı bir şehirdeki yansımalar ışığında Tokat'ın tarihî sosyo-kültürel yönüne bir nebze de katkı sağlanacağı ümit edilmektedir.

Kırım'daki Tokatlılar ve Tokat Ürünleri (17-18. Yüzyıllar)

Uğur DEMİR
Marmara Üniversitesi

Türklerin Anadolu'yu fethinin ardından önemli bir şehir merkezine dönüşen Tokat, Osmanlı devrinde de bu önemini muhafaza etmiştir. 16. yüzyılda nüfus artışına bağlı büyüme, 17. yüzyıldan itibaren farklı sektörlerdeki üretim ve ticaretle devam etmiş; nihayet 18. yüzyılda Anadolu'nun en önemli imalat ve ticaret merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bu çerçevede ticaret yollarının kavşağında yer alması, hinterlandını genişletirken; kendine has ürünleri, dünya pazarında birer marka halini almıştır. Bu değişimin çeşitli yönleri bugüne kadar farklı araştırmalara konu edilmiştir. Ancak üretim ve ticarete bağlı büyümenin izlerini yalnızca bölgeye ait kaynaklar üzerinden incelemek, eksik bir tablo sunmaktadır. Bu tebliğde, söz konusu eksikten hareketle diğer bölge kaynaklarının Tokat'ın üretim ve ticaretine dair ne gibi veriler sunabileceği konu edilmiş; incelenecek bölge olarak Kırım tercih edilmiştir. Temel kaynağını Kırım kadı sicillerinin teşkil ettiği bu incelemede Kırım'daki Tokat ürünleri ve başta tüccarlar olmak üzere Kırım'daki Tokatlılara dair veriler bir araya getirilerek değerlendirilmiştir.

5. TOKAT
• SEMPOZYUMU
14-15-16 Ekim 2022

Niksar'daki Esaret Döneminin Antakya Prinkepsi Bohemond'un Kişiliğine Etkileri

Umut BAŞAT
Dokuz Eylül Üniversitesi

Haçlı Seferleri tarihinde yaşanmış en önemli olaylardan birisi Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemond'un Danışmendliler tarafından esir alınması ve Niksar'da tutulmasıdır. Birinci Haçlı Seferi'nin en tecrübeli lideri olan Bohemond'un esareti Haçlıların yenilmezliği düşüncesini yıktığı gibi, Bohemond'un şahsında da bir özgüven kırılması yaratmıştır. Birinci Haçlı Seferi'ne gelene kadar, Güney İtalya'da sonunu bilmediği ve kendisine parlak bir gelecek vaat etmeyen mücadeleler içinde ve devamında Birinci Haçlı Seferi esnasında yeterince özgüven depolamaya yetecek hadiseler yaşamıştır. Her şeyi geride bırakarak katıldığı Birinci Haçlı Seferi'nde, o ana kadar gerek Güney İtalya'da kendi soydaşlarına gerekse de Epirus ve Teselya'da Bizans'a karşı edindiği askeri tecrübelerinden faydalanmıştır. Seferin gayriresmi başkomutanı olarak önemli işler başarmış, Dorylaion'da kıvrak zekası sayesinde Haçlıları yok olmaktan kurtarmış ve Antakya'da babasından aldığı kurnazlık sayesinde şehri içeriden ele geçirmeyi başarmıştır. Antakya'da yeni kurulan devletin başına geçtiğinde, kaynaklara yansıyan bilgilerden kendine güveni olan bir lider konumunda olduğu yorumu rahatlıkla yapılabilir.

Bu ana kadar şahsında gördüğümüz savaşçı figürü, yeni kurduğu devletin bölgedeki varlığını sağlamlaştırmak adına Bizans

güçleriyle ve Suriye'nin Selçuklu emîrleriyle girdiği mücadele sürecinde de göz önüne çıkmıştır. Bu mücadelelerde hep önce saldıran, barışı düşünmeyen bir profil çizdiği gözden kaçmamalıdır. Öyle ki, zaman zaman küçük yenilgiler olsa, hatta geri çekilmek zorunda kalsa bile pes etmemeyi kendisine düstur edindiği kaynaklara yansımıştır. Bundan ötürü sürekli askerî sefer icrasındadır. Nitekim bu bitmek tükenmek bilmeyen, pes etmediği seferlerinin birinde Malatya'da Danişmendli Emîri Gümüştekin tarafından esir alınmış ve bugün Tokat'ta bulunan Niksar Kalesi'ne hapsedilmiştir. Bu esaret hâli, Bohemond'un hayatında bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Esaret altında geçirdiği 3 senelik süreç, hayatının askerî manada en verimli olabileceği senelerine mâl olduğu gibi, pes etmek bilmeyen savaşçı ruhundan ve ihtiyatlı lider kişiliğinden bir şeyleri götürmüş gibi gözükmektedir. Artık eskisi kadar cüretkâr değildir, barışı öncülleyen, kolay pes eden birisi haline geldiği görülmektedir. Buna bağlı olarak, tüm bunlar bu esaret sürecinin Bohemond üzerinde bıraktığı etkinin bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

Tokat'ta Acı Yıllar: 1939, 1942, 1943 Depremlerinin Ulusal Basına Yansıması

Ünal ÜSTÜNDAĞ
Araştırmacı

Kuzey Anadolu Fay Hattı'nda yer alan Tokat şehri bilinen tarihi boyunca çok sayıda deprem görmüştür. Ancak tarihindeki diğer depremlere nazaran büyüklüğü ve yıkıcılığı ile 1939 ve 1943 yılları arasında yaşadığı depremlerden üçü, şehirde çok sayıda yerleşim yerini taşınmasını ya da birleştirilmesini sağlarken, yaklaşık 7.500 can kaybına ve büyük maddi hasarlara neden olmuştur. Erbaa, Reşadiye ve Niksar başta olmak üzere Tokat'ın hemen hemen her ilçesini etkilemiş olan depremleri dönem basını yakından takip etmiştir. Ulusal gazeteler 1939 Erzincan, 1942 Niksar-Erbaa ve 1943 Tosya-Ladik merkezli depremlerle ilgili çok sayıda habere imza atmıştır. Bölgeyi derinden etkileyen üç büyük depreme dair yapılan yüzlerce haber yoluyla, büyük yardım kampanyalarına imza atılmış, ülke çapında önemli bir dayanışma örneği sergilenmiş ayrıca hükümetin ve resmi kurumların bölgedeki çalışmaları yakından takip edilebilmiştir. Çalışma kapsamında 1939-1944 yılları arasında konuyla ilgili on beş ulusal gazete taranmış üç yüzden fazla habere ulaşılmış, yüz kırk beş habere makalede yer verilmiştir.

XIII. Yüzyıl Tarih Anlatısını Değiştiren Tokat

Vedat TURĖUT
Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi

Tokat, Sivas ve Kayseri gibi eski Danişmendiyye bölgesi, Anadolu'nun sonradan fethedilen diğer bölgelerinden farklı olarak divânî sistemin yanısıra önemli ailelerin tasarrufunda olan mâlikâne hisselerine bölünmüş idari yapısıyla ön plana çıkar. Bu ailelerin kökenleri ve nesillerinden gelenlerin Moğol İstilasası ve sonrasında kurulan Osmanlı Devleti'nin teşkilatlanmasındaki rolleri bu çalışmanın odak noktasını teşkil eder. Bu bağlamda Orhan Gazi'nin annesi tarafından dedesi olarak son zamanlarda ismi öne çıkarılan Ömer Bey'in, Şeyh Ede-Balı'nın türbesinde medfun bulunan Molla Hattab ile ilgisi, Molla Hattab'ın babası Ebû'l-Kasım b. Ali et-Tusî'nin Hamidoğulları'nın müessisi Seyfüddin Hamid Bey ve Baba İlyas ile olan yakınlığı, Hamid Bey'in yaptırdığı köprü üzerinden Celalüddin Karatay ile beraber üç kardeş saltanatı dönemine damga vuruşu, Celalüddin Karatay'ın kardeşi Rum Paşa'nın Karaca Ahmed ile olan ilgisi, Rum Paşa'nın torunuyla evlendiği Cemalüddin Musa Zilî'nin Kalenderîliğin kurucusu olarak bilinen Cemaleddin Savî oluşu, Cemalüddin Musa'nın en önemli müridi olan Ali el-Mücerred'in Şeyh Osman-ı Velî'nin oğlu oluşu üzerinden aralarında var olduğu söylenen ayrılığın asla vuku bulmadığı, Âşıkpaşazâde'nin bahis konusu ettiği Bacıyan-ı Rûm teşkilatının kurucusu olarak kabul edilen kişinin Ahi Evren'in eşi olan

Fatma Bacı değil, Ali el-Mücerred'in muhtemelen Cemalüddin Musa'nın kızından doğan kızı Fatma Hatun olduğu, Fatma Hatun'un ise Mısır'ın Hacı Bektaş Velî'si olarak kabul edilen Ahmed el-Bedevî'nin oğlu Şemsüddin Ahmed ile evlendiği gerçeği üzerinden Tokat'ta oldukça korunaklı bir kale durumundaki Bedevî Çardak'a ismini vermesi gibi birbiriyle bağlantılı pek çok konu üzerinde durulacaktır. Bu çalışma, Tokat'ın ev sahipliğini yaptığı tarihi yapılara dair belge ve kitabeler üzerinden, XIII. yüzyılın tarih anlatısını önemli ölçüde aydınlatacak büyük bir değişime kapı aralama hedef ve iddiasındadır.

Akzambak Yetiştiriciliği ve Doku Kültürü Uygulamaları

Veli Murat Can ÇELEBİ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Akdeniz bölgesinden, Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir bölgede yayılış gösteren akzambak bitkisi; Tıbbi ve Aromatik bitkiler içinde önem arz etmektedir. Ülkemizde de bir çok bölgede doğal yayılış alanları bulunmaktadır. Akzambaklar ile tanınan Tokat ilimizde de doğal yayılış alanı azalmış olup, az da olsa kültür ortamlarında yetiştiriciliği yapılmaktadır ve daha çok gıda alanında kullanılmaktadır. Kimyasal yapısında bulundurduğu organik asitler, glikozitler ve alkaloidler akzambak bitkisinin kullanım alanını artırmaktadır. Akzambak bitkisinde çoğaltım materyali olarak akzambak soğanının kullanılması, bitkinin yayılışının yavaşlamasına yol açmaktadır. Uygunsuz ve bilinçsiz bir şekilde doğadan toplanılması; çoğalma evresini daha da yavaşlatmaktadır. Dünyada ve ülkemizde doğal ortamında yetişen akzambak miktarının azalması ve pahalı bir hammadde olması sebebiyle akzambak üretimi alanında yapılan çalışmalarda artış görülmüştür. Ekonomik değeri yüksek, süs, tıbbi ve aromatik bitki olarak kullanılan *Lilium candidum* türünde, *in vitro* koşullarda doku kültürü ve mikroçoğaltım çalışmalarının ile üretilen soğancıkların verim ve kalitesinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmayla, *in vitro* mikroçoğaltım yöntemi ile daha hızlı akzambak soğanları elde edilecektir. Aynı zamanda elde edilen bu soğanların,

alanda yapılan çalışmalardan farklı olarak verim ve kalitesi de incelenecektir. Bu sayede, mikroçoğaltım yöntemiyle elde edilen akzambaklar hammadde ihtiyacını hızlı bir şekilde karşılayacak ve verim ile kalite açısından karşılaştırılacaktır. Doku kültürü uygulamaları ile üretilen akzambak bitkileri, yayılışını hızlandıracak ve yetiştiriciliğine katkı sunacaktır.

“Yapar” Redifli Gazeli Üzerinden Ebu Bekir Kânî'nin (ö.1792) Kader Anlayışı

Vildan S. COŞKUN
Sakarya Üniversitesi

Klasik edebiyatta nazım ve nesir sahasında önemli bir yere sahip olan Kânî (1712-1792) ile ilgili olarak ne şair biyografilerinde ne de ölümünden sonra kaleme alınan eserlerde yeterli bilgiye rastlanmaktadır. Oysaki tahsilini memleketi olan Tokat'ta tamamlamış ve nükteli ifadeleriyle genç yaşta şöhret bulmuş bu şair bir yandan Mevlevî tarikatı müntesipliği ile dinî şiirler yazarken öte yandan İstanbul'daki hayatında farklı bir çizgi benimsemiş olması ile de dikkat çeken bir kişiliktir. Şairlikten bürokrasiye kadar bulunduğu her alanda “farklı” olarak addedilen Kânî, şiirleriyle de ön plana çıkmayı beklemektedir. Divanı ve diğer eserleri üzerinde yapılan çalışmalardan onun derinlemesine incelendiğinde bir tarz oluşturacak özellikler taşıdığını görmek mümkündür. Divanındaki çok sayıda dinî şiir onun bu konudaki şiir gücüne işaret etmektedir. Bununla birlikte dinî olmayan şiirlerinde de aynı parlaklık mevcuttur. Tokatlı Kânî'nin kader anlayışını ve esbâba tevessül etmeksizin her şeyin ve herkesin sahibi olan Allah'ın kudretinin her şeye yeteceğine inanmış olduğunu zarif ifadelerle dile getirdiği “yapar” redifli gazelini inceleyeceğimiz bu çalışmanın şairin kader anlayışını ortaya koymak açısından onunla ilgili çalışmalara katkı sağlayacağını ummaktayız.

Tokat Sancağı Ceraim Cetvellerinin Değerlendirilmesi (1899-1905)

Yasin KOZAK
Araştırmacı

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda istatistik birimi XIX. yy. sonlarına doğru kuruldu. Kuruluşundan bir süre sonra kurumla ilgili yeni yasal düzenlemeler yapıldı. Söz konusu yasal düzenlemelerde, vilayet merkezleri ile vilayete bağlı kazalardan istatistiki veriler düzenlenerek merkeze gönderilmesi kararlaştırıldı. Bunun neticesinde vilayetlerden eğitim, tarım, nüfus, dış ticaret, sanayi konularında tanzim edilen cetveller ile vilayet hapisanelerindeki suçlu sayıları ve vilayetlerde meydana gelen suçları(cearimi) gösterir cetveller tanzim edilerek merkeze gönderildi.

Bu çalışma, Sivas vilayetine bağlı Tokat sancağında düzenlenen ve vilayet aracılığıyla merkeze gönderilen ceraim cetvelleri esas alınarak hazırlanacaktır. Cetvellerin değerlendirilmesine geçilmeden önce Sivas merkez kazası ile vilayete bağlı diğer kazalardan ilk olarak hangi tarihte ceraim cetveli gönderildiği ve bu kazalar arasında Tokat'a ait ceraim cetvelleri ortaya konulacaktır. Daha sonra da cetvellerdeki suç sayılarının vilayet, sancak ve kazalara göre dağılımı ve Sivas vilayeti merkez kazası ile Tokat ve diğer sancak ve kazaların suç sayıları birlikte incelenecektir.

Tokat sancağına ait ceraim cetvelleri yukarıdaki değerlendirmelerin dışında daha farklı başlıklar altında da değerlendirildik-

ten sonra genel olarak kayıtlara yansıdığı kadarıyla XIX. yy. in sonu XX. yy ın başlarında Tokat ve bağı mülki-idari birimlerin toplumsal yapıları ile ilgili durum tespitinde bulunulmaya çalışılacaktır. Cetvellerin değerlendirilmesinde kullanılacak başlıkların bundan sonraki çalışmalara da örnek teşkil edeceği kanaatindeyiz.

Çalışma meydana getirilirken ağırlıklı olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivindeki kayıtlar ile bu konuda kaleme alınmış literatür eserler ve ikincil kaynaklardan yararlanılacaktır.

Gümenek Monografisi: Tarihsel Süreçte Gümenek'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yaşam

Yasin TAŞKIN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Tokat'a 10 km uzaklıkta yer alan Gümenek, bölgenin en eski yerleşimi olup antik çağlardan günümüze pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihsel süreçte Komanat, Komanat, Kumgan, Sisiyye, Kılıçlı ve Gümenek gibi adlarla anılmıştır. Günümüzde Tokat merkez ilçesine bağlı bir köy durumundadır. Köyün bulunduğu yerde ilk yerleşimin Helenistik dönemlerde kurulduğu tahmin edilmektedir. Burası, antik dönemlerde panteist bir tapınağa sahip olması nedeniyle önemli bir inanç merkezi haline gelmiştir. Bölge halkının Şarapçı Yolu olarak andığı ipek yolu güzergahının buradan geçmesi nedeniyle ticaret oldukça gelişmiştir. Ayrıca yerleşimin Yeşilırmak havzasında konumlanmasından ötürü tarımsal faaliyetler her dönemde önemini korumuştur. Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte yerleşim, dini merkez vasfını kaybetse de özerk bir bölge olarak stratejik önemini muhafaza etmiştir. Gümenek'te farklı dönemlere ait birçok yapı bulunmaktadır. Modern Gümenek yerleşimi içerisinde yer alan ve Hamamtepe olarak adlandırılan alanda yapılan kazı çalışmalarıyla Bizans dönemi ve öncesine ait yeni yapılar gün yüzüne çıkarılmaktadır.

Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Gümenek'in de içinde yer aldığı Tokat ve havalisi Türkler tarafından fethedilmiştir. Sırasıyla; Danişmendli, Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Kadı Burha-

neddin ve Osmanlı egemenliği altında kalmıştır. Türklerin bölgeye yerleşmesiyle birlikte Müslüman nüfus hızlı bir şekilde artmıştır. Osmanlı Devleti döneminde nahiye statüsü kazanan Gümenek (Komanat), idaresi altında Tokat'tan Niksar'a kadar olan bölgeyi kapsayan 38 köyü barındırmıştır. İstila ve doğal afetler nedeniyle Gümenek'in kurulu olduğu yer zaman zaman değişmiştir.

Kemal Paşazade'nin Edebi Yönü ve Şiirleri

M. A. Yekta SARAÇ
T.C. Cumhurbaşkanlığı

Kemâl Paşazâde ya da diğer adıyla İbni Kemâl, XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış; hukuk, dinî ilimler ve tarih başta olmak üzere farklı alanlarda çok sayıda eser vermiş, şeyhülislamlığa kadar yükselmiş müstesna bir âlim, divan ve mesnevi sahibi bir şair, ayrıca sanatkâr bir üslupla eser kaleme alacak kudrete sahip değerli bir münşidir. Onun bu yönü her ne kadar ilmî şöhretinin gölgesinde kalmış olsa da bugünkü tespitlerimize göre beş yüze yakın gazel söylemiş, yaklaşık 7700 beyitlik bir mesnevî olan Yûsuf u Zelîhâ'yı yazmış, Kasîde-i Bürde'yi ve Kasîde-i Tantarâniyye'yi manzum olarak Türkçeye tercüme etmiş, Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine türünün Türk edebiyatındaki en seçkin örneklerinden olan ünlü Mersiye'yi yazmış değerli bir şairdir.

XVII. yüzyılda Şeyhülislam Yahya Efendi tarafından dikkate şayan bir eser bulunarak Türkçeye tercüme edilecek olan Nigârîstân'ı Farsça bir eser olduğu için değerlendirme dışında tutulsa bile, ağırlıklı kısmını gazellerin teşkil ettiği Dîvân'ı ve Yûsuf u Zelîhâ'sı İbni Kemâl'in şiirdeki kudretini ispata kâfi eserleridir. Herhâlde şairin müstakil eserleri olarak değerlendirildiği için Dîvân'ına alınmayan Kasîde-i Bürde ve Kasîde-i Tantarâniyye tercümeleri ile Yavuz Sultan Selim Mersiyesi de şairin klasik edebiyat ile ilgili eserlerindedir. Ayrıca, onun şiir tekniğine

dair yazmış olduğu doğrudan veya dolaylı olarak edebiyat ile ilişkili Arapça ve Türkçe mensur eserleri de vardır. Kafiye ile ilgili risalesi de bu bağlamda hatırlanmalıdır.

Kemâl Paşazâde Dîvânı yakın zaman önce tarafımızdan neşredilmiş olup bu neşre Dîvân'ı dışında bırakılmış şiirleri de dâhil edilmiş ve dolayısı ile onun edebi yönünü kamilen aksettirecek şiir metinleri bir araya getirilip ilmi neşri gerçekleştirilmiştir.

Bu tebliğde konu işlenirken döneminden bugüne edebiyat tarihi kaynaklarına müracaat edilmekle birlikte onun şiir metinleri ve bunun yanısıra Türkçe dışında yazılanlar dahil düzyazı eser ve risaleleri de edebi yönüne dair tespitlerde kullanılmıştır. Ayrıca kendisi gelenek temelli bir edebiyat olan Divan Edebiyatı'nın veya diğeri bir adlandırma ile Klasik Türk Edebiyatı'nın önemli bir mümessili olmakla birlikte gelenek çizgisinden ayrıldığı noktalar olmuş olup tebliğde bu hususlara da işaret edilecektir.

Kırsal Alanların Mimari Dokusunun İncelenmesi; Dayılıhacı Köyü Örneği

Yunus ERGÜN - Hüseyin MERTOL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Yerleşme, insanların oturduğu, tüm faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve faydalandığı alanlar olarak tanımlamak mümkündür. Yerleşmeler kendi içerisinde fonksiyon, büyük gibi faktörlere bağlı olarak farklı şekilde kategorize edilmektedir. Buradan hareketle kırsal yerleşmeler, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin görüldüğü, kentsel yerleşmelerden uzak, doğal ortam etkilenen alanlardır. Bu anlamda kırsal yerleşmeler doğal ortamda etkilenmekte ve doğal ortamı etkilemektedir. Doğal ortamın kırsal yerleşmelerdeki etkisini kırsal mimari dokusunda görmek mümkündür. Kırsal mimari doku, bölgenin jeolojik, jeomorfolojik ve kültürel gibi bir alandan etkilenmektedir. Günümüzde kırsal mimari, gelişmişliğe bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu değişiklik kırsal mimarının tespitinin yapılmasını ve korunmasını gerekli kılmıştır.

Bu araştırmada kırsal mimarının günümüze ulaşan örneklerini belgelemek, mimari dokusu ile ilgili envanter oluşturmak ve koruma amaçlı değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Tokat il merkezine bağlı Dayılıhacı Köyünün tarihi ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca gerek köyün tarihsel gelişimi gerekse mimari dokusunun incelenmesine yönelik sözlü tarih çalışmaları yapılmıştır. Yapılan sözlü tarih çalışması ışığında yerleşim alanında ne kadar süre-

dir oturdukları, oturulan evlerin planlarının planlı mı, plansız mı yapıldığı, evlerin temel yapım malzemesinin neler olduğu olduğuna dair bilgiler elde edilmiştir. Bununla birlikte arazi- de yapılan gözlemler doğrultusunda, rölöve çalışması yapılarak evlerin, dolu-boş durumu, harabiyet durumu, kat adedi, işlev durumu ve yapım sistemine dair bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler CBS üzerinden haritalandırılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tokat'ta Mübadele ve İskân Uygulamaları (1923-1927)

Zeynep DEMİR - Hasan YALVAÇ
Marmara Üniversitesi

Cumhuriyet döneminin en önemli sosyo ekonomik olaylarından birisi Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesidir. Lozan Barış Konferansı esnasında heyetler arasında yapılan görüşmeler neticesinde 30 Ocak 1923'te imzalanan Türk – Yunan Nüfus Mübadelesine dair protokol ile nüfus değişimi kabul edilmiştir. Mübadeleye dair işlemlerle ilgilenmek üzere 13 Ekim 1923 tarihinde “Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti” kurulmuştur. Lozan Barış Antlaşması'nın onaylanmasından sonra protokol gereği Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun kurulmasıyla Kasım 1923'te nüfus değişim süreci başlamıştır. Tokat vilayeti bu süreçte yoğun iskân yapılan şehirlerden birisi olmuştur. Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşiv belgelerinden hareketle 1923-1927 arasında Tokat vilayeti özelinde iskan uygulamaları ele alınacaktır.

1927 yılı itibariyle Tokat'a 8218 mübadil iskan edilmiştir. Mübadiller başta Rumların boşalttığı yerlere yerleştirilmiş ayrıca Ermenilerden kalan boş yerlere de iskanları yapılmıştır. Tokat'tan giden kadar gelen mübadil olmaması sebebiyle bazı mesken ve araziler boş kalmıştır. Bunlar Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal ve Türk Tayyare Cemiyetlerine tahsis edilmiş ya da onların yararına müzayede ile satışa sunulmuştur. Kimi zaman direkt olarak hazine yararına satışa sunulduğu da görülmektedir.

İskan esnasında çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların arasında Tokat iskan bölgesinden firar edenler ve Tokat'a diğer vilayetlerden firar ile gelenler önemli bir yer tutmaktadır. Firarların öne çıkan sebepleri arasında akrabaların yanına yerleştirilme isteği, meslekleri itibarıyla Tokat'a yerleşme ya da Tokat'tan ayrılma talebi, sağlık durumları ve iklime ayak uyduramama gibi nedenler bulunmaktadır. Ayrıca vilayete iskan edilmek üzere gönderilenlerden bazılarının meskenlerinin hazır olmaması ve arazilerin dağıtımında yapılan usulsüzlükler önemli şikayet konularıdır. Bunlara vilayetteki memurların karıştığı usulsüzlükler de eklenince bölgeye Ankara'dan teftiş heyeti gönderilmiştir.

Son olarak, Tokat'a en çok hangi bölgeden muhacirin geldiği, bunların nerelere yerleştirildiği, hangi meslek gruplarına mensup oldukları ve ne tür mesleklere yönlendirildikleri üzerinde durulacaktır.

30 YIL
Cumhurbaşkanlığı
Yılı

USKUDAR
BELEDİYESİ

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

